

ODK 808.14881.09(051)

ISSN 0350-6894

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS ZA JEZIKOSLOVJE IN LITERARNE VEDE
JOURNAL FOR LINGUISTICS AND LITERARY SCIENCES

SRL 1991
3

IZDAJA – ISSUED BY: SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE

SRL	LETNIK 39	ŠT. 3	STR. 269-370	LJUBLJANA	JUL.-SEP. 1991
-----	-----------	-------	--------------	-----------	----------------

VSEBINA

ALEKSANDRA DERGANČ, *Ob sedemdesetletnici profesorja Franca Jakopina* 271

RAZPRAVE

- ALEKSANDRA DERGANČ, O (ne)števnosti poimenovanj za zelenjavo, sadje in jagode v slovenščini in ruščini 277
- TOMO KOROŠEČ, Vzorci poročevalskih stopenj 285
- JOŽE TOPORIŠIČ, Pomenske skupine samostalniških zloženek 301
- ADA VIDOVIČ-MUHA, Nekaj temeljnih prvin za »besedotvorno šolanje« 317
- BARBARA SIMONITI, *Gulliverjeva potovanja* v prevodu Izidorja Cankarja 327
- SERGIO BONAZZA, Prisotnost italijanske kulture na Slovenskem konec 18. in v začetku 19. stoletja 347

OCENE — ZAPISKI — POROČILA — GRADIVO

JANA HAFNER, Bibliografija Franca Jakopina (Ob sedemdesetletnici) 355

CONTENTS

ALEKSANDRA DERGANČ, *On the occasion of the seventieth birthday of Professor Franc Jakopin* 271

STUDIES

- ALEKSANDRA DERGANČ, Count and mass nouns denoting fruits, vegetables and berries in Slovene and Russian 277
- TOMO KOROŠEČ, The patterns of the degrees of reporting 285
- JOŽE TOPORIŠIČ, The semantic groups of noun compounds 301
- ADA VIDOVIČ-MUHA, Some requisite elements for "the school for word formation" 317
- BARBARA SIMONITI, *Gulliver's Travels* in Izidor Cankar's translation 327
- SERGIO BONAZZA, The presence of Italian culture and literature in Slovenia from the end of the 18th century to the beginning of the 19th century 347

REVIEWS — NOTES — REPORTS — MATERIALS

JANA HAFNER, The bibliography of Franc Jakopin (On the occasion of his seventieth anniversary) 355

Uredniški odbor – Editorial Board: France Bernik, Varja Cvetko-Orešnik, Aleksandra Derganc, Miran Hladnik (tehnični urednik – Technical Editor), Tomo Korošec, Janko Kos, Boris Paternu (glavni urednik za književne vede – Editor in Chief for Literary Sciences), Aleksander Skaza, Jože Toporišič (glavni urednik za jezikoslovje – Editor in Chief for Linguistics), Franc Zadravec (odgovorni urednik – Executive Editor).

Naslov uredništva – Address: Slavistična revija, Aškerčeva 12/II, 61000 Ljubljana, Slovenija.

Postavil – Typeset by: Makalu, Ljubljana.

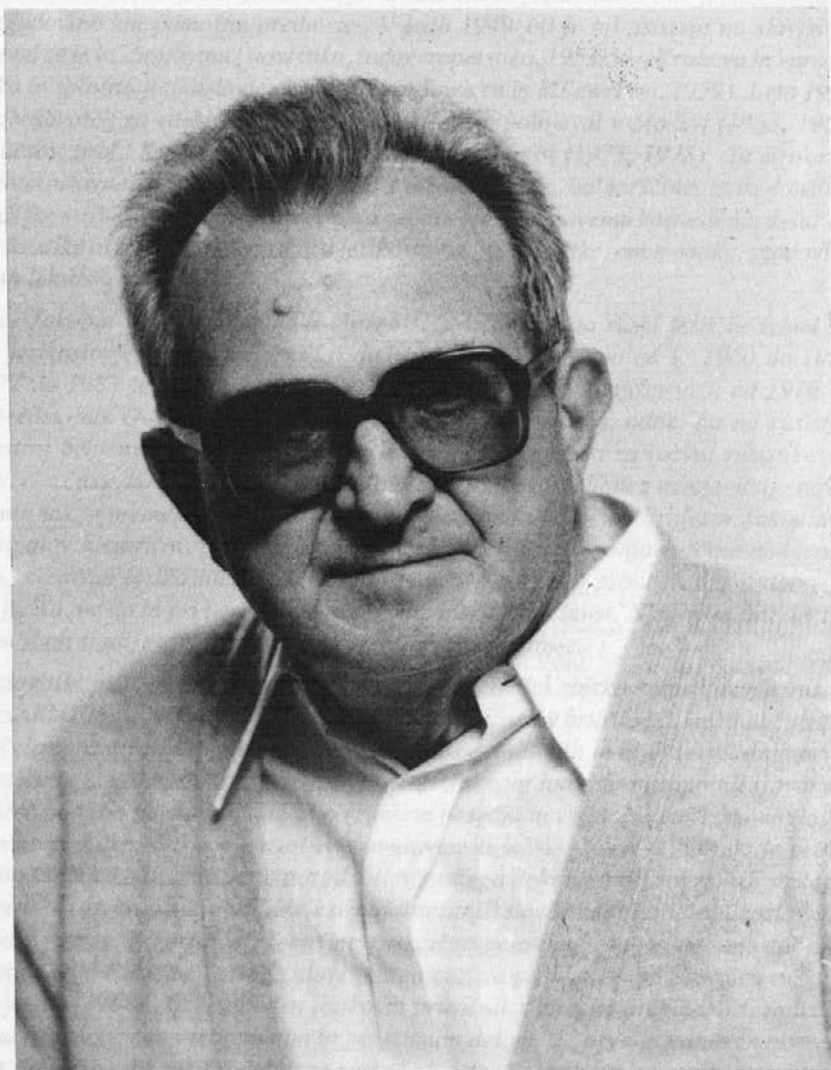
Natisnil – Printed by: Alfagraf, Ljubljana.

Naklada – Circulation: 1200 izvodov – 1200 copies.

ISSN 0350-6894

OB SEDEMDESETLETNICI PROFESORJA FRANCA JAKOPINA

*Vsestransko dejavnemu
rusistu in slovenistu
akademiku Francu Jakopinu
ob njegovi sedemdesetletnici*

29. septembra 1991 bo praznoval sedemdesetletnico akademik dr. Franc Jakopin, eden najbolj vsestranskih slovenskih slavistov in jezikoslovcev. Ob tej obletnici se ozrimo na njegovo bogato in plodno pedagoško, znanstveno in organizatorično delo na različnih področjih slovenskega jezikoslovnega življenja.

Rodil se je l. 1921 v Dramljah pri Celju. Po gimnaziji v Celju in Brežicah je študiral na ljubljanski Filozofski fakulteti ruski in slovenski jezik kot glavna predmeta, poleg tega pa še indoevropsko primerjalno jezikoslovje, srbohrvatski jezik, nemščino, francoščino in narodno zgodovino kot pomožne predmete. V letih 1949–60 je bil asistent na slavistiki. Izpopolnjeval se je v Göttingenu (slavistika, indoevropistika, 1953/54), Krakovu in Varšavi (polonistika in splošno jezikoslovje pri prof. Kuryłowiczu in Milewskem, 1959). Leta 1960 je postal predavatelj za ruski jezik, v rusistiki se je izpopolnjeval v Moskvi (1963, 1969, prof. Avanesov, prof. Kuznecov) v belorusistiki pa v Minsku (1973, 1978). Ta široka in temeljita jezikoslovna izobrazba, dopolnjena s tečaji ruščine, bolgarščine, makedonšine, češčine, lužiške srbščine in romunščine je dala pečat vsemu njegovemu kasnejšemu delu: na področju rusistike in vzhodnoslovanskega jezikoslovja, slovenistike, onomastike, zgodovine slavistike in leksikografije.

Profesor Jakopin je najeminentnejši slovenski strokovnjak za ruski jezik in vzhodno-slovansko jezikoslovje. Na Filozofski fakulteti je predaval ruščino od l. 1960 do 1983 (od l. 1977 do 1983 je bil predstojnik katedre za ruski jezik in književnost, od 1976 do 1980 pa predstojnik Oddelka za slovanske jezike in književnosti), odtlej pa na rusistiki predava ustroj beloruskega in ukrajinskega jezika. Odgovornost za razvoj rusistike pri nas je prevzel v času, ko se je težišče pri študiju tujih jezikov v skladu z uveljavitvijo novih jezikoslovnih tokov premestilo s historičnega na sinhrono področje. Profesor Jakopin je trdni Nahtigalov historični, primerjalnoslavistični temelj proučevanja ruščine nadgradil s sodobno, svetovne jezikoslovne tokove upoštevaajočo zasnovo proučevanja sodobnega knjižnega jezika, ne da bi pri tem zanemaril zgodovinsko razsežnost. Njegovim smernicam in zamislim sledi študij ruščine na ljubljanski slavistiki še danes.

Kot pedagoški pripomoček za univerzitetni študij je izdal zbirko komentiranih ruskih proznih besedil (1964), ob katerih si je nekaj generacij rusistov brusilo jezikovni občutek in okus in začelo spoznavati zapleten medsebojni odnos avtohtonih in tujih leksikalnih prvin v knjižni ruščini. Leksikografskega dela se je prof. Jakopin lotil, da bi zapolnil slovarsko vrzel, namreč potrebo po slovarju, ki bi ob ruskem besedju navajal vse potrebne naglasne in morfološke podatke. Tako je nastal Rusko-slovenski šolski slovar (1964), ki je prinesel potrebno vsebinsko in oblikovno posodobitev ruskega dela pa tudi slovenskih razlag v rusko-slovensko slovaropisje; še danes je to najboljše zbiranje slovar z naglasno-oblikoslovnimi podatki ruskega besedja pri nas. Temeljno rusistično delo prof. Jakopina, »nastol' naja kniga«, kot pravijo Rusi, za vsakega slovenskega rusista pa je njegova Slovnica ruskega knjižnega jezika (1968). To je zgleden jezikovni priručnik z izredno pregledno zgradbo in premišljeno uravnoteženim teoretičnim in praktičnim delom. Je prva in edina znanstveno zasnovana slovenska slovnica sodobnega ruskega knjižnega jezika in pomemben prispevek ne le rusistiki, ampak tudi slovenski slovnični misli nasploh (npr. obravnavanje glagolskega vida, predikativ). Nahtigalov Ruski jezik v poljudnoznanstveni luči (1946) je namreč bolj primerjalnozgodovinski komentar k ruski fonetiki in morfologiji, zato kljub svoji izvornosti

in tehtnosti vendar ne more nadomestiti sinhrono slovnice knjižnega jezika. Jakopinova slovnica temelji na najsodobnejših sočasnih tako ruskih kot zahodnih lingvističnih spoznanjih, vendar so uporabljena tako trezno in preiščeno, da nosi pečat klasičnosti in je tudi več kot dvajset let po svojem nastanku zanesljiv vodič pri spoznavanju ruskega jezikovnega sistema. Zasnovana je kontrastivno: opozarja na podobnosti med slovenščino in ruščino ter hkrati svari pred interferenco. Neobsežen vendar izredno tehten uvod ruščino umešča v geografski in zgodovinski okvir in tudi tu lahko le občudujemo avtorjev zanesljiv občutek za vrednotenje jezikovnih dejstev, saj kljub napredku stroke vse osnovne trditve drže še danes.

V zvezi s slovnico knjižnega jezika so Jakopina živo zanimala vprašanja normiranja ruskega knjižnega jezika, o čemer pričajo na ozadju zgodovinske perspektive plastično izrisani avtorjevi prispevki Vprašanje norme v sodobnem ruskem knjižnem jeziku (povzetek referata na kongresu Zveze slavističnih društev Jugoslavije, *JiS* 7, 1961/62), Ruski pravopis na razpotju (*JiS* 10, 1965) in zlasti Vprašanje norme in kulture ruskega knjižnega jezika (*JiS* 20, 1974/75). Vrsta primerjalnih slovensko-ruskih raziskav ne pomeni le pomoč slovenskemu rusistu, ampak tudi prispevek kontrastivnemu jezikoslovju in osvetljuje nekatere do tedaj neopažene slovenske jezikovne zakonitosti ali pa jih obravnava na sodobnejši način. Sem sodi K tipologiji slovenskega in ruskega glagola (*JiS* 11, 1966), kjer je glagolski vid v slovenščini in ruščini obravnavan v luči novih aspektoloških dognanj in se opozarja na razliko med vidsko opozicijo in vrstami glagolskega dejanja (Aktionsart, sposob glagol'nogo dejstvija). V predavanju na SSJLK 1971 Glagoli premikanja v slovenščini in ruščini Jakopin aplicira v ruski slovnični tradiciji utrjen način obravnavanja omenjene glagolske skupine na slovenščino, pri čemer se izkaže, da so v slovenščini odnosi v tej skupini že precej drugačni kot v ruski, naletimo pa tudi na, kolikor mi je znano, eno izmed prvih opažanj, da je slovenski glagol »iti« dvovidski (kar je že nakazal v Rusko-slovenskem šolskem slovarju, izrecno pa je zabeleženo v SSKJ). Avtorjeva široka jezikovna in zgodovinska erudicija prežema študije o zgodovini slovanskih knjižnih jezikov. Tehten prispevek k zgodovini slovenskega knjižnega jezika in temeljna razprava za nadaljnje raziskovanje o zgodovini rusko-slovenskih stikov je referat, prebran na VI. mednarodnem slavističnem kongresu v Pragi, O deležu ruskih elementov v razvoju slovenskega knjižnega jezika (*SR* 16, 1968), ki opozarja v tej zvezi zlasti na oživitve nekaterih besedotvornih sredstev (npr. pripona -telj). K tej temi se je avtor vračal tudi kasneje (15. SSJLK, 1979, Župančič in leksikalni slavizmi v slovenskem knjižnem jeziku, kritična ocena knjige A. Läg Reid »Ruske sposojenke v slovenščini« v *JiS* 21, 1975/76), K vprašanju slavizmov v slovenskem knjižnem jeziku, *Obdobje realizma...*, 1982). Primerjava adaptacije tujega besedja v ruščini in slovenščini (*JiS* 17, 1971/72) je prispevek k primerjalnemu proučevanju razvoja slovanskih knjižnih jezikov in pretresa naglasne, oblikoslovne in besedotvorne postopke pri prevzemanju tujih besed v obeh jezikih. O rusko-slovenskih jezikovnih odnosih govori tudi referat, prebran na konferenci o jezikovni interferenci v Velikem Trnovem (Bolgarija) Slovensko-ruski naglasni odnosi in njihov pomen pri učenju ruščine za Slovence (1973). Tu se profesor Jakopin dotika ene osnovnih težav pri učenju obeh jezikov: morfološkega in besedotvornega pomena naglasa v obeh jezikih. S teoretičnega gledišča so zanimive historične razlage, ki osvetljujejo razlike med obema jezikoma, s praktičnega gledišča pa poudarja potrebo vztrajnega usvajanja naglasnega sistema in posrečeno primerja neobvladanje tega sistema z nepoznavanjem nepravilnih glagolov v francoščini ali angleščini.

Da se je profesor Jakopin vseskozi zavedal te na videz morda kar preveč osnovne težave, priča dosledno akcentuiranje ruskih besedil v njegovi slovnici, akcentuirani prozni teksti, zasnova njegovega slovarja. Neupoštevanje naglaševanja naredi žal marsikakšno sicer kvalitetno delo manj uporabno.

Ob obiskih univerze v Minsku (1969, 1978) se je njegovo zanimanje razširilo na beloruščino. V prispevku z glede na vsebino preskromnim naslovom Vprašanje beloruskega jezika in jezikoslovja (JiS 15, 1969/70) je slovenska slavistika dobila izredno temeljit pregled zgodovine beloruščine, oris njenih jezikovnih značilnosti in položaja ter opis zgodovine belorusistike, pospremljen z izčrpno literaturo. Zanimanje za oba ostala vzhodnoslovanska jezika je prenesel tudi na študente rusistike, saj od l. 1983 na katedri za ruski jezik vodi predavanja in vaje o ustroju beloruskega in ukrajinskega jezika in slušateljem ruščine širi obzorje vzhodnoslovanskega jezikoslovja. Profesor Jakopin se namreč nikoli ni uklonil nekoliko ozkosrčni in prakticistični težnji, ko se je pozornost osredinjala na praktičnih vprašanjih le enega — poučevanega — jezika. Njegova široka primerjalnojezikoslovno usmerjena izobrazba in znanstveno zanimanje za splošna jezikoslovna vprašanja ga je vselej vodilo na širša področja slavistike in splošnega jezikoslovja, o čemer priča tudi njegov referat na 7. mednarodnem slavističnem kongresu v Varšavi: K vprašanju substantivizacije pridevniških besed v slovanskih jezikih (SR 21, 1973). Ko je petintrideset let v domačih jezikoslovnih revijah, predvsem Jeziku in slovstvu in Slavistični reviji spremljal zlasti tujo slavistično in splošnojezikoslovno literaturo, skoraj ni področja, ki se ga ne bi bil dotaknil. Njegove tehtne ocene in zgoščeni prikazi so seznanjali domačo jezikoslovno javnost z vrsto pomembnih del. Pri urejanju obeh revij je tudi sodeloval, pri Jeziku in slovstvu kot sourednik (1961–64) in glavni in odgovorni urednik (1970–73), pri Slavistični reviji pa kot sourednik za jezikoslovje (1966–70 in 1976–80). Kot mednarodno uveljavljen rusist je tudi član uredniškega odbora mednarodne rusistične revije Russian Linguistics.

Njegova vpetost v čas in prostor, razgledanost in nadvse zanesljiv občutek za vrednotenje jezikoslovnega dela ga delata pomembnega raziskovalca zgodovine slovenskega in slovanskega jezikoslovja, v čemer sledi Nahtigalu. V številnih prispevkih na znanstvenih sestankih in v razpravah doma in v tujini je orisal različne vidike dela Kopitarja, Miklošiča, Jana Baudouina de Courtenaya, Nahtigala, Ramovša, v vrsti krajših jubilejnih in spominskih zapisov pa še celo plejado tujih in domačih jezikoslovcev. Imel je tudi več preglednih predavanj o stanju sodobne slovenistike (Pogled na starejše in novejšo obravnave slovenskega jezika, SSKJ, 1974, Zum aktuellen Stand der Slovenistik, Opera Slavica, Neue Folge 6). Kot eden najbolj razgledanih slovenskih poznavalcev lingvistike je sodeloval pri Jugoslovanski enciklopediji, pri Leksikonu Cankarjeve založbe in pri Enciklopediji Slovenije, kjer je urednik odbora za jezikoslovje in avtor vrste gesel o jezikoslovcih in o jezikoslovju. Dolgo vrsto let je soproedsednik Lingvističnega krožka na Filozofski fakulteti, ki s predavanji tujih in domačih jezikoslovcev prispeva k povezanosti slovenskih strokovnjakov različnih usmeritev med seboj in z mednarodnimi tokovi.

Od samega začetka njegovega znanstvenega in pedagoškega delovanja pa je bilo njegovo zanimanje posvečeno tudi slovenščini. Praktične izkušnje pri poučevanju slovenščine za tujce si je pridobil v času svojega izpopolnjevanja v Göttingenu, kjer je vodil slovenski lektorat. V začetku šestdesetih let je nastal učbenik slovenščine za tujce, ki je izšel v francoščini, angleščini, španščini in nemščini pri Izselsjenski matici (Le slovène à votre portée, 1962). Od njegovega nastanka je bil tudi soudeležen pri organizaciji Seminarja

slovenskega jezika, literature in kulture. Njegov predsednik je bil l. 1968 in 1977, skoraj vsako leto pa je na njem tudi sodeloval s predavanji, bodisi primerjalno rusko-slovenskimi, bodisi posvečenimi njegovim kasnejšim področjem: leksikografiji, onomastiki ali zgodovini slovanskega jezikoslovja. Leta 1977 je pripravil tudi prvega od poslej tradicionalnih mednarodnih simpozijev, ki spremljajo SSJLK, posvečenega svojemu učitelju Rajku Nahtigalu, in zanj zbral izredno ugleden mednarodni zbor slavistov, po simpoziju pa uredil in izdal enega najodmevnejših slavističnih zbornikov pri nas: Slovansko jezikoslovje. Nahtigalov zbornik ob stoletnici rojstva (1977). Sourednik je bil tudi pri zbornikih prispevkov na simpozijih o romantiki, realizmu, simbolizmu in sodobnosti.

Profesor Jakopin je slovenščino tudi znanstveno raziskoval in pisal o aktualnih slovenističnih vprašanjih. Temu zanimanju je ostal zvest tudi v času, ko je predaval ruščino (O v in u v slovenski knjižni izreki, *JiS 1* (1955); K izgovoru končnega in predkonzonantičnega l, *JiS 2* (1956/57); Raba pogojnih veznikov, *JiS 6* (1960/61); O glagolskih naglasnih dubletah v slovenščini, *JiS 8* (1962/63); K uvrstitvi moških samostalnikov na -r, *JiS 9* (1964); Slovenska dvojina in jezikovne plasti, *JiS 11* (1966); Akcentske in morfološke dublete v slovenskem pesništvu od Prešerna do danes, *Zbornik predavanj III. SSJLK*, 1967). Leta 1975 je objavil prvo v vrsti svojih imenoslovnih razprav: Nekaj značilnosti najfrekventnejših slovenskih priimkov (*Wiener Slavistisches Jahrbuch XXI*). S tem delom se je profesor Jakopin lotil novega področja znanstvenega raziskovanja. Sledi še vrsta razprav, v katerih obravnava naglašanje slovenskih priimkov (*Onomastica jugoslavica 6*, 1976), njihovo besedotvorno zgradbo (Priimki na -man v slovenščini, *Papers in Slavic Philology 1*, 1977), v krajših prispevkih pa posamezne priimke. Z disertacijo *Poglavja iz slovenske antroponimije je l. 1978 doktoriral. Te in kasnejše razprave: Delež vzdevkov pri nastajanju slovenskih priimkov (SSJLK 18), Osebna imena na Slovenskem ob prehodu v 16. st. (SSJLK 20), Vprašanje dvojezičnosti v zgodovini slovenskih osebnih imen (SSJLK 21), Imena v slovenskih besedilih 16 st. (Družbena in kulturna podoba reformacije, 1986), Osebna imena v zgodovini Slovencev (SSJLK 24), Pokrajinski tipi slovenskih priimkov (SSJLK 25) so ga uveljavile kot najboljšega poznavalca antroponimične problematike pri nas. Ruski antroponimiji je posvečen njegov prispevek Najpogostejši ruski priimki in vzhodno krščanstvo (1990). L. 1981 je organiziral 4. jugoslovansko onomastično konferenco v Portorožu in ob tej priliki zbral in uredil zbornik predavanj. Z onomastiko je povezano njegovo soavtorstvo in souredništvo pri Slovenskih krajevnih imenih (1985), ki so izšla pri leksikonih Cankarjeve založbe. Je tudi član medakademijskega odbora za onomastiko in član republiške komisije za standardizacijo zemljepisnih imen.*

Gostoval je na vrsti tujih univerz, na celovški je predaval en semester (1981), na tržaški slavistiki pa je na tamkajšnje povabilo predaval slovansko filologijo od 1982 do 1986.

Ko bi lahko v miru užival plodove svojega bogatega dela na slavistiki in rusistiki, je 1983. leta sprejel še en znanstveni in organizatorični izziv: postal je znanstveni svetnik v Inštitutu za slovenski jezik pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti in njegov upravnik. V njem je deloval v leksikološki, etimološko-onomastični in historični sekciji. Odtlej je uspešno vodil ali sodeloval pri uredniškem delu vrste pomembnih leksikografskih nacionalnih projektov: pri Slovarju slovenskega knjižnega jezika (sourednik 4. knjige, član glavnega uredniškega odbora in od 1986 njegov predsednik), Besedišču slovenskega jezika (1987, sourednik), pri Pravilih Slovenskega pravopisa (1990, sourednik, predsednik komisije za obravnavo pripomb k Pravilom); sodeloval je pri pripravi poskusnega zvezka

Slovarja stare knjižne prekmurščine (1989). Pri leksikografskem delu je poleg njegovih znanstvenih kvalitet v polni meri prišla do izraza tudi njegova umirjena velikanska organizatorična energija. Njegovo ukvarjanje z leksikografijo je spodbudilo tudi več predavanj (Pleteršnikov slovar in sočasno slovansko slovaropisje, *Obdobja* 4/2, 1983; Stilne oznake (kvalifikatorji) v slovenskem in drugih slovanskih slovarjih knjižnih jezikov, *SSJLK* 22, 1986; Pohlin in Gutsman kot leksikografa, *ref. na 3. jugosl. konf. o leksikografiji in leksikologiji, Sarajevo, 1988*; Slovenska jezikovna resničnost in slovar knjižnega jezika, *predavanje na simpoziju Sodobni SJLK, 1986*; vrsta poročil o slovanskih leksikografskih delih). Je tudi član medakademijskega odbora za leksikografijo.

V okviru SAZU je uredil zbornik jezikoslovnih razprav ob sedemdesetletnici prof. Tineta Logarja (1989), pri Slovenski matici pa je zbral in uredil Razprave o slovenskem jeziku Jakobca Riglerja (1986). Bil je sopredsednik mednarodnega Miklošičevega simpozija (1991), ki mu je bilo usojeno, da je potekal v razburljivih dneh med osamosvojitvijo in poskusom okupacije.

Leta 1989 se je upokojil, čeprav ta izraz seveda ni posebno primeren za opis njegove dejavnosti odtlej. Istega leta je bil izvoljen za rednega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti, v okviru Akademije nadaljuje svoje leksikografsko, uredniško in znanstveno delo, prav tako nadaljuje s svojim pedagoškim delom na Filozofski fakulteti.

Če bi se vprašali, kateri teoretični jezikoslovni smeri pripada profesor Jakopin, odgovor ne bi bil enostaven. Izhaja iz Nahtigalove temeljite primerjalnojezikoslovne znanstvene šole. Je vsekakor temeljit in suveren poznavalec sodobnih strukturalističnih in tudi drugih jezikoslovnih smeri, s katerimi neutrudno seznanja slovensko jezikoslovno javnost, vendar v lastnih raziskavah te prijeme uporablja trezno in previdno. Jezikovne pojave vselej presoja ob upoštevanju časovnih in prostorskih okoliščin, v katerih so nastali. Vse njegovo delo odlikujeta pregovorna natančnost, zanesljivost in znanstvena širina, dar za sistematizacijo dejstev in uravnoteženo upoštevanje celote in detajla. V njegovih delih tudi ni mogoče prezreti estetske razsežnosti: iz urejenosti in uravnoteženosti sestavin raste lepota miselne in jezikovne zgradbe. Z neutrudno organizatorično energijo pa ne snuje le različnih jezikoslovnih podvigov, ampak vselej tudi spodbuja študente k samostojnemu in kritičnemu mišljenju, sodelavce k znanstvenemu delu ter odgovorno skrbi za razvoj mlajše generacije, ki ve, da se k njemu lahko vedno zateče po nasvet.

Aleksandra Derganc
Filozofska fakulteta, Ljubljana

LITERATURA

J. Z o r, Prof. dr. Franc Jakopin — šestdesetletnik. JIS 27/1 (1981/82). 21–22.

Letopis SAZU. 36. knjiga. Ljubljana, 1986. 81–82.

Slovenska akademija znanosti in umetnosti ob petdesetletnici: Biografski zbornik. Ljubljana, 1988. 125–126.

O (NE)ŠTEVNOSTI POIMENOVANJ ZA ZELENJAVO, SADJE IN JAGODE V SLOVENŠČINI IN RUŠČINI

V prispevku so obravnavani samostalniki, ki poimenujejo v ruščini in slovenščini zelenjavo, sadje in jagode. Primerjajo se njihove pomensko-slovnične lastnosti, predvsem števnost oz. neštevnost, in opozarja na premajhno pozornost, ki jo leksikografija namenja tej lastnosti.

The article deals with count and mass nouns that denote fruits, vegetables and berries in Slovene and Russian. Their semantic and grammatical properties are compared, particularly with respect to count vs. mass. Also, the lack of attention that this property receives in lexicography is pointed out.

Ruski in slovenski samostalniki, ki poimenujejo različne vrste zelenjave, jagod, sadja, orehov in podobnega so števniki ali pa ne. V slovarjih je ta pomensko-slovnična lastnost razmeroma pomanjkljivo označena. Ker se te lastnosti sicer enakopomenskih besed v ruščini in slovenščini ne ujemajo, prihaja do napak pri tvorjenju tujega besedila. Slovenski govorec npr. je pod vplivom maternega jezika nagnjen k temu, da tvori ruske stavke tipa *Na tarelke ostalis' dve maliny* ali *My sobirali maliny*, in sicer pod vplivom sle. *Na krožniku sta ostali dve malini*. oz. *Nabirali smo maline*. To sicer ni kaka usodna napaka, vendar ni pravilno, saj je ruski samostalnik *malina* neštevniki singularare tantum, zaradi česar se torej običajno ne more uporabljati s števniki ali v množini. Pravilna ruska stavka se glasita: *Na tarelke ostalis' dve jagody maliny/ dve malinki* oz. *My sobirali malinu*.

Pri samostalnikih, ki v obeh jezikih poimenujejo zelenjavo, sadje, jagode, orehe itd. imamo opraviti predvsem z dvema pomenoma: z vrsto zelenjave, sadja, jagod itd. in pa s posameznim plodom, tj. s števnimi enotami zelenjave, sadja, jagod itd. Diagnostično sobesedilo za pomen vrste je *Rad imam maline, lečo, krompir, rozine, paradižnik*. — *Ja ljubju malinu, čečevicu, kartofel', izjum, pomidory* in pa *kilogram malin, krompirja, rozin, paradižnika ...* — *kilogram maliny, kartofelja, izjuma, pomidorov ...*

Nekateri teh samostalnikov so uporabljeni v ednini, drugi v množini. Za pomen posameznega ploda ali enote je diagnostično sobesedilo zveza s števnikom in tu hitro ugotovimo, da veliko obravnavanih samostalnikov ne more stati (ali težko stoji) za števnikom: *Pojej tri maline, krompirje, rozine ...* ne pa? *Pojej tri leče, tri korenja ...*, rusko *S" eš' tri pomidora, morkovi, ogurca ...* ne pa? *S" eš' tri maliny, tri kartofelja, tri izjuma ...*

Glede na pomensko-slovnične lastnosti obravnavane samostalnike na grobo lahko razdelimo na tri skupine: 1. *Singularia tantum*, ki pomenijo vrsto zelenjave itd.; niso pa števniki in ne poimenujejo posameznih plodov rastlin: r. *kilogram maliny* ne pa *odna malina*. 2. Drugi v ed. poimenujejo en posamezen plod, so torej števniki, vrsto pa poimenujejo z množinsko obliko, sle. *ena malina, dve malini* proti *kilogram malin*. 3. Tretje vrste samostalniki so dvopomenski: v ednini pomenijo tako vrsto rastline kot posamezen plod, in torej v prvem pomenu niso števniki, v drugem pa so: sle. *kilogram krompirja* proti *en krompir, dva krompirja*.

Ruska in slovenska poimenovanja so razdeljena med te tri skupine, pri čemer se tip ruskega poimenovanja večkrat ne ujema s slovenskim, kar vodi do uvodoma omenjenih

napak. Poglejmo si te tri skupine nekoliko podrobneje:

I Samostalniki v tej skupini so podobni snovnim samostalnikom, npr. *mleko, vino, maslo*. V pomenu posameznega plodu ne morejo biti rabljeni in niso števnji. Pravilno je torej: *Ja očen' ljublju kartofel', no nenavižu fasol'* ali *Rad imam lečo s korenjem*. Nepravilno pa: **Pomoj ešče dva kartofelja* ali **Operi še dve leči*. Če želimo imenovati posamezen plod oz. enoto pri tej skupini imen, moramo uporabiti bodisi singulativ npr. *kartofelina, gorošina*, bodisi besedno zvezo tipa *glavica čebule, strok česna, vejica peteršilja, zrno leče, jagoda maliny, kočan kapusty*. Milka Ivić je poimenovala besede tipa *strok, glavica, kočan* »partikulizatorji« (Ivić 1980, za opozorilo na to delo se zahvaljujem kolegu P. Piperju). Če so ti samostalniki uporabljeni v množini (vsak samoedninski samostalnik je načeloma, kadar za to nastopi potreba, lahko uporabljen v množini (Zaliznjak 1967: 57), pomenijo različne vrste sadja ali zelenjave ali pa več porcij imenovanega živila in se tudi v tem oziru vedejo podobno kot snovni samostalniki. *Servirali so različne solate. Dve solati, prosim. Tam podavali raznye salaty. Dva salata, požalujsta.*

V ruščini sodijo v to skupino samostalniki *kartofel'* (krompir), *fasol'*, *čečevica* (leča), *luk, česnok, petruška, kapusta* (zelje), *salat, cvetnaja kapusta* (cvetača), *goroh, mindal'* (mandeljni), *izjum* (rozine), *sparža* (beluši), *hurma* (kaki), *čerešnja, vinograd* (grozdje), *kuraga* (suhe marelice), *černosliv* (suhe slive) in imena za različne vrste jagod: *zemljanika* (gozdne jagode), *klubnika* (vrtne jagode), *černika* (borovnice), *brusnika* (brusnice), *kljukva* (mahovnice), *kryžovnik* (kosmulje), *smorodina* (ribezelj) in še precej drugih. V slovenščini sodijo sem: *korenje, česen, drobnjak, majaron, fižol, čebula, solata, grah, cvetača, zelje, por*, od sadja *grozdje*, od jagod *ribezelj*.

Zdi se, da je v ruščini v tej skupini več samostalnikov kot v slovenščini. V slovenščini sodi večja skupina jagod v skupino 2, poleg tega pa je precej odprt prehod samostalnikov iz te skupine v skupino 3, tj. v skupino tipa *krompir*, prim. dva naslova pravljic: *Kraljična na zrnu graha* (tu je *grah* nešteven, za poimenovanje je uporabljena besedna zveza: *zrno graha*) in *O treh grahih* (tu je *grah* ob poimenovanju vrste tudi števno poimenovanje enega zrna). Prav tako: *Dajte mi eno glavo cvetače (solate, ohrovta, zelja)* ali *eno cvetačo (solato, ohrovt, zelje)*. Posamezne sle. zveze tipa *eno zelje, ena solata* v pomenu *ena glava zelja, solate* so sicer pogovorne, vendar so pogosto rabljene, prehod je odprt in zdi se, da gre za precej stalno težnjo. (Takšna težnja je živa tudi v slovaščini, prim. Ivić 1982: 210.) Tak prehod je nedvomno verjetnejši pri rastlinah, ki jih ob uporabi pogosto štejemo in katerih oblika omogoča jasno razločevanje posameznih kosov, plodov itd. (*grah* ob uporabi sicer ne štejemo, vendar je *zrno graha* po obliki zelo »diskretno« oz. števno). Manj verjeten in pogost je prehod med števne samostalnike pri imenih tipa *peteršilj, majaron, timijan, drobnjak* itd. ki jih v vsakdanjem življenju dejansko ne štejemo, pa tudi njihova oblika štetju ni najbolj naklonjena.

Kot že omenjeno, sodijo poimenovanja jagod v obeh jezikih v dve različni skupini. Ruška poimenovanja sodijo v nešteveno skupino: *My sobirali malinu, zemljaniku, černiku. — Deti nabivali rot černikoj. — Ja ljublju zemljaniku s saharom. — Na pol upala odna čer ničina (*odna černika)*. Za označevanje enega ploda obstajajo poleg besedne zveze tipa *jagoda maliny* tudi singulativi (*černičina, zemljaničina, kljukvina*), uporablja pa se v tem pomenu tudi manjšalnica (*malinka*). Poimenovanje enega ploda z manjšalno pripono je pri nekaterih samostalnikih produktivno tudi v slovenščini (*fižolček, korenček*), medtem ko

je tvorjenje singulativov s pripono *-ina*, kot se zdi, produktivno le v ruščini (*kartofelina*, *gorošina*, *izjumina*, *černičina*, *zemljaničina*).

2 V slovenščini sodi skupina imen za jagode v 2. skupino, ki je podobna navadnim števničnim samostalnikom: v ednini pomeni en plod, v množini pa več plodov in pa vrsto: *Nabirali smo maline, jagode, borovnice*. — *Otroci so si tlačili borovnice v usta*. — *Rad imam jagode s sladkorjem*. — *Na tla mi je padla ena borovnica*.

Jezikovni pojav, da jezik imenuje neko skupnost posameznih predmetov s samoedninskim samostalnikom, kot da bi šlo za nešteveni predmet, je možno razložiti s preprosto vizualno izkušnjo. Če te predmete opazujemo od blizu, razločimo vsak posamezen predmet in verjetno bodo poimenovani s samostalnikom v množini (sle. *maline*). Če to množico predmetov opazujemo od daleč, se nam bodo zlili v eno nešteveno snov in jih bomo verjetneje poimenovali s samoedninskim samostalnikom (r. *malina*). Takó razlaga razliko med števnim samostalnikom *cows* in neštevnim samostalnikom *cattle* npr. Lakoff (1987: 428). Gotovo pa ne gre samo za vizualno izkušnjo, ampak tudi za izkušnjo uporabe: s predmetnostjo je gotovo povezana izkušnja nabiranja vsakega plodu posebej, medtem ko je zajemanje malin z žlico pri jedi ali kuhanju bližje pojmovanju malin kot snovi. Nasploh med predmeti in snovjo ni ostre meje, in še posebej velja to za obravnavano pomensko skupino samostalnikov (Ivič 1980); zato tudi prihaja do različne jezikovne obravnave istih pojavov v različnih jezikih, prav tako pa tudi do sprememb in omahovanja v enem jeziku. Razliko med videnjem, ki je zajeto v jezik, in trenutnim individualnim videnjem ponazarja resnični dogodek, ko je učenka tretjega razreda analizirala samostalnik »drobnjak« kot samostalnik v množini, češ »da jih je tako veliko« (namreč stebelc). Pri uvrstitvi posameznih poimenovanj v posamezne skupine vplivajo verjetno tudi različne analogije, pa tudi vplivi drugih jezikov. Tu je morda umestno omeniti, da se slovenska imena za jagode slovnično enako obnašajo kot ustrezna nemška imena (prim. *Erdbeeren*, *Himbeeren*, *Schwarzbeeren*), medtem ko slov. *ribezelj* in nem. *Ribis* oboje sodi k singularia tantum. Zanimivo je, da se, kot se zdi, tudi češka in slovaška imena te vrste vedejo tako kot slovenska in nemška (Isačenko 1954: 120), prav tako pa tudi hrvaška in srbska in navsezadnje tudi angleška:

sle./hrv./srb.	slovaš.	nem.	angl.
<i>jagode</i>	<i>jahody</i>	<i>Erdbeeren</i>	<i>strawberries</i>
<i>maline</i>	<i>maliny</i>	<i>Himbeeren</i>	<i>raspberries</i>
<i>borovnice</i>	<i>čučoriedky</i>	<i>Schwarzbeeren</i>	<i>bilberries</i>

V ruščini in slovenščini v to skupino sodi večina imen za sadje: r. *jabloki*, *gruši*, *abrikosy*, *persiki*, *apel'siny*, *limony*, sle. *jabolka*, *hruške*, *marelice*, *breskve*, *pomaranče*, *limone*. V slovenščini sodijo sem tudi *češnje*, *višnje* in *kutine*, medtem ko r. *čerešnja* sodi v prvo, *ajva* (kutina) v tretjo skupino, pri *višnja* pa nastopa omahovanje (Pete 1965: 193): *kilogram višenj*, *češenj*, *kutin* — *kilogram višni ali višen*, *čerešni*, *ajvy*. Od zelenjavnih imen sodijo v ruščini sem *ogurcy* (kumare), *pomidory* (paradižnik), *baklažany* (jajčevci), *kabački* (bučke), *artišoki*, v slovenščini pa *kumare*, *jajčevci*, *artičoke* ter *rozine*, *mandeljni*, *suhe slive*, *suhe marelice*. Torej: *Ja ljublju ogurcy, pomidory, gruši, jabloki ...* — *Počisti odin ogurec, pomidor, grušu, jabloko ...* — *Rad imam kumare, hruške, jabolka ...* — *Olupi eno kumaro, hruško, jabolko ...*

3 V to skupino sodijo samostalniki, ki imajo v ednini dva pomena: pomenijo vrsto, pa tudi posamezen plod. V slovenščini sodijo sem imena kot *krompir*, *paradižnik*. Sem se lahko uvrščajo (hkrati pa tudi v prvo skupino, med običajne samoedninske) *čebula*, *cvetača*, *koleraba*, *zelena*, *grah*, *pesa*, *repa* in najbrž še vrsta drugih. Ta skupina je, kot smo že omenili, načeloma odprta za samostalnike iz prve skupine. Zdi se, da je v ruščini v tej skupini manj samostalnikov in da ni tako odprta. Sem sodita *morkov'* (korenje) in *kartoška* (pogovorni izraz za *krompir*), prav tako *ajva* (kutina). Tako torej: *Ljublju morkov'*, *kartošku*. — *Očisti tri morkovi*, *kartoški*. — *Rad imam krompir in paradižnik*. — *Olupi tri krompirje in tri paradižnike*.

V tej skupini lahko opazimo zanimiv pojav, da imajo množinske oblike teh samostalnikov samo pomen več plodov, ne pa tudi vrste. Pomen vrste ima namreč ta samostalniki v ednini. *Krompirji* torej pomeni več *krompirjev* in ne vrsta živila. *Vzemi tiste krompirje spredaj!* — *Pet krompirjev*. — ? *Rad imam krompirje*. V tem oziru je množinska oblika revnejša od običajnih množinskih oblik predmetnih, števnih samostalnikov, ki imajo običajno vedno dva pomena: pomenijo več predmetov ali vrsto predmetov: *Vzemi tele knjige spredaj*. *Rad imam knjige*.

V učbenikih ruščine je števni oz. neštevni obravnavanih samostalnikov posvečeno malo pozornosti. Kolikor mi je znano, je še največ o tem pisal Isačenko v Grammatičeskij stroj ruskega jezika v sopostavitvi s slovaščino in v Die russische Sprache der Gegenwart, in sicer, razumljivo, glede na slovaščino in nemščino. Zdi se, da je v nemščini manj singularia tantum tipa *Petersilie*, *Knoblauch*, *Kohl* in več števnih samostalnikov iz druge skupine tipa *Kartoffeln*, *Erdbeeren*, *Erbsen*, *Tomaten* itd. kot v ruščini. Slovaščina je, kot se zdi, na tem področju precej podobna slovenščini.

Vprašanje je, kje naj učeči se najde podatke o slovničnih lastnostih teh samostalnikov. Očitno bi bilo potrebno poleg izčrpnjšega opisa v slovnicaх te podatke navajati tudi v slovarjih. Zanimivo je, da je iz enojezičnih slovarjev, npr. iz slovarja ruskega jezika Ožegova ali iz SSKJ, razmeroma težko dobiti jasno obvestilo o obravnavanih pomensko-slovnih lastnostih. Najkoristnejši v tem pogledu so zgledi, kjer lahko marsikaj ugotovimo iz so-besedila. Iz razlage za geslo *krompir* v SSKJ, namreč *krompir* — 'kulturalna rastlina z bledovijoličastimi ali belimi cveti ali njeni užitni gomolji: letos krompir gnije itd.', je iz vrste zgledov razvidno, da je *krompir* neštevno samoedninsko ime, manjka pa obvestilo, da je hkrati tudi števno. Podobno pomanjkljiva je razlaga za »morkov'« v slovarju Ožegova: *morkov'* — 'ogorodnoe rastenie, korneplod s oranževym sladkovatym utolščennym kormem'. Tudi ta samostalniki ima v ednini (prim. Melčuk 1985: 260) dva pomena: pomen vrste in pomen posameznega plodu, kar pa iz razlage v Ožegovu ni jasno razvidno. V dvojezičnih slovarjih (npr. v slovensko-ruskem slovarju Janka Kotnika) marsikdaj naletimo na prevode, ki glede na vse povedano, niso povsem ustrezni, npr.: sle. *malina* — r. *malina*; sle. *brusnica* — r. *brusnika*. Vsaj opozarjajoč (četudi ne povsem jasen) je prevod sle. *krompir* — r. *kartofel'*, (posamezni) *kartoška*. Premalo jasna je tudi razlaga: sle. *rozina* — r. *izjuminka*, *izjum*, saj je *izjuminka* singularativ in ustreza sle. *rozina*, *izjum* pa je samoedninski in ustreza sle. *rozine* (*kolač z rozinami* — *pirog s izjumom*, *pojej eno rozino* — *s" eš" odnu izjuminku*). Ustrezne so razlage v Jakopinovem rusko-slovenskem šolskem slovarju: *izjum* — *rozine*; *černosliv* — *suhe slive* in v najnovejšem Rusko-slovenskem in slovensko-ruskem modernem slovarju O. Plotnikove in J. Severja. Tam imamo v rusko-slovenskem delu: *malina* — *maline* mn.; *zemljanika* — *rdeče jagode* (*gozdne*); *klubnika* —

vrtno jagode; izjum — rozine mn. Manj ustrezno je *kartofel' — krompir*.

V The Oxford Russian English Dictionary je problem števnosti upoštevan. Tu najdemo: *kartofel'* no pl. collect. — potatoes; *kartoška* — 1. potato 2. collect. potatoes; *malina* collect. — raspberries. Niso pa razlage povsem dosledne, prim. *černika* — *bilberry, blaeberry, whortleberry; kljukva* — *cranberry*.

Prav problemu, kako opisati tu obravnavane samostalnike v slovarju, je posvečeno mesto v knjigi Igorja Melčuka *Poverhnostnyj sintaksis russkikh čislovyh vyraženiij*. Melčuk predlaga, naj se razlaga teh samostalnikov razbije na več pomenov (v njegovi terminologiji *leksemov*, prim. Derganc 1990: 161). Tu bomo navedli njegove predloge nekoliko poenostavljene. Melčuk predlaga, da bi razlikovali vsaj naslednje pomene: 1. vrsta rastline: *Tu X dobro uspeva*; 2. ena rastlina dane vrste: *ta X v prvi vrsti ...*; 3. užitni pridelki, ki jih ta rastlina daje: *Rad imam X*; 4. en kvant užitnih pridelkov: *Pojej en X*. Samostalnike tipa *ogurec* (iz naše 2. skupine, tip sle. *malina*) Melčuk obravnava kot dve besedi: OGUREC 1. ena rastlina vrste OGURCY 1; 2. kvant užitnega pridelka, ki ga daje rastlina vrste OGURCY 1; OGURCY 1. vrsta rastline; 2. užitni pridelek, ki ga daje rastlina OGURCY 1. Poleg tega ima oblika OGURCY še dva pomena, namreč navadno množino od OGUREC 1 in OGUREC 2, prim.: *Polej von te ogurcy sprava!* (mn. od OGUREC 1); *Pokroši v salat eti ogurcy!* (mn. od OGUREC 2); vendar je to običajen pomen, prisoten množini samostalnikov, zato ga v slovarju ni treba posebej označevati.

Ugotovljeni štirje pomeni so med ruske samostalnike, ki pomenijo sadje, zelenjavo itd., kot pravi Melčuk, porazdeljeni nenavadno muhasto. Če se vrnemo k našim obravnavanim skupinam imen (in zaradi poenostavitve ne upoštevamo pomenov povezanih z »rastlino«), ugotovimo, da imajo samostalniki prve skupine Melčukov pomen 3, tj. vrsta zelenjave, sadja itd. Druga skupina ima v ednini pomen 4 (kvant živila), v množini pa 3. pomen, tj. pomen vrste. Tretja skupina ima v ednini 3. in 4. pomen, tj. pomen vrste in pomen kvanta živila, v množini pa samo pomen množine kvantov, ne pa pomena vrste. Singulativi, npr. *kartofelina*, imajo samo 4. pomen.

Sam avtor pripominja, da je njegova obdelava le začasna. Dejansko je npr. vprašljivo, ali je treba take besede, kot so *ogurcy, pomidory* razbiti na dve besedi (na *ogurec* in *ogurcy*: v slov. bi v tem primeru imeli v slovarju posebej *malina* in posebej *maline*). Vprašanje je namreč, ali se ti samostalniki, ki v množini pomenijo vrsto, tako razlikujejo od množine drugih navadnih števnih samostalnikov, da bi morali biti obravnavani drugače. Navsezadnje ima vsak števeni samostalnik v množini tudi pomen vrste (generičen pomen), prim. *rad imam knjige, konje, rože*, itd. V prid rešitvi Melčuka govori dejstvo, da se ta pomenska skupina samostalnikov dejansko zelo velikokrat uporablja v pomenu vrste, gotovo večkrat kot običajni števeni samostalniki. Poleg tega napeljujejo na to misel medjezikovni odnosi, kjer edninski in množinski obliki v drugem jeziku ustrezata dve različni besedi, prim. *borovnica — černičina; borovnice — černika*.

Zamisel bolj natančnega opisa pomenske zgradbe takih samostalnikov je izredno dragocena. Če bi se, čeprav v poenostavljeni obliki, to bolj upoštevalo v slovarjih, npr. dvojezičnih, bi uporabnik v njih dobil točno, nezavajajočo obvestilo in mu ne bi bilo treba brskati še po slovnica, kjer pa ti problemi po navadi tudi niso izčrpano obdelani. Besedo *krompir* bi lahko v slovensko-ruskem slovarju prevajali približno takole: KROMPIR 1. (vrsta, nešteveno) — *kartofel', kartoška*; 2. (kvant, števeno) — *kartofelina, kartoška*.

V svojem prispevku sem hotela opozoriti na problem, ki se morda zdi obrobni, vendar

lahko služi za zgled temu, da marsikakšna manj opazna slovnična oz. pomenska lastnost v slovarjih in slovnicaх še ni ustrezno opisana. Posebno vidne postanejo te pomanjkljivosti pri opisih tujih jezikov, kjer hitro pripeljejo do napak v tvorjenju besedil.

NAVEDENKE

- A. D e r g a n c, 1990: Melčukov in Žolkovskega razlagalno-kombinatorični slovar sodobnega ruskega jezika. SR 38/2, 160–163.
- A. V. I s a č e n k o, 1954: Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim. Morfologija. Čast' pervaja. Bratislava.
- — 1962: Die russische Sprache der Gegenwart. Teil I. Formenlehre. Halle (Saale).
- M. I v i č, 1980: O »partikulizatorima«. Južnoslovenski filolog, XXXVI, 1–12.
- — 1982: Slavic Fruit and Vegetable Names. Slavic Linguistics and Poetics. Studies for E. Stankiewicz ... XXV/XXVI, 209–212.
- G. L a k o f f, 1987: Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind. Chicago & London.
- I. A. M e l' č u k, 1985: Semantičeskie osobennosti »iščisljaemyh« i »neiščisljaemyh« suščestvitel'nyh v russkom jazyke i ih leksičeskoe opisanie. V: Poverhnostnyj sintaksis russkikh čislovyh vyraženij. Wiener Slawistischer Almanach. Sonderband 16. Dunaj, 257–265.
- I. P e t e, 1965: Roditel'nyj padež v sovremennom russkom jazyke. Scandoslavica XI, 186–198.
- A. A. Z a l i z n j a k, 1967: Russkoe imennoe slovoizmenenie. Moskva.

SLOVARJI

- F. J a k o p i n: Rusko-slovenski šolski slovar. Ljubljana, 1965.
- J. K o t n i k: Slovensko-ruski slovar. Ljubljana, 1972.
- S. I. O Ź e g o v: Slovar' russkogo jazyka. 23. popr. izdaja. Moskva, 1990.
- The Oxford Russian-English Dictionary. By Marcus Wheeler. Oxford, 1972.
- O. P l o t n i k o v a, J. S e v e r: Rusko-slovenski moderni slovar. Ljubljana-Moskva, 1990.
- S S K J — Slovar slovenskega knjižnega jezika, 1–4. Ljubljana, 1970, 1975, 1979, 1985.

SUMMARY

The article deals with the various semantic and grammatical properties of Russian and Slovene nouns denoting fruits, vegetables and berries, etc. These nouns are a transition between count and non-count mass nouns and contain primarily two meanings: types of fruits, vegetables and berries and a single item or unit of the type. They can be categorized into roughly three groups:

1. *singularia tantum* with the meaning of the type R. *kartofel'*, *luk*, *malina*, *zemljanika*; Sln. *leča*, *korenje*. To denote a single item a "particularizing noun" (M. Ivič's term) or a singulative noun need to be applied, i.e. R. *jagoda*, *maliny*, *kartofelina*, *zemljaničina*; Sln. *zrno leče*, *koren(ček)*;
2. *count nouns* that denote a single item when in singular and a type when in plural, i.e., R. *pomidor/pomidory*, *ogurec/ogurcy*, Sln. *kumara/kumare*, *jagoda/jagode*, *malina/maline*;
3. nouns that contain two meanings in singular: the meaning of a single item (with this meaning they are count nouns) and the meaning of a type (with this meaning they are non-count nouns), i.e., R. *kartoška*, *morkov'*; Sln. *krompir*, *paradižnik*.

Apparently in Russian non-count, mass nouns are prevalent, while in Slovene the majority of nouns in question are count and the possibility for the transition of non-count nouns to the group (3) is widely open as well. Nevertheless, in certain cases the fluctuation between the groups is possible in both languages.

Unfortunately, neither monolingual nor bilingual dictionaries in most cases contain sufficient information on these properties, which would enable the user to form proper sentences (considering the fact that these properties in particular cases in the two languages do not agree). I. Mel'čuk's suggestion that the lexicographic definition of these words include several meanings (particularly the meaning of the type and the meaning of a single item) seems very useful. This would make the definition of the nouns in question more complete in both, monolingual and bilingual dictionaries.

vrsta, predstavljanju novice tako, da bi uroseli, spoznali, da mi to nadaljnje ravnanje uspeliho, če bi B vedel za to, da bi urosel, vendar bi puščeno, saj bi zna! V javnem poročevalstvu se poročevalci poročevalskih sporočil obvezno hitro izločijo dejstva. V govornem stiku, kjer B lahko reagira na A-jeno sporočilo, je lahko lahko poročevalski vzorec ali vestilski pravzornik (gl. v lexi dalje). Javno, množinsko pismo in govorno poročevalstvo pa predstavlja nadaljnje širjenje vestilkega pravzornika.

To širjenje se kaže v različni vrsti in podalkov, ki se vključujejo v poročevalsko besedilo kot aktualizem (vzorec), tako da nastane množinsko vlogo v vestilski, vestilskih vestil, pravilnih, bliskih in naprej. Pri tem se večajo tudi različni vrsti pismo in govorno poročevalstvo. Najbolje se pa je, da got od zaslužnega javnemu poročevalstvu skupaj v večanjem številu določenih vrsti podalkov: spremenijo poročevalskega javna odgovornost in verodostojnost poročanja.

Za tova sta razloga. Prvi, ker množinski resničnost podalkov v poročevalskem sporočilu ne poverjajo (tudi, da je dogodek res bil, da se je zgodilo prav tako, kot je poročano, kaj), se pravi, da je v konvenciji med poročevalcem in naslovnikom tudi to, da se naslovnik zaneja na resničnost poročanja,¹ in drugič, ker poročevalci vsega, o čemer poroča, ni mogoče pridobiti tako, da bi svojim naslovnikom sami nadotročili navznoter.

¹ Kar se seveda lahko (in tudi se) zloži.

VZORCI POROČEVALSKIH STOPENJ

Najmanjša stavčna poved, ki nastopa v poročevalstvu, je (nepopolni) poročevalski vzorec brez podatkov o časo-prostorski umestitvi dogodka/stanja. Najmanjša poročevalska enota (referem) je vestiški pravzorec s časo-prostorsko umestitvijo dogodka. Ta je tudi že sam lahko vest. Vestiški pravzorec se širi s podatki. To so vzorci poročevalske sklicevalnosti glede na zanesljivost/nezanesljivost poročanega, vzorci navezovalne (referenčne) sklicevalnosti (endoforična sklicevalnost) in vzorci citatne sklicevalnosti. Vrste vzorcev so žanrotvorne.

The minimal sentence in reporting is the (incomplete) reporting pattern without reference to the time and place of the event or situation. The minimal reporting unit (refereme) is a basic news pattern with a temporal and spatial reference. This can also be identical to the news item itself. The basic news pattern is augmented by data. These are patterns of reporting reference with respect to reliability/unreliability of the report, reference internal to the text (endophoric reference) and patterns of citation. The various types of patterns are genre-specific.

0 Sodobno razvito govorno in pisno poročevalstvo t. i. sredstev množičnega obveščanja je na začetni stopnji preprosta nejavna govorna sporočanjna okoliščina (komunikacijska situacija), v kateri govorec A sporoči B-ju, da *p*, pri čemer je propozicija *p* smiselna govorna enota, nanašajoča se na izsek iz resničnosti (dejanskosti), o katerem A meni, da je kot novost za B-ja zanimiv, B pa A-jev namen sprejme kot tak in se s tem vključuje v sporočanjno razmerje, ki je družbeno razmerje.

A-jeva odločitev, da B-ju sporoči novico (to je A-jeva družbena razsežnost odločitve), ima seveda določeno duševno podlago, ki je gotovo večplastna (npr. potreba po obnavljanju, podoživljanju novice tako, da jo ubesedi, spoznanje, da mu bo nadaljnje ravnanje uspešnejše, če bo B vedel za novico ipd.), vendar to puščamo sedaj ob strani. V javnem poročevalstvu se posredovanje poročevalskih sporočil obravnava kot družbena dejavnost. V govornem stiku, kjer B lahko reagira na A-jevo sporočilo, je le-to lahko poročevalski vzorec ali vestiški pravzorec (gl. o tem dalje). Javno, množično pisno in govorno poročevalstvo pa predstavlja nadaljnje širjenje vestiškega pravzorca.

To širjenje se kaže v večanju števila podatkov, ki se vključujejo v poročevalsko besedilo kot avtomatizmi (vzorci), tako da imajo žanrotovorno vlogo v vesteh, razširjenih vesteh, poročilih, člankih in naprej. Pri tem se večajo tudi razlike med pisnim in govornim poročevalstvom. Najvažnejše pa je, da pot od zasebnega k javnemu poročevalstvu skupaj z večanjem števila določenih vrst podatkov spremlja poročevalčeva javna odgovornost za verodostojnost poročanega.

Za to sta dva razloga. Prvič, ker naslovniki resničnosti podatkov v poročevalskem sporočilu ne preverjajo (npr. da je dogodek res bil, da se je zgodilo prav tako, kot je poročano, ipd.), se pravi, da je v konvenciji med pročevalcem in naslovnikom tudi to, da se naslovnik zanese na resničnost poročanega,¹ in drugič, ker poročevalec vsega, o čemer poroča, ni mogel pridobiti tako, da bi svojim naslovnikom sam nadomeščal navzočnost

¹Kar se seveda lahko (in tudi se) zlorablja.

pri dogodku/dogodkih, ampak je podatke za svoje poročanje dobil od drugega, navadno je to urejeno s posebnimi usposobljenimi službami, pročevalskimi agencijami. V zameno za »zaupanje« dobiva naslovnik ob podatkih, katerih resničnosti ne more preveriti, od poročevalca samo zagotovila, da se na podatke lahko zanese. Ta zagotovila so dana s t. i. poročevalsko sklicevalnostjo.

Osnovni pročevalski stopnji tako zajemata: 1. Poročevalec P poroča, da je bil dogodek D, da je bilo stanje S (D/S). 2. Poročevalec P poroča, da je kdo drug sporočil, da je bil dogodek D, bilo stanje S. Prva stopnja zajema oblikovanje vestiškega pravzorca, druga pa njegovo širjenje z različnimi vrstami poročevalske sklicevalnosti.

1 Vestiški pravzorec

Vestiški pravzorec je bil že omenjen pri Korošču (1988,90) pri tipologiji začetkov besedil, kjer je pri t. i. vestiškem nastopu dan začetek besedila v vestiškem pravzorcu. Tam je povedano, da se v pravzorcu avtomatizirata dve mesti za podatek o kraju in času oz. času in kraju, in sicer ne katerikoli podatek o kraju in času, ampak določen podatek za določeno vrsto dogodka, zato vestiški pravzorec ni poved kot odgovor na vprašanje »Kdaj se je kaj zgodilo?«/»Kdaj je kje kaj bilo?«, ampak »Kaj se je zgodilo?«/»Kaj je bilo?«. Vprašuje se po dogodku, sam odgovor *Bil je potres* pa še ni poročevalski, če ni dan v poročevalskem vzorcu, se pravi, da ima ob sebi bodisi časovni bodisi prostorski podatek. Vestiški pravzorec tako združuje vsaj dva poročevalska vzorca: *Včeraj je bil potres + Na Tolminskem je bil potres = Včeraj je bil na Tolminskem potres* (ali *Na Tolminskem je bil včeraj potres*). Poročevalski vzorci (ki so glede na skladenjski naklon pripovedne povedi) so lahko enote širše pripovedovalne (narativne) tehnike, zlasti v neposrednem stiku med govorcema, kjer vprašanja in drugi (tudi nejezikovni) posegi v besedilo omogočajo njegovo dopolnjevanje, vestiški pravzorec, ki je sicer tudi pripovedna poved, pa je žanrotvorna enota posrednega (pisnega in govornega) stika med poročevalcem in naslovniki. Tudi poročevalski vzorci sicer nastopajo v poročevalstvu, npr. kot časopisni naslovi, na televiziji kot prednaslovi, vendar je vestiški pravzorec najmanjša poročevalska enota, ki je tudi sama že lahko vest.²

Treba je bilo najti način, s katerim bi se lahko utemeljil njegov poročevalski značaj. Tega ni mogoče opraviti z raziskavo pisnih virov, ker bi moral biti raziskovalec navzoč pri B-jevem branju in spremljati njegove reakcije, v časopisu pa bi morali biti na določen način napisani poročevalski vzorci, npr. *Bilo je to in to*. Pri pisnem sporočanju je sporočanjaška okoliščina, npr. poročanje o novici, razvidna iz raznih časopisnih (pragmatičnih) sredstev, npr. razpoznavanje rubrike z vestmi, pri radijskem poročevalstvu je to »napoved«; npr. »Zdaj pa k novicam«. Bralec časopisa se vključuje v sporočanjaško razmerje s časopisom, ko ga vzame v roke in začne brati.

²Glede tega je podoben drugim »najmanjšim enotam«, npr. fonemu, tekstem. Ne gre za to, da ne bi bil razstavljen na manjše enote, saj tudi fonem tvorijo formanti, tekstem besede ipd.; vestiški pravzorec je razstavljen na manjše poročevalske enote (poročevalske vzorce), ki — podobno kot tvorijo formanti najmanjšo pomenskoloževalno enoto jezikovnega sistema — tvorijo najmanjšo sporočanjaško (komunikacijsko) enoto sistema pročevalskih vrst. Zaradi svoje sporočanjaške vloge se vestiški pravzorec lahko ujema s tekstemom, npr. kot besedilni nastop nevestiškega žanra, kakršen je novejši uvodnik Dela, imenovan Tema dneva. Vestiški pravzorec bi se lahko imenoval *referem*, da bi se za razliko od tekstema, ki je jezikovno-sporočanjaška enota, zajela njegova poročevalsko-sporočanjaška vloga.

Vidi se, da je taka raziskava možna edino kot eksperiment, v katerem se sporočanjska okoliščina simulira kot razpoznavna okoliščina.³ Take okoliščine so prakseološko ugotovljive in predvidljive, npr. srečanje A-ja z B-jem, za potekanje poskusa pa se morajo simulirati. Srečanje je lahko pričakovano, dogovorjeno, ali nepričakovano, naključno, in ustreza naslednjim pogojem:

- (a) A in B sta znanca, prijatelja, soseda.
- (b) Med njima je ustaljena (ali zadosti pogosta) navada, da si ob srečanjih povesta novico. To pomeni, da med neznanimi osebami tega ni. Če npr. A ustavi B-ja neznanca na ulici, ga kvečjemu vpraša, kje je ta in ta ulica, ne pa »Ali ste slišali, da je bil na Tolminskem potres?« ali pa »Že veste za zadnjo novico?«. Izključeni so torej sporočanjski položaji, kot: (aa) A pride k B-ju v urad po opravkih, v ambulanto k B-ju zdravniku, (bb) A ustavi B-ja voznika, (cc) A kupuje od B-ja vozni listek.
- (c) A in B sta sredi pogovora o čem drugem, prekine pa ga eden izmed njiju (operater se dela, da je to on, prevzame vlogo A-ja), ko nastopi naravni premor ali pogovor sproži asociacijo (... saj res, spomnil sem se...).
- (č) A-jevo besedilo ne sme biti oblikovano v vprašalni odločevalni povedi, ki že vsebuje podatke enega od poročevalskih vzorcev, npr. »Ali že veš, da je bil včeraj na Tolminskem potres?«, kakor tudi ne v vprašalni dopolnjevalni povedi, npr. »Ali veš, kaj je bilo včeraj na Tolminskem?« Eksperimentalni pogoj, ne pogoj za uspešnost govornega dejanja, je, da operater A izbira različne B-je.

Treba je tudi poudariti, da gre za lovljenje idealne naravne sporočanjske okoliščine, ki omogoča, da bo sogovorec reagiral v skladu z nameni poskusa, da torej v položjih (aa), (bb), (cc) sogovorec B ne bi reagiral z začudenim molkom ali celo s »Kaj mi to pravite?«.

V tako pripravljene okoliščine so bili razporejeni naslednji poročevalski vzorci, zdaj ta, zdaj oni (doslej od vsakega po približno deset):⁴ (i) Potres je bil. (ii) Včeraj je bil potres. (iii) Na Tolminskem je bil potres. (iv) Včeraj je bil na Tolminskem potres. Reagiranja

³Poskus še poteka. Oseba A je operater, osebe B pa se izbirajo in njihove reakcije razvrščajo glede na to, ali je B uistomerjen v branje časopisa ali poslušanje radijskih poročil (ocena o tem je precej groba) in se predvideva, da bo na poročevalske vzorce reagiral kot tak, ali pa govorec B ne prihaja v vsakdanji stik s sredstvi množičnega obveščanja in bo zato reagiral na način vsakdanjega govornega sporočanja o splošnih pojavih iz dejanskosti. Zanimivo je, da se v doslej opravljenih sporočanjskih stikih (okrog 40) med značilnostima B-jev niso pokazale hujše razlike v reakcijah. Število opravljenih stikov je za zadostno veljavnost še prenizko, kaže pa, da se rezultati poskusa ne bodo bistveno spremenili tudi pri predvidenih sto stikih; vseeno naj se štejejo le kot preliminarni izid poskusa.

⁴Določila, ki tukaj zajemajo pragmatične okoliščine, so prilagojena zahtevam poskusa, katerega namen je pridobiti podatke za jezikovnostilistične ugotovitve. Tako npr. pogoja (a) in (b) v grobem zajemata postavke, ki jih pragmatika določa za to, da bi se govorno dejanje posrečilo. Pragmatične raziskave gredo od Austina prek Searla k drugim, npr. Wunderlichu. Po Austinu ima Searle npr. za govorno dejanje o b l j u b e pet pogojev (razčlenjuje jih I. Ž. Žagar v spremni študiji k prevodu znane Austinove knjige *Kako napravimo kaj z besedami*, npr. normalni vhodni pogoji o znanju jezika pri obih govoricah, odsotnosti duševnih in telesnih motenj, ki bi lahko ovirale sporazumevanje (gluhota, razne afazije), govorca si ne pripovedujeta šal itd. Take pogoje je obširno razdelal Wunderlich (v nam nedostopnem tipkopisu); tukaj citiramo po Schmidu (1976) pogoje govornega dejanja d a t i n a s v e t: 1. Normalni pogoji stika, 2. Pogoji propozicionalne vsebine, 3. Pogoji predpostavk,

B-jev so bila: Pri (i) je (pri nekaterih B-jih) po premolku, ki se da razložiti kot začudenje spričo nepričakovanega podatka, sledilo vprašanje *Kje?* (pri večini B-jev), nekaj manjkrat (4x) pa vprašanje *Kdaj?* Vprašanja lahko kažejo na poročevalsko nezadostnost vzorca (i). — Pri (ii) je večinoma nastopilo vprašanje *Kje?* (8x). — Pri (iii) je prevladovalo vprašanje *Kdaj?* (6x). — Pri (iv) se je v celoti potrdilo predvidevanje, da ne bodo nastopile reakcije (i), (ii), (iii). Tako je bilo pri vseh, razen pri enem B-ju. Prevladovale so reakcije: *Kje si slišal?*, *Kje je pisalo?*, *Od kod veš?*, *Kje so povedali?*

Zanimive so (pričakovane) reakcije, ki zahtevajo dopolnjevanje vestiškega pravzorca z virom, posebej zato, ker se pri njih ne kažejo razlike med obema skupinama B-jev. To je tudi prva stopnja širjenja vestiškega pravzorca v strukturi vesti, in sicer tako v zasebnem pogovoru kot v časopisni vesti, namreč: Sosed mi je povedal, da p, Tuje agencije poročajo, da p.⁵

Razvojno gledano, bi kot zgodnjo fazo v slovenskem poročevalstvu lahko šteli izpustne povedi v rubriki Telegrami »Slovenskemu narodu«, npr.:

(1) *Monakovo 11. januarja. Dölinger umrl.* (Slovenski narod, 11. 1. 1890.)

(2) *Sansibar 14. januarja. Sultan umrl.* (Slovenski narod, 14. 1. 1890.)

Tukaj gre seveda za fazo slovenskega poročevalstva na sploh,⁶ ker za razvojno fazo vestiškega pravzorca štejemo govorno poročevalsko poved vsakdanjega sporočanja, fazo torej, v kateri je časopisna vest neposredno naslonjena na govorni poročevalski vzorec t. i. ljudske govornice (kot je pokazano pri Korošču 1981, 363–367).

Zato navedena zgleda ponazarjata predvsem fazo, v kateri so se (prvotni) telegrami vključevali v časopisno poročevalstvo kot telegrami, ne kot iz njih oblikovana časopisna besedila. Tipično telegramski izpust glagola *biti* kot morfema za izražanje časovnosti nastopa tudi v nekoliko obsežnejših telegramskih vesteh, npr.:

(3) *Bruselj 2. januarja. Ogenj v dvorani Lacken širil se je hitro, se je le malo rešiti dalo. Dvorec pogorel do obzidja.* (Slovenski narod, 2. 1. 1890.)

Podatki iz telegramov se sicer dajo prevesti v vestiški pravzorec: **Danes je v Monakovem umrl Dölinger*,⁷ vendar je v razvoju časopisne vesti ostajal časo-prostorski vhod skladenjsko nevezan, neupoveden del strukture vesti (pač pod vplivom drugih neslovenskih časopisov tedanjega obdobja), podatki v pravzorcu vesti pa so bili njegovi krajevnoprislolni in pridevniški (izprislolni) navezniki, npr.:

— krajevnoprislolni naveznik:

(4) *Zagreb 22. Sem kaj je došel vojaški minister pl. Krieghammer.* (Edinost, 23. 1. 1899.)

(5) *Zemun 29. Tukaj biva mnogo tujih novinarjev, med njimi Angležev, Francozov, Nemcev in Rusov. Iz Belegagrada zaradi cenzure ni mogoče brzojaviti ali pisati ničesar,*

4. Pogoji resnosti, 5. Pogoji govornega dejanja, 6. Pogoji razmejevanja, 7. Pogoji akceptiranja, 8. Perlokucijski pogoji (npr. B sprejme, da je v njegovem interesu storiti, kar pravi A).

⁵Druge reakcije, ki sicer ne zahtevajo dopolnitve vestiškega pravzorca, a tudi njegove nezadostnosti ne izražajo, so: *Res?*, *A hud?*, *Kaj spet?*

⁶Zbrano časopisno gradivo je obsežno. Če ni bilo posebnih razlogov za ponazoritev starejšega stanja, so tukaj pritegnjeni najbolj sveži zgledi (iz dnevnika Delo).

⁷Ujemanje datuma v časo-prostorskem vestiškem vhodu z datumom na izvodu časopisa prepuščamo nadaljnjemu tehnološkemu dvomu.

kar ni v prid srbske vlade. Dopisnika lista »Novoje Vremja« so izgnali iz Belegrada. Isti se bavi sedaj v Zemunu. Nasproti nekaterim madjarskim in dunajskim dopisnikom je srbska policija zelo prijazna (o verujemo, verujemo!); le-ti pa zato trobijo v svet vesti Milanovih »Malih novin« in »Poličijskega glasnika«. (Edinost, 23. 7. 1899)

— pridevniški (izprislovni) naveznik:

(6) Reka 23. V t u k a j š n j i tobačni tovarni so našli kapsul v obliki cilindra, napoljenih z dinamitom. Uvela se je stroga preiskava. (Edinost, 7. 4. 1899)

Časovnoprislovni podatek ima v vestiškem pravzorcu nekoliko drugačno vlogo. Medtem ko ima krajevnoprislovni (npr. tu, tukaj) zmeraj nanašanjso razmerje k neposredno pred njim stoječi nanašalnici v časo-prostorskem vhodu, ki je pravilom zemljepisno lastno ime, pa ima podatek danes nanašanjso vlogo na podatek v časo-prostorskem vhodu, to je na čas dogodka (pri čemer se šteje za »dogodek« tudi to, da so kje kaj sporočili; gl. o tem dalje), ali na v glavi časopisa zaznamovani datum, tj. dan časopisnega izvoda, npr. v pravem jutranjiku ali večerniku.

Prvo nanašanje je običajnejše in v slovenskem poročevalstvu avtomatizirano od takrat, ko so časopisi postajali dnevnik. V Bleiweisovih Novicah (1848) še npr. »8. dan tega meseca«, l. 1868 tudi »v torek«, tj. 'zadnji torek pred dnem, ko je izšel ta izvod časopisa', kar je tedniški način nanašanja na čas dogodka, pozneje, a še v prejšnjem stoletju, pa že ustaljeno in nespremenjeno do sedanjega časa, npr.:

(7) Mantone 6. D a n e s p r e d p o l d n e se je tukaj odkril spomenik blagopokojne cesarice Elizabete. Na slovesnosti, ki je napravila globok utis, je bilo zelo veliko občinstva. (Edinost, 7. 4. 1899)

(8) Beograd, 7. junija (Tanjug) — D a n e s o b 12. u r i so prebivalci Sarajeva in okoliških krajev zaprli magistralno cesto Sarajevo-Mostar [...]. (Delo (D), 8. 6. 1991, 16)

Odmiki od te, že povsem ustaljene rabe vestiških pravzorcev so možni in jih spričo utrjenosti vestiškega žanra ni mogoče šteti za napačne ali izraz omahovanja. Iz novejšega časa so pod Delovim rubričnim naslovom O b k o n c u r e d a k c i j e n e p r a v e »vesti« iz nepopolnih poročevalskih vzorcev, npr.:

(9) N A P A D M O Z A M B I Š K I H U P O R N I K O V — Uporniki iz vrst Renamo so napadli tovarnjak z vojaki in civilisti in ubili 25 oseb. (D. 12. 3. 1991, 16.)

Odsotnost vestiškega pravzorca, torej najmanjše možne vesti, se tukaj razume kot napoved vesti, ki je o b k o n c u r e d a k c i j e (tega izvoda časopisa) ni bilo mogoče v celoti uvrstiti na zadnjo stran k svežim vestem. Zato se ne kaže kot urejeno besedilo z žanrskimi obveznostmi obeh vrst, tj. notranje vestiške organiziranosti, kot tudi vključnosti na ustrezno mesto v razporeditvi časopisnih besedil. Torej ne kot vest, ampak kot novica.⁸ Občasno nastopanje rubrike s takimi besedili sicer učinkuje stilno, ker rahlja strogo ustaljenost žanrov in v vsakdanjem ponavljanju zaključevanja ene ter odpiranja naslednje redakcije dela »mehki« prehod med časopisnima izvodom. Kot nekakšna sinapsa. Stilnost je seveda učinkovita, če se rubrika odmerja zelo previdno.

2 Poročevalska sklicevalnost

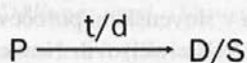
Poročevalska sklicevalnost pomeni, da poročevalec P daje ob poročanju o dogodku D ali stanju S še podatek o tem, da je D/S sporočil kdo drug. Kot je pokazal poskus,

⁸O terminološkem razmerju novica — vest gl. Korošec (1986).

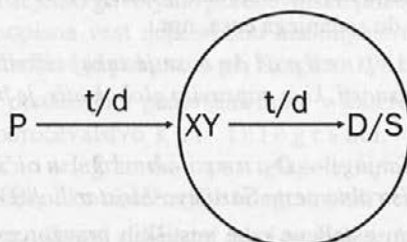
je potreba po tem podatku izražena v B-jevi reakciji na sporočilo, dano v vestiškem pravzorc. To pomeni, da lahko že v nejavni govorni sporočanjski okoliščini poročevalec pravzorec razširi na: Sosed mi je povedal, da *p* (in druge možnosti; navedene so pri Korošču 1981, 364). Tam je naveden tudi seznam glagolov rekanja, dobljen s popolnim izpisom iz Napreja 1863; glagoli rekanja in zaznavanja so vzeti iz vsakdanje govore in predstavljajo širok izbor možnosti, iz katerih je poznejši razvoj poročevalstva jemal za oblikovanje sklicevalnih avtomatizmov. Ti glagoli so: *praviti, pripovedovati, govoriti, povedati, razglasiti, oznanjati, trditi; čuti, slišati; pisati, brati; kazati se; biti (podoba je)*.

Ker se v javni — govorni ali pisni — sporočanjski okoliščini ve, da reakcije naslovnika niso mogoče, je vestiški pravzorec pri poročanju o določenih prvinah resničnosti, ki zaradi svoje pomembnosti zahtevajo podatek o viru, razširjen s sklicevalnim avtomatizmom.

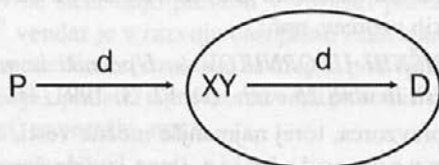
Če torej sporočanjško okoliščino za vestiški pravzorec zajamemo kot »poročevalec P poroča, da *p*«, kjer »poroča« pomeni, da o čem trdi/domneva, *p* pa dogodek D/stanje S, in to izrazimo z obrazcem

moramo poročevalsko sklicevalnost v obrazcu dopolniti:

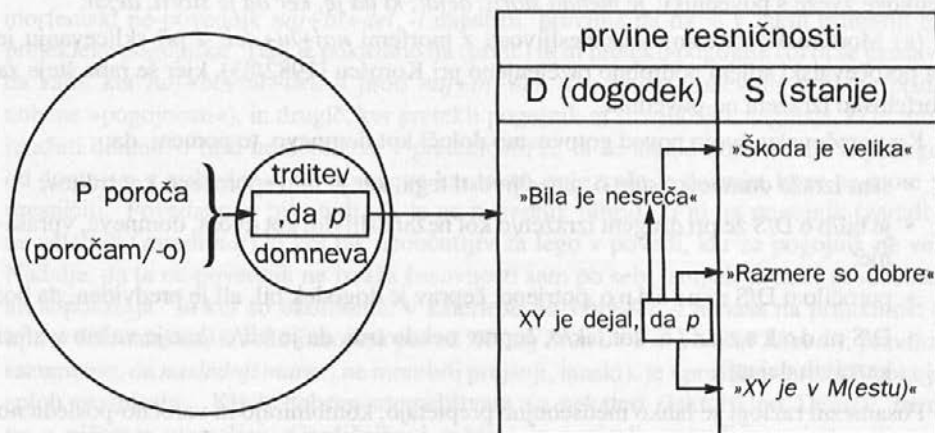

pri čemer vse alternacije seveda niso enako pogoste; ne nastopa npr. okoliščina

kar pomeni »poročevalec P domneva, da XY domneva, da je bil dogodek D«.

Razmerje med poročevalskimi stopnjami in prvinami resničnosti se v modelu zajame takole:

Model ima na jezikovni ravni naslednje vključitve:

— »Poročevalec P poroča« zajema aktanta in predikat, predikat s cirkumstantom, redko samo predikat, na površini pa je kot glavni in odvisni stavek najpogosteje sklicevalni avtomatizem (z glagolom v 3. os. ed./mn.): *Agencija XY poroča; Tuje agencije poročajo; Dobro obveščeni krogi poročajo; Iz dobro obveščenih krogov se je izvedelo; Iz krogov, ki so blizu vladi, se je izvedelo; Kot poroča agencija XY;* ipd. Avtomatizmi z glagolom v 1. os. mn. pomenijo, da se poročevalec z njimi sklicuje na lastno poročilo, npr. *Poročali smo že; Kot smo poročali včeraj.*⁹ Ti avtomatizmi so prva stopnja poročevalske sklicevalnosti in so lahko sestavine strukture vesti, kakor tudi nadaljnjih žanrov.

— Propozicija *p* zajema prvine resničnosti kot trditve oz. domneve o njih. To je značilen poročevalski vidik zanesljivosti/nezanesljivosti podatkov.

2.1 Vrste sklicevalnosti glede na zanesljivost/nezanesljivost

Poročevalski vidik zanesljivosti pri zajemanju prvin resničnosti (D/S) je vidik, iz katerega se na jezikovni ravni kaže okoliščina, ali je poročevalec bil na kraju dogodka D oz. ali je preveril stanje S ali ne. Če je bil/preveril, se zanesljivost ne izraža posebej (da je dogodek res bil, da je bilo res tako; o nesreči, o tem, da je na tiskovni konferenci XY povedal, da *p*, o odprtju razstave itd. se poroča kot o dejstvu). Če poročevalec ni bil na kraju dogodka D oz. ni preveril stanja S in se torej pri poročanju o tem sklicuje na tuje poročanje (gl. razdelek 0!), se v skladu z javno odgovornostjo pri poročanju o določenih pomembnih D/S nezanesljivost o D/S izraža posebej, vendar praviloma ne več v vesteh, ampak v razširjenih vesteh, poročilih itd.

⁹To sta, če že ne edina, pa ena izmed redkih časopisnih avtomatizmov, v katerih se glagol v 1. os. mn. nanaša na splošno množinsko pojmovano uredništvo (mi, časopis); pri radijskem poročevalstvu je raba 1. os. mn. — pač zaradi lastnosti in zahtev slušnega prenosnika — povsem običajna, vendar je raba širša: prvič, isto kot pri časopisu (mi, radio), drugič pa, oblikovanje kolektivne množine, tj. poročevalci in naslovniki. V pripravi je podrobnejša razčlemba te rabe v slovenskem radijskem poročevalstvu.

Nezanesljivost pri sklicevanju se izkazuje kot domneva, neuradnost, nedokazanost o D/S. Na jezikovni ravni se to izraža: (a) morfemsko: *naj bi storil, dejal*; (b) besedno: členkove zveze s povedniki: *je menda storil, dejal; ki da je, ker da je storil, dejal*.

(a) Morfemsko izražanje nezanesljivosti z morfemi *naj+bi+del. -l* pri sklicevanju je kot poročevalski stilem podrobno razčlenjeno pri Korošcu (1982/83), kjer se raba šteje za morfemsko izraženi ne-povednik.

Ko poročevalec svojo poved gotovostno določi kot domnevo, to pomeni, da:

- sam izraža domnevo, sum o zanesljivosti tega, ker je bilo sporočeno kot trditev;
- je bil/o o D/S že pri drugem izražen/o kot nezanesljiv/o, kot dvom, domneva, vprašanje;
- poročilo o D/S ni u r a d n o potrjeno, čeprav je dogodek bil, ali je predviden, da bo;
- D/S ni d o k a z a n / o kot tak/o, čeprav nekdo trdi, da je bil/o (kar je važno v sferi kaznivih dejanj).

Posamezni razlogi se lahko medsebojno prepletajo, kombinirajo in vzročno-posledično dopolnjujejo. Vidi se, da okoliščine izključujejo poročevalčev dvom o tem, da je D/S sploh bil/o, vključujejo pa dvom o tem, kar je bilo o njem sporočeno. Na morfemski ravni je torej izključeno vse, kar se izraža s členki *morda, mogoče, najbrž, (nemara)*, vključeno pa vse, kar se izraža z *menda (baje, vendar v poročevalstvu zaznamovano)*, nečlenkovno pa z glagoli *trdijo, pravijo, pripovedujejo, da*. Med prvima dvema razlogoma ni zmeraj in tudi ni nujno nakazana razlika, npr.

(10) *Recepti niso preprosti, n a j b i p r i z n a l Helmut Kohl [...]* (D, 11. 4. 1991, M. D.–Murko)

(11) *Je Evropska skupnost res odobrila zakon za obmejna področja, ki ga je Italija sprejela konec lanskega leta, dežela Furlanija-Juljska krajina pa n a j b i iz državne blagajne [...] d o b i l a 800 milijard lir?* (D, 8. 4. 1991, Mišo Renko.)

Isto velja za razliko med tretjim in četrtem razlogom:

(12) *N(aslov): Gorbačov n a j b i p r o d a l Kurilske otoke Japoncem; P(odnaslov): Tako trdi ruski poslanec in poslovnež Artem Tarasov — Za Kurilske otoke n a j b i SZ d o b i l a 200 milijard dolarjev pomoči; S(inopsis): Ruski narodni poslanec in poslovnež Artem Tarasov je na tiskovni konferenci poslanskega bloka Demokratična Rusija povedal, da je bil med nedavnim obiskom japonskega zunanjega ministra v Moskvi podpisan (ali vsaj usklajen) tajni dokument o predaji štirih Kurilskih otokov Japonski. T a n a j b i za otoke SZ o b l j u b i l a 200 milijard dolarjev gospodarske pomoči. Začetek poročila: Tarasov je povedal, da n a j b i ta vsota bistveno p r i s p e v a l a k dvigu življenske ravni sovjetskih državljanov, [...]* (D, 2. 2. 1991, Miha Lamprecht.)

(13) *N: Spreten vlomilec n a j b i j e m a l predvsem zlatino* (D, 27. 9. 1982, T.G.)

Vsem razlogom, (10), (11), (12) in (13), je skupno, da je *naj+bi+del. -l* mogoče okrepiti (podvojiti) s členkom *morda*, ki bi kot izrazit členek za izražanje domneve lahko stal tudi na mestu tega ne-povednika, torej: **Gorbačov naj bi menda prodal [...]; dežela F. -J. k. naj bi menda dobila [...]*, kar je lahko nekakšen preskus, da je: *Gorbačov n a j b i p r o d a l = Gorbačov je m e n d a p r o d a l*.

Podoben preskus lahko velja tudi za regularne pogojnike (v pom. omiljene ugotovitve, ukaza): *Slovenski narod naj bi se znebil travm* (D, 21. 9. 1991, 1), kjer se vidi, da ne gre

za domnevo in ne deluje preskus z *menda* (* Slovenski narod se je menda znebil travm), ampak Slovenski narod *bi se moral znebiti travm*.

V zgoraj navedeni razpravi je z utemeljitvijo zavrnjena Gradišnikova trditev, da je morfemski ne-povednik *naj+bi+del. -l* napačen, pravilna pa da je v takih primerih raba preteklega pogojnika. Tam je pokazano da (prvič) to ni pretekli pogojnik (tu bi še pristavili, da zato, ker *naj+bi+bil+dél. -l* proti *naj+bi+del. -l* v smisel zadevnih zvez ne prinaša nobene »pogojnosti«), in drugič, ker pretekli pogojnik ni slovnična kategorija, ki bi mogla izražati domnevo (niti ne domneve v preteklosti, če bi že taka domneva bila kaj drugega od domneve v prihodnosti ali domneve kar tako), saj izraža le dejanje, ki se ne more več uresničiti. Povedano je bilo tudi, da je ne-povednik hibrid, ki ni ne pogojnik (zaradi *bi*) ne velelnik (zaradi *naj*) in kot tak neobčutljiv za lego v povedi, kar za pogojnik ne velja. Nadalje, da ta ne-povednik ne izraža časovnosti sam po sebi, ampak jo dobi iz sobesedila ali sopoložaja. In ker so okoliščine, v katerh se *naj+bi+del. -l* nanaša na prihodnost (ko npr. v februarškem izvodu časopisa poved *XY naj bi marca obiskal M(esto)*, praviloma razumemo, da *naslednji marec*, ne morebiti prejšnji, lanski, je »pravilni« pretekli pogojnik sploh nesmiseln. Kljub dobrim utemeljitvam so nekateri (lektorji pri Delu?) ravnali po z ničemer utemeljeni Gradišnikovi zahtevi in zapisali pretekli pogojnik. Ta pa je obvezujoča (in tudi nesporna, gl. Toporišič, SS *1984, 332, 331) slovnična kategorija, ki tako zaradi regularne časovnosti (preteklost) in pomena (dejanje, ki se ne more več uresničiti ali v glavnih stavkih pripravljenost za izvršitev dejanja) kakor tudi zaradi regularne pogojnosti (v zvezi *naj+bi+bil+del. -l* pomeni omiljeno ugotovitev ali ukaz; pri Toporišiču na str. 331: *Zločin naj bi bil storil pijan*), ne more opravljati vloge, kakršno ima ne-povednik (ne-pogojnik, ne-velelnik), ki nima slovnične časovnosti, ampak pragmatično.

Zato je bolje izogniti se morfemskemu izražanju domneve, neuradnosti, nedokazanosti, kakor pa s preteklim pogojnikom povzročati tako nejasne izraze:

(14) N: *Srbija in Vojvodina začeli vračati denar*

P: *Od 18,2 naj bi bili vrnili 3 milijarde [...]*

S: *Srbija in Vojvodina, ki sta si iz primarne emisije Narodne banke nezakonito izposodili 18,2 milijarde dinarjev, naj bi bili po nekaterih podatkih, vrnili tri milijarde, je danes novinarjem izjavil tudi zvezni sekretar za finance Branimir Zekan [...]* (D, 11. 1. 1991, 1, J.T.)

(b) Besedno izražanje nezanesljivosti pri poročevalskem sklicevanju je nasproti morfemskemu jasnejše. Besedni pomen členka domneve *menda* je utrjen v besednem sistemu, vendar v poročevalskih stopnjah ne krepi izražanja nezanesljivosti, ampak v večji meri (kot morfemsko) poudarja sklicevalnost, ozir na izjavo drugega. Zato se loči od »nesklicevalnega« členka verjetnosti *morda*.

V poročevalstvu kot posebni vrsti družbenega (množičnega) sporočanja o določenem izseku iz resničnosti, zajemajočem človekovemu spoznanju dostopne pojave, tj. dogodke, stanja, procese, ko le-ti nastopajo kot dejstva, je členek verjetnosti *morda* omejen na posamične ocene o obstoječih stvareh in je zato tu redek; če ga poročevalska okoliščina sklicevanja ne pretvori v sklicevalni členek domneve *menda*, ostaja *morda* izrazito poročevalčev izraz ocene o verjetnosti D/S (ali pa je verjetnost prevzel in tega naslovniku ne

daje na znanje).¹⁰ Zato je *morda* nasprotje sklicevalnosti:

(15) *V občinah Županja, Vinkovci, Vukovar so že pred dnevi opozorili, da se na Hrvaško spet selijo četniške skupine. M o r d a je bil njihova žrtev zahrbtno ubiti policijski pripravnik, /.../* (D, 11. 6. 1991, 1, Peter Potočnik).

V luč nezanesljivosti je načelno postavljen podatek desno od sklicevalnega *menda*, in sicer (če ne gre za eno besedo) pred skladijsko zaključeno enoto, ne pa pred poudarjeno jedrno besedo, ki je v pomenskem težišču:

(16) */.../ dr. Budimir Košutić /je/ napovedal ustanovitev vsesrbskega sveta, ki bo združeval Srbe iz vse Jugoslavije in ga m e n d a podpirajo vse pomembnejše stranke v Srbiji.* (D, 26. 3. 1991, 2, V. E.)

(17) *Zaplesti pa se utegne v Sloveniji žal že zelo hitro, saj menda Stane Brovet v Beogradu že odkrito grozi, da misli priti vojska /.../* (D, 11. 5. 1991, 2, Danilo Slivnik.)

Kaže, da tu ne gre več za vprašanje stilistike poročevalstva, ampak za splošno vprašanje o besednorednem položaju členkov, kajti v zgledih (16) in (17) se vsaj stopnja nezanesljivosti širšega podatka ne spremeni bistveno s prestavitvijo členska na druge možne položaje:¹¹

(16a) */.../ ga podpirajo menda vse pomembnejše stranke /.../*

(17a) */.../ saj S. B. menda v Beogradu že odkrito grozi /.../*

(17b) */.../ saj S. B. v Beogradu menda že odkrito grozi /.../*

(17c) */.../ saj S. B. v Beogradu že menda odkrito grozi /.../*

2.2 Navezovalna sklicevalnost

S to vrsto sklicevalnosti poročevalec določene dele besedila zaznamuje kot neavtorske tako, da jih — skladijsko sicer vključene v svoje besedilo — loči od tega besedila s členkom *da*. To je še zmeraj sklicevalnost na drugi vir, vidik zanesljivosti/nezanesljivosti pa je zožen na tisti del besedila, ki ga poročevalec pripisuje drugemu. Ta — vir — je kot aktant v besedilu naveden in pripisano mu besedilo se nanj navezuje. Gre za nekakšno notranje navezovanje — endoforo.

Razlika od prve stopnje navezovalnosti je v naslednjem: Od poročevalskega vzorca »P poroča, da p«, v katerem je P aktant avtomatizma t u j e a g e n c i j e, vsebina propozicije *p* na površini predmetni odvisnik (da-stavek), predikat pa eden od glagolov rekanja, se v širše besedilo vključuje vsebina da-stavka z izpustom predikata — glagola rekanja — in aktanta. Pri tem veznik *da* izgubi svojo podrednovezniško vlogo in postane členek.¹² V sebi strnjuje glagol rekanja in svojo prvotno vezniško vlogo:

¹⁰V Levstikovem Napreju 1863, 142: (*Francozka*) — *Zdaj se je veter zasukal tako, da se n a j b r ž ne snideta cesarja Napoleon in Franc Jožef, kakor se je un dan govorilo.*

¹¹Kar je seveda v nasprotju s — tudi na zgledih dokazano — tezo o posebni občutljivosti členkov za besedni red: Členki stojijo pred tistim delom stavka, ki ga posebej poudarjajo (Toporišič, 1984, 540).

¹²Zato se pred *da* ne piše vejica. Na to opozarja SP 1990 I, str. 43, 325, kot členek je tak *da* prikazan tudi pri Toporišiču, kjer mu je dodeljena »nekakšna naklonskost« (1984, 368). SSKJ (I, 1970, 327) ga obravnava kot veznik, rabo kvalifikatorsko veže na zvezo z veznikom ali prislovom in razlaga: *za uvajanje subjektivno podanega govora ali misli*. Prvina »subjektivno podani govor« se ujema s tukaj razumljeno »poročevalsko sklicevalnostjo«, kar kaže tudi zgled: napadli so tudi radio, ki da oddaja dekadentno glasbo.

(18) *Gorbačovu so med drugim očitali /demonstranti, op. T. K./ imperialistične in boljševidne stereotipe, da noče razumeti emancipacijskih zahtev litovskega naroda, ki da so del vzhodnoevropskih procesov.* (D, 3. 1. 1990, 3, Miha Lamprecht.) Enota na desni strani členka *da*, tj. *so del vzhodnoevropskih procesov*, je pripisana *demonstrantom/skllicevanje na demonstrante*, torej: **demonstranti so dejali, da so emancipacijske zahteve litovskega naroda del vzhodnoevropskih procesov*, in ker sta enoti *demonstranti* ter *emancipacijske zahteve litovskega naroda* v sobesedilu že dani, se vidi, da členek *da* zajema možni glagol rekanja *dejati*, tudi *praviti*:

(19) *Črnogorska skupščina podpira sporočilo Predsedstva SFRJ in ne spodbija pravice Slovenije do osamosvojitve in suverenosti, nasprotuje pa načinu, ki pravi jo, ruši ustavnopravno ureditev v Jugoslaviji [...]* (D, 12. 7. 1990, 2, Branko Jokić), kjer namesto glagola *praviti* postavimo členek *da* in dobimo enako sklicevalnost: **nasprotuje pa načinu, ki da ruši [...]* ureditev [...].¹³

Ta sklicevalno-navezovalna enota se v novejšem času pojavlja tudi v časopisnih naslovih:

(20) *Premier nakazal pota, ki da peljejo iz krize* (D, 16. 11. 1990, 1, Janja Klasinc). Vprašanje je, ali tukaj sklicevalnost, namreč, »vsaj on, premier, pravi, da peljejo iz krize«, ni lahko zaznamovana v smislu ironičnosti.

Ta tehnika poročevalcu omogoča, da v svoje besedilo vključuje dele tujega besedila, kot da bi bili dobesedni navedki premege govora, čeprav to niso, ker je v njih opravil določene prirejevalne posege (pretvorbe), vendar jih ne nakazuje kot posege odvisnega govora. Zato mu teh delov besedila ni treba niti zapisati med narekovaje.

To je tudi stopnja, ki pomeni prehod v običajno tehniko citiranja, prilagojeno vsakemu od obeh prenosnikov:

(21) *Še več, srbsko zdravniško društvo je obtožilo zdravnike albanske narodnosti, da so kršili Hipokratovo prisego, poteptali načela zdravniške etike in morale, saj da so — vsaj večina med njimi — zavestno sodelovali v nezaslišni politični farski, ki so jo organizirali albanski separatisti in teroristi.* (D, 30. 6. 1990, 20, Slava Partlič.)

3 Citatna sklicevalnost

Zadnja stopnja poročevalskih sklicevalnih vzorcev je, da se besedilo (ali deli besedila) drugega v poročevalskem besedilu navedejo. Pri tem stopi v ozadje vidik zanesljivosti/nezanesljivosti. Kot pri sprejemanju vestiških podatkov naslovnik ne preverja, ali so prvotno res taki, sprejme le zagotovilo, da so kot citati zaznamovani deli poročevalčevega besedila res citati, v katerih je zanesljivost vsebine prešla s poročevalca na citiranega avtorja. V ospredje zdaj stopi vidik avtorske/neavtorske poročevalčevega besedila. Pri tem jemlje poročevalstvo besedilne postopke od drugih funkcijskih zvrsti, kjer ima prinašanje citatov, prikazovanje govora drugega, tudi posebne, od poročevalstva celo različne namene.

Ko torej poročevalec v svojem besedilu daje podatek o tem, da ni v celoti avtor tega besedila, je potrebno naslednje: sporočiti, da določeni del besedila ni njegovo avtorstvo; sporočiti, da je to, kar navaja kot avtorstvo drugega, resnično tako (to vprašanje nas tu

¹³V Levstikovem Napreju 1863, 6: *Zakon o tisku pravi jo da se ima kmalu razglasiti.*

ne bo zanimalo); tuje besedilo vključiti v lastno besedilo in meje med lastnim in tujim zaznamovati.¹⁴

To je v posameznih funkcijskih zvrsteh različno. Besedila praktičnosporazumevalne funkcijske zvrsti imajo v poročanem govoru preprostejše načine za dajanje podatkov o govoru drugega.

Okoliščino hlastnega poročanja v pogovoru dveh klepetulj posnema avtor mladinske povesti P. Zidar:¹⁵

(22) Je rekla: se bomo pa tožili. Sem rekla: se pa bomo. Je rekla: ti boš zgubila. Sem rekla: bomo videli, je rekel ta slepi. Je rekla: boš. Sem rekla: bomo videli, je rekel ta slepi.

V znanstveno-strokovni funkcijski zvrsti je tehnika navajanja tujega (neavtorskega) besedila natančno izdelana in zaradi vsebinskih zadev tudi zelo občutljiva. Tuje besedilo se navadno prikazuje kot premi govor, tj. za glagolom rekanja v spremnem stavku za dvopičjem in v narekovajih kot dobesedni navedek.

V publicistični funkcijski zvrsti, v ožjem poročevalstvu, se — kot pri drugih stilnih pojavih te zvrsti — srečujeta tehnika znanstveno-strokovne in umetnostne funkcijske zvrsti, možnosti so raznovrstne, odvisno od posameznih poročevalskih žanrov pa so izvedbe tudi občuljive. Nastopajo v poročilih in komentarjih, zlasti v poročilih, ki imajo za podlago krajše ali daljše povzetke intervjujev ter drugih neporočevalskih zvrsti žanrsko zaokroženih besedil, npr. govorov, zdravic.

V umetnostni funkcijski zvrsti nastopajo vse vrste navajanja. Poetika (stilistika) in slovnica jih obravnavata kot dobesedno obnovitev govora, premi, odvisni in polpremi govor (kot zastarelo obliko še nepravi premi govor).¹⁶

V pisnem poročevalstvu so naslednje možnosti (zglede so ponazorjevalno poenostavljeni):

(a) X: Abcčd?

Y: Efgghjk.

(b) XY je dejal: »Abcčd.«

(c) XY je dejal, da abcčd.

Vzorec (a), ki ponazarja intervjujski dvogovor, ni pravi sklicevalni obrazec, ker pri tej (pisni) reprodukciji prvotnega govornega dogodka ne gre za uvajanje neavtorskega besedila v poročevalčevo, ampak za besedilno enakovrednost obeh. Sklicevalnost je seveda možna znotraj X-ovega in Y-ovega besedila; gl. o tem Korošec (1989, 325–329). Zato možnost (a) tukaj puščamo ob strani.

¹⁴Sem torej ne spada postopek, po katerem je tuje besedilo prek izpostavljene števke (cifre) navedeno na drugem mestu, npr. pod črto, v opombah ipd.

¹⁵P. Zidar, Pišem knjigo, Ljubljana, 1970, 78.

¹⁶Tako Toporišič v SS² 1984, 525–532. Skupaj jih imenuje preneseni ali poročani govor. Dobesedna obnoveitev je seveda nekaj drugega kot Lorckov »doživljeni govor«, danes bi rekli »notranji govor«, prvotni govorni dogodek pa bi ustrezal Lorckovemu »izrekanemu govoru«. Etienne Lorck, Die Erlebte Rede (Heidelberg, 1929) ima: die erlebte Rede, die gesprochene Rede in die berichtete Rede.

Možnost (b), premi govor, nastopa v pisnem poročevalstvu razmeroma redko, npr. pri dobesednem navajanju besedila politične zdravice. Ker je tako besedilo od ostalih večinoma tudi grafično ločeno, lahko odpadejo začetni in končni narekovaji kot izraziti znak dobesednega navedka v premem govoru.

Možnost (c) se v poročevalstvu kot sklicevalni vzorec kaže v največ različicah. Kot se vidi v modelu, se za dogodek šteje tudi »XY je dejal, da p«. V takih primerih je ob razširjenem vestiškem pravzorcu tudi v strukturi vesti vzorec s sklicevalnim odvisnim govorom. Tako je bilo že v začetkih slovenskega časopisnega poročevalstva.¹⁷

(23) *Rim 27. V dobro obveščениh krogih zatrjujejo, da se Turčija pripravlja na vojne korake v Makedoniji [...]* (Edinost, 28. 9. 1899.)

(24) *Budimpešta, 6. julija (Tanjug). Predsednik narodnoosvobodilnega gibanja Angole (MPLA) dr. Agostino Neto je ob koncu svojega obiska v Budimpešti povedal, da imajo borci za svobodo Angole tretjino ozemlja v svojih rokah in da so na osvobojenem ozemlju uvedli demokratično ureditev.* (D, 7. 7. 1969, 8)

V vesteh nastopa najpogosteje različica vzorca (c):

(cc) XY je dejal, da »abcčd«.

(25) *New York, 24. septembra (UPI). — Francoski zunanji minister Maurice Schumann je danes izjavil, da se pogovori štirih velikih o Srednjem Vzhodu »morajo nadaljevati, ker so edini način, s katerim je možno doseči splošno sprejemljivo in trajno rešitev krize v tem delu sveta.«* (D, 25. 9. 1969, 14). Od tod dalje različice niso več možne v vesteh. Nastopajo v poročilih in komentarjih.

Različice odvisnega govora so v pisnem prenosniku v tem, da se stavek z glagolom rekanja (različnimi glagoli rekanja) vstavlja na mesta, kjer se stika avtorsko besedilo s smiselno zaokroženimi deli neavtorskega besedila, t. i. iztržki navedkov:

(bb) ... *abcčdef, je dejal/kot je dejal XY, ghijkl ...*

(bbb) ... *abcčdef [...]/ tuvžž, je dejal XY.*

Možnost (bb) je v besedilih Primorskega dnevnika in nasploh v časopisih kot neprimerno zavrnila B. Pogorelec (1970). Novinarjem očita, da se »kjerkoli nadvse bojijo, da bi kdo — pa čeprav za trenutek — podvomil v navajanje in imel sporočilo za komentar«. Očita prepogosto vstavljanje stavkov, ki naj povedo, za čigavo mnenje gre. Za avtorico kritike je to samo vprašanje odvisnega govora, ne pa tudi časopisnih oz. poročevalskih žanrov. Predlaga samo začetni *je dejal* in končni *je dejal NN*.

Uresničevanje različice (bbb) je odvisno od žanra, vsebine, števila oziroma pogostnosti pomembnih podatkov, ki jih poročevalec želi vnesti v skrajšano besedilo (npr. poročilo o zdravici, povzetek zdravice), zato te možnosti ni mogoče odkloniti in dopustiti samo eno pot. Tu je zgled iz časopisa (del zdravice A. Gromika na srečanju z J. Vrhovcem), kjer je vidno prizadevanje, da se spremni stavki oz. glagoli spremnih stavkov ne bi ponavljali (podčrtani od T. K.). Različni glagoli besedilno povezujejo iztržke navedkov, na prvič navedeno nanašalnico (Gromiko) se navezujejo glagolski morfemski navezniki in frazeološki zaimenski navezniki. Zgled kaže tudi možnost kombinacije z različico (cc):

¹⁷Številni zgledi so pri Korošču (1981, 364–366).

(26) *Govoreč o mednarodnem položaju je Gromiko postavil v ospredje vojno, predvsem jedrsko grožnjo. Svet je po njegove m upravičeno zaskrbljen, zlasti ker je »prestolnico ene največjih sil zajela jedrska mrzlica«. Opozoril je na miroljubne predloge Sovjetske zveze in dejal, da teži (kot na primer enostranski moratorij za rakete s srednjim dosegom) k temu, da bi prišlo do preobrata pri ključnem vprašanju evropske varnosti. Žal ni — po njegovih besedah — druga stran na ženevskih pogajanjih pokazala resne pripravljenosti za sporazum. Dvojni sklep NATO je Gromiko označil kot dovoličen. Madridski sestanek po Gromikovih besedah ni propadel samo zaradi socialističnih držav in odgovornega stališča nevtralnih in neuvrščenih držav. Izrazil je upanje, da si bodo jeseni vse udeleženske konference prizadevale za uspeh srečanja.*

Gromiko je posebej poudaril, da ni SZ nikoli uporabljala kemičnega orožja ali ga dala komu drugemu. Trditve o tem je označil kot umazano izmišljotino.

Potem ko se je Gromiko za držal pri nekaterih kriznih žariščih, je dejal, da se Sovjetska zveza zavzema za umirjeno in resno reševanje mednarodnih vprašanj, to, kot je rekël, pa zdaj v zahodnih prestolnicah očitno ni moderno. (D, 5. 4. 1982, 5)

Dva iztržka navedkov se v različici (cc) lahko brez ponavljanja glagola rekanja vstavita kot priredno zložena da-stavka, posebno kadar kaka od napretvorjenih prvin (tukaj: n a š a) zahteva, da se citat navede kot tak:

(27) *Verjetno je položaj še bolj nevaren, kot ga je lahko spoznala javnost v pisanju časopisja, sicer najbrž notranji minister Baum ne bi izjavil, da »leži korenine desnega terorizma globoko v naši deželi« in da »ne bi smeli dovoliti, da bi podcenjevali nacional-socialistično nepravno državo«. (D, 30. 1. 1982, 4, M. D. -Murko.)*

Ta tehnika sicer ni posebnost poročevalskih besedil (poročil, komentarjev), saj je običajna v polemičnih besedilih, za katera je značilen govorni položaj soočanja (spopadanja) dveh govorov, ki v polemičnem besedilu prideta skupaj po naravi »polemosa«. Ta besedilna tehnika, ki bi jo spričo narave poročevalskega dela lahko šteli za zahtevno, saj predpostavlja ustrezno disciplino in nadziranje lastnega (veznega) besedila, kakor tudi občutek za dober izbor prirejenih enot navajanega besedila, je na obrobju poročevalskih sklicevalnih vzorcev. Posebno pa so taka besedila tažavna za priredbo v pisno predlogo radijskega poročevalstva, ker je treba pisne znake, ki določajo meje med avtorskim in neavtorskim besedilom, izgovarjati. Če so v pisnem besedilu prepogosti, po pretvorbi v pisno predlogo radijskega sporočila delujejo moteče nenehna ponavljanja glagolov rekanja.

Če pa je razlog za vstavljanje tako kratkih navedkov (ki se berejo kot: »prav to besedo je uporabil«) povrh še stilni učinek, v pričujočem zgledu kot ironija ali celo zaničljivost, za katero stoji avtor poročila, je pretvorba v pisno predlogo radijskega sporočila pravzaprav neizvedljiva (v navedenem zgledu gre za poročilo o sodnih procesih proti disidentom v Sovjetski zvezi):

(28) *Gamsahurdia je po sovjetski TV priznal, da so njegove antisovjetske prispevke objavljali v tujem tisku in po radiu, kar mu je prineslo popularnost. »Po dolgem razmišljanju« pa je spoznal, da se je »globoko zmotil« in da je bila njegova dejavnost »v mnogočem škodljiva«, kar »iskreno obžaluje« in se kesa; ne zato, ker bi se bal kazni, tamveč zato, ker je bilo njegovo »antisovjetsko početje napačno« in želi »dokončno prekiniti s preteklostjo«, da bi se po prestani kazni lahko vnovič posvetil »svojim znanstvenim in literarnim delom«. (D, 22. 5. 1978, 14, Tit Doberšek)*

LITERATURA

- J. L. Austin, 1990: Kako napravimo kaj z besedami, Ljubljana.
 T. Korošec, 1981: O Levstikovem publicističnem jeziku. SR 29/4, 352–371.
 — — 1982/83: O poročevalskem stilemu za nedokazano kaznivo dejanje. Jis 28/3, 64–70.
 — — 1986: Dogodek in vest (K teoriji časopisne vesti in jezikovnostilistični analizi poročevalskih žanrov), SR 34/2, 147–157.
 — — 1989: Besedilnost »vprašanja« v intervjujskem dvogovoru. SR 37/1–3, 320–341.
 E. Lorc, 1929: Die Erlebte Rede, Heidelberg.
 B. Pogorelec, 1970: Pogovori o časopisnem jeziku, Stavčne zveze I. Delo 14. 3. SSKJ, 1970.
 Slovenski pravopis, 1990: I. Pravila. Ljubljana.
 S. J. Schmidt, 1976: Texttheorie. München.
 J. Toporišič, ¹1984: Slovenska slovnica. Maribor.

SUMMARY

Modern reporting, both written and oral, is in its first stage a simple private communication in which speaker A reports to hearer B that P is true, where proposition P is a unit of meaning referring to a segment of reality, which A thinks is interesting as news and B assumes A's intent as such. The success of the speech act "to report a news item" is most difficult to confirm in a perlocution. This is possible only in the physical speech act in which B can react to certain elements of A's message. This can be done in an experiment which simulates the communicative situation in which the communicative act "to report a news item" is performed. The test of perlocution ran such that speaker A (the experimenter) reported to B a piece of news in incomplete *reporting patterns* (There was an earthquake. Yesterday there was an earthquake. There was an earthquake in Tolminsko) and B's reactions were in the form of rejoinders demanding a more complete placement of the event in space and time. Only the news item captured in a *basic news pattern* (Yesterday there was an earthquake in Tolminsko) is considered a minimal reporting unit, which can also be the news itself (refereme) which in the experiment it required B's reactions (Where did they say this? Who said this?) The basic news pattern is expanded in reporting by the increase in types of data which are included in the text as standard phrases or patterns; these in turn play a genre-defining role and are present from the source of news, its expansion to a report, an article and so on. In this process the differences between written and spoken reporting are magnified. At the same time the amount of data amplifies the responsibility for its accuracy in the process of transforming the report from private to public communication. This is manifested in the standard patterns used for expressing certainty/uncertainty, reference and various written and oral means of citation in the reporter's text.

In Slovene reporting there are various standard patterns for these purposes. In this article the patterns for the expression of supposition, reference, definiteness and citation are treated.

POMENSKE SKUPINE SAMOSTALNIŠKIH ZLOŽENK

Samostalniki zloženke so dveh vrst: samomedpanske (*živinozdravnik* < *zdravnik* za *živino*) in medpansko-priponske (*stezosledec* < *kdor sledi stezi*). Pomen prvih se ravna po zadnji sestavini (*živinozdravnik* je npr. vršilec dejanja, *avtogaraža* pa označuje prostorskost), pomen drugih pa se da reducirati na iste skupine kot pri izpeljankah: pri glagolski podstavi označujejo torej 1. vršilca (človek/žival), 2. vršilnik (orodje, naprava), 3. dejanje, 4. rezultat dejanja, 5. prostor/čas, tj. okoliščino in 6. snov. Analogno je pri pridevniških in samostalniških podstavah.

Noun compounds are of two types: those having only an interfix (*živinozdravnik* < *zdravnik* za *živino*) and those having both an interfix and a suffix (*stezosledec* < *kdor sledi stezi*). The meaning of the former follows their last component (*živinozdravnik*, e. g., is an agent noun, while *avtogaraža* denotes a locality), the meaning of the latter can be reduced to the same groups as in the case of noncompound words derived by suffixation: thus, if their base is a verb, such compounds denote (1) an animate agent (human/animal), (2) an inanimate agent (instrument, tool), (3) an action, (4) a result (of an action), (5) a locality or a period (= circumstance: space/time), and (6) a substance. There are analogous groups of compounds with adjectival and substantival bases.

0 V svoji Slovenski slovnici 1976 (dalje SS 1976) sem podal nekaj slovnici prirejen prikaz celotne slovenske tvorbe besed, in sicer v štirih besedotvornih vrstah: izpeljavi, zlaganju, sestavi in sklapljanju. To sem storil načeloma na podlagi šestkoračnega algoritma,¹ ki iz prvotne besedne zveze (t. i. govorne podstave) 1. koraka na koncu v 6. koraku daje novo besedno sredstvo, t. i. tvorjenko. (Vodi pa nas tudi obratno od tvorjenke do njej ustrezajoče besedne zveze.) Tvorba posameznih besedotvornih vrst je v SS 1976 (in z nekaterimi popravki v SS 1984) obdelana v različni razsežnosti: najbolj skromno podani so sklopi, takoj za tem pa zloženke, medtem ko je prikaz sestavljenk sicer sorazmerno obširen, še zlasti v t. i. tradicionalnem pojmovanju, ki so mu pri glagolu sestavljenke tudi prav vsi glagoli s predponami, torej tako tip *vstopiti*, *odnesti* (po našem iz *stopiti* v, *nesti* od) kakor tudi tip pravih sestavljenk, namreč *sdustvárjati* (po našem iz *ustvarjati* hkrati).²

O vsem tem sem po letu 1976 in tedaj pisal tudi že podrobneje: v teh razpravah sem izgrajeval svojo besedotvorno teorijo in izčiščal (ter bogatil) zadevno gradivo določenih spodrseljajev ali manj primernih oz. odsotnih ponazoril (med drugim v 2. izdaji SS).³ Posebej bodi tu omenjeno še zavračanje po mojem zmotnih besedotvornih predstav v knjigi (in že prej v disertaciji) A. Vidovič Muhe.⁴

¹O besedotvornem algoritmu pri m e n i prim: Besedotvorna teorija, SR 24 (1976), 163–179 (v bistvu je to tudi v SS 1976 oz. 1984); Teorija besedotvornega algoritma, SR 28 (1980), 141–151; Tretjič o besedotvorni teoriji, SR 38 (1990), 421–440; Besedotvorno šolanje, SR 39 (1991), 215–237.

²O tem prim. m o j e Sestavljenke in izpeljanke iz predložne/proklitične podstave, SR 21 (1973), 105–112. O tem je na ustreznih mestih govor tudi v delih, navedenih pod 1.

³Da bi kdo, ki to problematiko obravnava glede na m o j o slovnico, to opazil, doslej nisem mogel ugotoviti.

⁴Prim. že m o j o oceno njene disertacije: Ocena disertacijske naloga A. Vidovič Muhe, v: Znanstveno raziskovalno delo v okviru usmerjenih raziskovalnih programov na Filozofski fakulteti

Ker se dobro zavedam, da skoraj nič ni tako dobrega, da ne bi moglo postati še boljše, sem se v predavanjih na univerzi — nazadnje zelo očitno zlasti na univerzi v Celovcu l. 1987 — pripravjal na generalno spopolnitev v besedotvornem delu moje slovnice obravnavane problematike, da bi njena tretja izdaja lahko izšla doganana in bolj uravnovešena, kakor je sedaj, ko je v njeni 2. izdaji — zaradi v bistvu nespremenljivega stavka — bilo mogoče spremeniti vendarle le to in ono v okviru ene same vrstice.⁵

V tem sestavku torej podajam potrditev svoje pomenske kategorizacije nemodifikacijskih izpeljank na gradivu zloženek, kakor sem jo pretežno zasnoval v že omenjenih celovških predavanjih (zatem sicer še dvakrat ponovljenih na ljubljanski univerzi v štud. letih 1987/88 in 1988/89).⁶

Pri razvrščanju samostalniških izpeljank v posamezne pomenske skupine (z navedbo po možnosti vseh ustreznih pripon) se mi je izkazalo, da je takih pomenskih skupin vsega šest: to so imena (1) za vršilca dejanja, (2) za vršilnik dejanja, (3) za dejanje, (4) za konkretizirano dejanje, (5) za kraj ali mesto in (6) za snov. S primeri: (1) *bralec*, (2) *grelec*, (3) *branje*, (4) *branje* 'berilo', (5) *sedišče*, (6) *strelivo*.⁷

1 Že iz SS 1976 je razvidno, da mi je z l a g a n j e besedotvorna vrsta med izpeljavo in sestavljanjem,⁸ kamor ga zlasti očitno postavljajo priponska obrazila ene vrste zloženek, tj. tiste z medponsko-priponskim obrazilom (*kos e c = stez o sled e c*),⁹ s tem tipom pa je povezana druga vrsta zloženek, tj. tista s samo medponskim obrazilom, prav na podlagi medpone (*živin o zdravnik iz zdravnik za živino*).¹⁰

1.1 Kdaj gre za medponsko-priponske zloženske, je večinoma že na zunaj jasno razvidno v tistih primerih, ko drugi del zloženke kot samostojna beseda sploh ne obstaja (npr. *obliko...slovje* v primeri s **slovje*); že bolj zapleteni pa so primeri kot *pismo...noša* v primeri z *noša*, kjer nam neistovetnost obeh »noš« pomaga razkriti njun različni pomen, saj *noša* pomeni nekaj čisto drugega, ne človeka, kakor *...noša* v *pismonoša*, namreč tipično ljudsko oblačilo. Prim. npr. še *zobozdravnik — zobozdravec*, ob čemer bi

v Ljubljani v letu 1983, Ljubljana, 1984, 453–476; dalje prim. pod 1 navedena sestavka Tretjič o besedotvorni teoriji in Besedotvorno šolanje.

⁵Besedotvorni popravki glede teme n a š e g a sestavka so v SS 1984 (146) naslednji: Pod 1 so dodani primeri *samohòd*, *samosévec*; *drobnoglèd*. Pod 2 sta primera *dobrodúšnež* in *samovóljnost* zamenjana z *dobrodúšje* in *samovólja*. Enako še: *črnokóžec* → *črnoláska*; *babjevérec* → *babjevérka*; *svojeólja* → *svojeólja*.

⁶To je razvidno iz list vprašanj, ki jih študentje dobivajo za izpite (in so torej vprašanja dostopna pri njih), kakor tudi iz kseroksiranih zapisov študentov s teh mojih predavanj (natančneje o tem v Besedotvorno šolanje, str. 224, 225.).

⁷Za določen čas dokončno obliko je to dobilo v m o j i razpravi Izpeljava slovenskih samostalnikov, *Linguistica* (Ljubljana) 15 (1975), In memoriam Stanko Škerlj oblata, 241 do 256.

⁸Prim. kazalo v m o j i slovnici, str. 109–111, kjer si sledijo izpeljava, zlaganje, sestava, sklapljanje.

⁹Pri m e n i (SS 1976 oz. 1984, 146) je samo medponsko-priponski tip zloženek zajet v točki 1 in pretežno tudi v točki 2, kjer pa so na koncu podani tudi primeri s samo medpono; pod 3 so obdelane medponsko-priponske tvorbe, pod 4 pa pretežno le medponske. Poseben problem tu so tvorbe kot od *nosoróg do državoznádnstvo*, ki so pač le na zunaj iz dveh samostalnikov v govorni podstavi.

¹⁰Npr. pri P e r u š k u, Zloženske v noveji slovenščini, Posebej natisnjeno iz izvestja novomeške gimnazije za leto 1890, 42 str.

prav gotovo bila od vseh zlahka spoznana za medponsko-priponsko zloženko druga (čeprav verjetno še neizkazana), medtem ko je samomedponskost zloženke *zobozdravnik* dokazati nekoliko težje (namreč z dejstvom, da je njen zadnji del prav v tej obliki nastopal že v prvotni govorni podstavi, namreč *zdravnik za zobe*).¹¹

1.2 Sicer je še znano, da je priponskih obrazil pri zloženkah znatno manj kakor pri izpeljankah¹² (in manj jih imajo tudi izpeljanke iz t. i. predložne besedne zveze, pri meni v SS obravnavane v posebnem razdelku v okviru izpeljank). Zato bo posebna pozornost v nadaljnjem posvečena tudi razmerju med priponskimi obrazili zloženek in izpeljank.

1.3 V naslednjem glede na povedano najprej podajam pomenske skupine medponsko-priponskih samostalniških zloženek, in sicer: A — iz glagolskih zvez, tj. zveze glagola + katerega koli njegovega vezljivostnega ali primičnega določila; B — iz imenskih zvez tipa pridevniška beseda + samostalnik; C — iz imenskih zvez Samostalniška beseda + samostalniška beseda, pri čemer drugi samostalnik v odvisnem sklonu določuje prvega, prav tako v odvisnem odnosu do (zaimenske) besede govorne podstave, ki se poobrazilja priponsko, čeprav dostikrat to na prvi pogled ni razvidno. Tako torej ločim: A — *kar vodi strela* → *strelavod*, B — *kar je trdega kljuna* → *trdokljun*, C — *kar je dlake volka* → *volkodlak*. (Namesto *je* + rod. je seveda lahko tudi *ima* + tož.) — Zunaj našega zanimanja so samomedpanske zloženke iz dveh samostalnikov v govorni podstavi, prva v imenovalniku pa nato nespremenjena zadnja v zloženki.¹³

Kakor se iz primerov vidi, v bistvu ločimo le glagolske in imenske podstave, a bomo tu pri imenskih vendarle obravnavali najprej tiste s pridevniško besedo v prvem delu, nato pa — ločeno — še one s samostalniško. Primeri v okviru 6 pomenskih skupin si sledijo (kot pri izpeljankah v SS 1976 oz. 1984) po priponskih obrazilih abecedno od zadaj, po spolih ločeno v zaporedju m, ž in s, pri čemer je ničto priponsko obrazilo pri moških sklanjatvah na prvem mestu, tj. pred glasovnimi, pri ženskih pa za a-jevskimi, moško a-jevsko pa za o-jevskimi.

¹¹Moje omahovanje v tej zadevi (pri pripravljanju načel za onaglašanje zloženek v Slovarju slovenskega knjižnega jezika) se kaže v I. knjigi tega slovarja, in sicer v pravilu o neobveznosti prvega izmed dveh naglasov pri določenih zloženkah: SSKJ I, 1970, str. XXV, §182: 1. *dvódelén*, 2. *čfkoslikár*, 3. *bíokemíja*, 4. *ántifašíst*. Za moja stališča prim. Besede z dvema naglasoma, Jezikovni pogovori II, Ljubljana, 1967, 128–135.

¹²V tem smislu se je A. Vidovič Muha trudila (kakor pred njo že Perušek) najti samozloženka priponska obrazila (SSBPZ, v nadaljnjem citirana ustrezna mesta). Nekaj kritičnega odziva na Peruška glede drugega dela zloženek v zvezi s tem prim. že v A. B a j c a Besedotvorju slovenskega jezika III, Zloženke, 1952, 126–127 (npr. *malomeščan* proti *meščan* proti *malomestnež*, kjer ne obstaja beseda **mestnež*).

¹³To sem formuliral za Slovenski pravopis I, Pravila, 1990, Naglas v besedotvorju, Zloženke, 127–128: »Po dva naglasa (ali več) imajo zloženke, katerih drugi (zadnji) del je nespremenjen prevzet iz podstavne besedne zveze: *živnozdravnik* ← *zdravnik za živino*.« To sem pravopisni revizijski komisiji predlagal vsaj že 1989.

2 Zloženke z glagolsko (povedkovniško) podstavo

(1) Vršilec dejanja

Moški spol

rodoljub, bogoljub, loncevéz, zvezdogléd, pismoúk; sladkosnéd; krivogléd, križemgléd; daljnovid; maloprid; klečepłáz; samogólt, samožív
stezoslédec, basnopísec, telovádec; svetoskrúneec, raznojédec, svetohlíneec; samosévec, ničvédec; lokostrélec, hribolázec; mimohódec, lepópísec, ostrostrélec, dobrožívec

vójevoda, maloprida

delovódja, vlakovódja, strojevódja, knjigovódja

pismonóša

Primerov za druga priponska obrazila ni(mam) izpisanih, a bi sem šlo še *-čič*, kakor ga imamo v *vetrogončič* (iz prvotnega **vetrogonec*).¹⁴ — Od prevzetega gredo sem vsi primeri za izvajalca določenih strok, npr. *k -ø geograf, agronóm, geológ, astronóm, geométer*, od domačih pa npr. *jezikovéd, zvezdogléd*; *k -ec* npr. *jezikoslóvec, zemljepísec* ipd.

Pri obrazilih imamo torej komaj štiri različna (da sem ne gre nemara *kolovratež*, je jasno, saj je izpeljan iz *kolovrátiti*). Pri izpeljankah imamo tu vsaj še tista z značilnim soglasnikom *č* (*baháč, kurjáč, mlatič*), pa s *k* (ti so pač vsi le za pridevniško podstavo). Človek pomisli še na priponsko obrazilo *-i/atelj* (*bógoiskátelj*), a ima Rigler (kakor zapisano tu (pravilno) zaznamovana dva naglasa. Težji primer pa je *davkoplačeválec*,¹⁵ pri Riglerju z enim samim naglasom, čeprav bi bila tukaj potrebna dva.¹⁶ V zloženkah se pri *-ec* vendarle pojavlja neko omahovanje, če je pred njim še glagolska pripona.

Druga priponska obrazila, izkazana pri izpeljankah, so (drugače je *-aj*) čustveno zaznamovana, npr. obrazila *-avh, -avs, -avš, -avt, -avž, -in, -un; -ur* (*nemč-ur*), ali pa so prevzeta (*doktor-and, dispeč-er, kontrol-or, falzifik-ator, invest-itor, diplom-ant, štud-ent, kompon-ist*).¹⁷ — Tudi priponsko obrazilo *-ar* se za zloženke iz glagolske podstave ne uporablja,¹⁸ navadna tvorba *črkolívec* je torej nekaj drugega kakor *čfklolivár* (*jéklolivár*), ki sta samomedponski zloženki (kakor tudi *lésostrugár*).¹⁹ Rigler z dvonaglasnostjo teh zloženk na *-ar* razodeva pravilno pojmovanje, tj. kot samomedpanske zloženke.²⁰

¹⁴Obrazilo *-ič* v tem primeru podpira tip *kuripečič* (omenja že Breznik v razpravi o zloženkah; Bajec, Besedotvorje III, str. 96 — *kuripečič* oz. *pečekurec*).

¹⁵Na ta primer opozarja A. V i d o v i č M u h a v SSBPZ 1988, 86, opomba 25.

¹⁶Dva naglasa nakazujeta tvorbo zloženke s samo medpono. Poseben problem so tu tvorjenke z glavnim (ali nedoločnim) števnikom v 1. delu.

¹⁷Kako je s *fantast* (gr. *phantasia*), mi ni čisto jasno. Sicer pa prevzetih priponskih obrazil tu pri zloženkah ne upoštevam do vseh podrobnosti. — Nezaznamovano *-in*, narečno *pozv-ačín, zov-in*, proti *pob-alín fanta-lín, frk-olín, smrk-olín*; v tem smislu nezaznamovano *petelín, vlastelín*.

¹⁸A. V i d o v i č M u h a v SSBPZ, 95: Primeri kot *knjigotísk*, *-ar* predvidevajo tudi nemogoč naglas tipa *knjigotískar*; Rigler seveda *bákrotískár*.

¹⁹Pri A. V i d o v i č M u h i str. 94: *lesostrug-ár*. Na tako opozarja že B a j e c (Besedotvorje III, 127): »mokojed ali mokojedec ali mokojednik prav lahko pomeni nomen agentis z glagolsko osnovo v drugem delu.«

²⁰Nam. *jéklolivár* ima Rigler *jékllobárvar*.

Ženski spol

Vršilko dejanja imam za inachenjsko izpeljavo iz moškospolskih poimenovanj, kolikor ta obstajajo: k našim primerom za m. spol torej *rodoljubka*, *vójudinja*, *delovódkinja*, *lokostrélka*.²¹ Tam, kjer moškega spolskega poimenovanja za kaj ni, nastopajo samostojna ženska obrazila:

*smrdokávra*²²
bogoródica
tresoréþka, *vrtoréþka*, *svilopréþka*,²³ *bogomólka*; *vijeglávka*
poslovódkinja

Srednji spol

Primerov za ta spol ni(mam).

(2) Vršilnik dejanja

Moški spol

strelóvd, *bencinóvd*, *sluhóvd*, *snegolòm*, *valobrán*, *žaromèt*, *kislinómér*;
daljnogled, *zrakoplòv*, *brzójäv*; *samokrés*; *samovár*
minolòvec, *zobotrébec*, *torpedolòvec*, *dvolómec*
ledolómílec

Priponski obrazili sfa samo -ø in -ec, prvo z močno prevlado. Niso izrabljena priponska obrazila -ač, -aj, -ež, -elj, pa tudi ne -lec, -ik (*nebotičnik* je izpeljan iz *nebotičn-*). Seveda tudi tu ni stilno zaznamovanih priponskih obrazil (kar morda sploh zbuja posebno problematiko). — Od prevzetih priponskih obrazil pa bi lahko navedli primere za -ø kot *telegráf*, *barográf*, *ènemométer*, *spektroskóp*, *levkocít*. Rigler vendar navaja *ledolómílec*, *minometálec*, pač naslonjeno na **ledolómec*, *minomèt*.

Ženski spol

samohódka, *samosévka*, *slamoséčka*, *muholòvka*, *brzostrelka*, *mišelòvka*, *vetrolòvka*, *dušegréþka*, *dušegúbka*
letalonosílka

Za pomen (2) priponsko obrazilo -ica pri glagolski podstavi ne nastopa; ni primerov za priponska obrazila -ača, -lja, le redko je -V-lka. Prevzeto »deležniško« priponsko obrazilo -a/enta je seveda izključeno.²⁴

²¹Obrazilo -inja v *vojvodinja* je nadomestno žensko obrazilo za moško -a v *vojvoda*: *poslovodkinja* pa je prvotno tvorjena s -ka za moško obrazilo -ja, nakar je oblika na -ka okrepljena z -inja.

²²Pričakovali bi **kavrosmrda*; sicer pa so zloženske z glagolom v prvem delu poseben problem.

²³Premena -pred- s -prej- ni čisto jasna, spominja na *roj-stvo* (kakor da je vmes obrazilo -j-, prim. *roj* iz **rod-j-* ali *mlaj* iz *mlad-j-*), torej *svilopreþa*. Taka vmesna obrazila imamo že v *poslovod-k-inja*. Enako si oblike *blejski*, *Blejec* lahko razlagamo le prek **bled-j-*, kar da *blej(i)*, in šele na to pride priponsko obrazilo -ec oz. -ski.

²⁴Ker pri njih moramo upoštevati zložno glagolsko podstavo (in gre torej pri tem za izpeljanko).

Srednji spol

Ni(mam) primerov potrjenih.

(3) Dejanje (potek, stanje)

Moški spol²⁵

*bratomòr, veroúk, krvotòk, bakroréz; mnogobòj, šesterostòp; lepópís, mimohòd, samospèv -éva in samospèv; vnebohòd; samovíd, samomòr.*²⁶

Te tvorjenke tudi iz preproste glagolske podstave imajo nekaj več priponskih obrazil (prim. *drht-aj, dotik-ljaj, dogod-ek, ves-t, odri-v, laj-ež*). Primer *sóloték* kaže na podstavo *ték na sólo* (res ima Rigler *sóloplés* in *sólo plés* ali *sólopredòr* in *sólospèv/soló spèv*).

Ženski spol

*zlorába, ljudovláda; žganjekuha; samovláda, samohvála
zakonodája, govedorêja, živinorêja
senoséča
rokobórba, telovádba, perorísba; samopotrèžba
senokóšnja; samográdnja*

Torej ni slov. obrazila *-oba*. Primerov za 2. ž. sklanjatev nisem našel. Morda bi šla sem *blagodat*, v SSKJ 'blagoslov'.²⁷ Od prevzetega tip *ávtoгенéza* ne gre sem, ker je to samomedpenska zloženka.

Srednji spol

*slavohlépe, bogočástje, domotóžje, resnicoljúbje, bratoljúbje, rodoljúbje, ško-
dožélje, tankočúttje; samovládje, samoljubje, samosílje; zemljepísje, jezikoslòvje
tihožttje
krvoskrúnstvo, svilogójstvo, prestolonaslédstvo, jasnóvdstvo, svetoskrúnstvo,
pikolòvstvo, ljudožérstvo
knjigotfštvo, kamnoseštvo, knjigovéštvo; samodfštvo; trinóštvo
pravdobranílstvo, živinozdravílstvo
krvodajálstvo*

Primeri kot *kamnoseštvo* so možni tudi kot izpeljanke pomenske skupine (3) v pomenu

²⁵Za to kategorijo so obrazila moškega spola neznčilna, zato pa toliko bolj ženskega in srednjega spola (prim. moja razprava *Stilna vrednost glasovnih, prozodijskih, (pravo)pisnih, morfemskih in naglasnih variant slovenskega knjižnega jezika*, SR 21 (1973), 217–263, konkretno str. 242–243).

²⁶Marsikaj od tega se rabi tudi popredmeteno, npr. *vnebohòd* (praznik). O popredmetenem (sicer pri glagolniku) pri A. B a j c u (Besedotvorje I, 1950, 14 sl.): poleg »nosilca dejanja« bitje navaja še »kraj, kjer se dejanje godi« (*domovanje*), »posledico, učinek, proizvod, predmet glagolskega dejanja«, npr. »*gostovanje* 'svatba'«, »*zborovanje* 'zbor'« ipd. Na str. 16 govori še o »izbirnem pomenu« glagolnikov, npr. *roždenije* 'sorodstvo'.

²⁷Seveda bi bilo *blago-* v tem primeru posamostaljeno.

'to, da se je kamnosek'. Tu sta odsotni obrazili *-(a/e)nje* in *-ilo*, npr. *sámozaničevánje*.²⁸

(4) Konkretizirano dejanje ipd.

Moški spol

rokopís, bakroréz, prvotís, veroúk, umotvór, strojepís, klinopís, zločín, tlorís, šesterostòp, samogòvor, samospèvl-év, zemljevid, žogobřc, sluhovòd, črkopís, rokokpís, bakrotísk, vodopàd, brzójáv, pravopís samoprispèvek, samoródek

Seveda tudi tukaj odpadejo priponska obrazila, kot jih še imamo pri izpeljankah: *grižljáj*,²⁹ *dob-iček*.³⁰ — Od prevzetega gre sem *tegrám*.

Ženski spol

ljudovláda 'demokracija', *dvóvpréga* 'to, v kar sta vprežena dva'
perorísbá, paroplòvbá, bikobórba
zakonodájá (pravzaprav *-(j)a*: **zakonodad-ja*)

Mogoče sem spada še *sámozavést*, pa *sámoodpòved*; tip *senožéč* pa je konkretizirano v pojem prostora.

Srednji spol

besedoslòvje, bogoslúžje, pravoréčje, pravopísje, pravoslávje, bogočástje,³¹
svetobólje, naravoslòvje
bogoskrúnstvo, zobozdrávtvo, zakonodájstvo (*naravoznánstvo, prirodoznánstvo*)³²
knjigotfíštvo, kamnoséštvo, samodfíštvo

Že v SS 1976 (129) sem za pomensko skupino (4) menil, da bi načeloma morala imeti toliko priponskih obrazil, kolikor jih je za 'dejanje', a »jih je za desetino manj«. Tam je bilo tudi zapisano, da si »/p/rimere kot *žganje* 'pijača' torej raje razlagamo iz *žganje* 'to, da se žge' po metonimični poti«.

²⁸V SSKJ sicer *sámouničevánje* proti *samouničeváti se*; prim. še *sámospoznánje*. Zanimivo nasprotje je *samosilje* (z enim naglasom); prim. pri Riglerju še *sámooskrúmba* proti *samoskrúnstvo*.

²⁹Primere na *-nec* in *-tek* (SS 1976, 128) raje prestavim kar med tvorjenke iz pridevniške podstave, čeprav gre očitno za deležnike na *-n/-t* (*birmanec, deljenec, dodatek*); deležnik na *-t* v teh primerih ni vedno izkazan (za sedanji jezik knjižni), npr. **dodat*.

³⁰Kako je to razumeti, je zelo težko: ali gre za vmesno priponsko obrazilo *-č-* (iz *tj*) + *-ek*? Prim. rus. *dobyča*

³¹Posebnost je *bogokletje*, ki ima *-tje* (s *t*-jem po deležniku na *t* (*klet*), prim. *bitje*).

³²Zadnje dvoje je delano na podstavo z *-n-*. Za *znanstvo* menda Bajec misli, da je prevzeto od drugod. Sicer obstaja tudi naše domače *znanstvo* (Mostec; Plet. 'Bekanntschaft').

(5) Prostor in čas, tj. okoliščina³³

Takih izpeljank za mesto je v SS 1976 (1984) zelo malo, in prav tako priponskih obrazil. Tipično je zlasti *-išče* (s. spola), bodisi da je edino (*igr-išče*) ali pa ima pred seboj še *-l-*, npr. *gleda-l-išče*.³⁴ Za zloženke ni niti priponskega obrazila *-išče* niti *-lo* (ki pa samo verjetno ni prvotno za mesto), torej je ta pomen (sta ta pomena) metonimično pridobljen(a).

Moški spol

Prostor

glinokòp, vinotòč, peskolòm, kamnolòm, kolovóz, poskokòp, križpót (če bi križbil glagolski koren), *mostobrán, samostán*

Čas

listognój, listopàd, vinotòk, delopúst, vnebohòd, mesopúst, senosèč

Posebne domačega obrazila za zloženke moškega spola torej sploh ni.³⁵

Ženski spol

Prostor

senokóša (Plet)
senòžet -éti in *senožét*
senoséč

Tudi tukaj brez ustreznega samostojnega priponskega obrazila.

Srednji spol

Ni(mam) primerov.

(6) Snov

Moški spol

kolomáz -áza in *kolomáz*

³³V SS 1976 i m a m pri izpeljankah le pomen 'mesto, kjer se dejanje odvija', ni pa tam okoliščine časa, ker za ta pomen pri izpeljankah nisem našel nobenega priponskega obrazila, ki bi bilo specializirano za čas. — A. V i d o v i č M u h a (SSBPZ, 56) navaja za 'čas' *listopad* in *vinotoč*. Za zadnje prim. pri Plet. *vinotòč* = *vinotočnica*, na ustreznem mestu pa 'Weinschenke, Weinschank', torej 'točilnica'; za *vinotok* poleg 'oktober' navaja tudi 'krčmar'. Tudi na str. 134 ima A. V i d o v i č M u h a le primer *trimesečje*, kar pa menda ni čisto izraz za čas, pač pa za količino časa. Sicer je pa čas verjetno res le 'obseg minut, ur, dni ali let, potreben, da se kaj napravi' (angl. slovar), v SSKJ 'neomejeno trajanje'. Pravi izrazi za čas so prislovi tipa *letos*: napravljen s kazalnim zaimkom in samostalnikom, in torej pač tudi le tožilniška zveza *to tromesečje*.

³⁴Ta *-l-* je po vsej priliki predpripona, ki sicer nastopa tudi sama, npr. v *pojilo*: prim SSKJ kot 2. pomen 'napajališče', *živina se je vračala s pojila* (prim. še *vrelo*, pri Plet. 'Sprudel, Quelle').

³⁵Pri prevzetem besedju je pri izpeljankah tak pač *-atorij* (*purgatorij*), verjetno *purga-* + *-orij*.

Ženski spol

črvojedina, mišejédina, muhojedina, prhojedina

črvojed

Srednji spol

Ni(mam) primerov

Tu je torej komaj kateri primer.³⁶ — Pri izpeljankah je za ta pomen glavno obrazilo -Vlo (*gnojilo, hujšálo*) oz. -Vvo (*gradívo, predívo*), pri čemer V ni nujen (*jelo, milo; pivo*), namreč pri brezpriponskih glagolih oz. osnovah. Zanimiva dvojica je *gnojílo/gnojívo*.

3 Medponsko-priponske zloženke z imensko podstavo

I. Prvi del je pridevniška beseda

(1) Nosilec lastnosti

Moški spol

trdokljún, črmnoók (riba), *trdogláv, krivokljún, samonóg, zlatoróg, zlatoúst, slepovóz**črnošólec, dolgorílec, dolgokrílec, visokošólec, debelokóžec, starovérec, tujevérec, tujeródec, dvóžénc, mnogožénc, petokolónec, srednješólec, mládoslovénc, redečearmêjec, staroobrédec, maloščetínc**črnoborzijánc**nôvokántovec* (SSKJ <ôá>, *novoválovec**célozemlják* (SSKJ <éá>)*malomeščàn, Novomeščàn, Škofjeločàn, Júžnoafričàn**črnosúknjar, deseterolôvkar, mnogocéličar, novooblíkar, novostrújar, suhoróbar, dvóškígar, enocéličar, lahkokrúhar**dvómetráš, petokolónáš, prvolígáš, srednjeprogáš**črnosúknjež, redečesúknjež**dolgohláča*

Tukaj so domača priponska obrazila zloženek v glavnem ista kot pri ustreznih izpeljankah, kolikor ta seveda niso stilno zaznamovana (npr. -avš, -avž, -uh, -un, -ko — vendar prim. -ež). Odsotna so priponska obrazila z značilnim soglasnikom č (-ač, -ič), k (-ak, -jak — vendar prim. *célozemlják, sédemptisočák*, ki sta s tega stališča morda sumljiva, vendar gre tu za količinske izraze v prvem delu zloženke). — Od prevzetega prim. za

*mladogramátik**monoteíst*

³⁶Kar je ž. spola, je morda že izpeljano z -ina.

Ženski spol

Ženski ustrezniki moškim poimenovanjem so običajnega sprevrženega tipa (*črnošólka*, *črnohlávka*, *starovérka*), izvorna priponska obrazila za ž. spol so, kolikor so npr. imena za živali, npr.

zlatovránka

Srednji spol

Ni(mam) primerov.

(2) Nosilnik lastnosti

Moški spol

Tríglav, *četverokót*, *četrtón*, *mladolés*, *gololéd*

dobrovóljče (Caf)

pétstoták, *sédemtisočák*

novogoričan (npr. vlak v Novo gorico)

prvoligáš

Pri priponskem obrazilu - \emptyset je mišljeno 'nekaj, kar je četverih kotov', 'nekaj, kar je četrt tona', pri *Tríglav* prvotno pač 'nekdo s tremi glavami', pozneje pa pojmovano kot 'nekaj, kar je treh glav'. Tipično je, da ni primerov s priponskim obrazilom -*ec*, ki je pri izpeljavi kar navadno npr. *šampánjec* (torej je pri zloženkah le za nosilca lastnosti). Drugače je problematika glede priponskih obrazil kot pri nosilcih lastnosti. — Prevzetih priponskih obrazil tu nimam zapisanih.

Ženski spol

dvokólica, *stóenica* 'številka sto ena', *slepoóčica*

goloseménka, *kritoseménka*; *enocévka*, *dvócévka*, *dvódejánka*, *sedemlétka*, *petlétká*, *stóenka*

enájstmétrovka

črnohláv

Gololédica je pač prvenstveno primer za pomen (4). Ker gre tu za predmete, za nebitja, parnih poimenovanj za žensko ni. Zanimiv je primer za 2. ž. sklanjatev (*črnohláv*). — A. Vidovič Muha (SSBPZ, 134) meni, da je »pripona /.../ -ka /.../ samozloženska«, češ da je »izpeljavni pomen priponskega obrazila /.../ modifikacijski — manjšalnost«, ³⁷ kar pa ne drži.

³⁷Prim. prvič *gorjanka*, *Gorenjka* (kar ni manjšalno) in *cvetka* (kar ni modifikacijsko, čeprav v SSKJ »manjšalnica od cvetica ali cvetlica«). Za nemanjšalni pomen prim. še *petka*, *dvojka*, *licejka*, *četrtinka*, *celinka*, *potomka*.

Srednji spol

póllétje, četrtlétje, dvópíčje, trílétje
dvókoló

Pri izpeljankah za ta spol nimam primerov v SS. Morebitno *kolo* je le pomenski ustreznik te kategorije, namreč kot 'nekaj (vozilo) z dvema kolesoma', v SSKJ kot 'vozilo z dvema kolesoma na nožni pogon' v primeri s prvotnim pomenom 'ploščata priprava okrogle oblike, ki omogoča premikanje vozila'; podstava »nekaj z dvema kolesoma« ima ustreznik v zloženki *dvókoló*. (Prim. opis kolesa v angl. slovarju: 'krožna naprava, ki se obrača na osrednji osi in na katerih se premikajo kolesa, vozovi, vlaki, stroji itd'.)

(3) Lastnost

Moški spol

Tega že pri izpeljankah nimam potrjenega z nobenim primerom, in tudi nobenega primera za zloženke ni(mam). Poleg lastnosti bi zaznamoval lahko tudi stanje (celovška predavanja).

Ženski spol

gololédica, golomrázica, suhomrázica
praznoglávost, debelorítost

Ker je priponsko obrazilo *-ost* vezano izključno na pridevniške podstave, je treba take primere, ki bi se sicer dali razlagati kot zloženke iz podstave 'to, da se je prazne glave', imeti za izpeljanke iz zložene pridevniške podstave (*praznoglav, debelorit*). Od izpeljavnih priponskih obrazil torej niso izkoriščena *-oba, -(ar)ina, -ina, -ota* (in obravnavano *-ost*).

Srednji spol

vseučilšče

velikodúšje, enoglásje, mnogolíčje, malodúšje, blagovzóčje, dvórazmérje, dvóglásje, blagoglásje, blagonrávje (SP 1962 *blagonraven*)
črnošólstvo, nòvokántovstvo, dvózakónstvo, vseslovánstvo, vseslovénstvo, množénstvo, šentflorjánstvo, visokošóstvo (\neq *visóko šólstvo*)
mnogobóštvo, mnogomóštvo, enobóštvo, novoméštvo (če bi obstajalo)

Več priponskih obrazil³⁸ tudi za navadne izpeljanke ni, odšteti moramo le posamostajenjsko končniško obrazilo *-o/-e* (*črno, rdéče, belokránjsko*).

³⁸Ne drži misel A. V i d o v i č M u h e (SSBPZ, 133), da bi bilo priponsko obrazilo (po njenem »pripona«) *-stvo* »homonimno z izpeljavnim pomenom obrazila *-stvo*«. Pomen je isti v obeh primerih: pri A. V. M. je pač mišljeno, da so primeri kot *dvoženstvo* napravljeni zase, ne iz *dve ženstvi* ali kaj takega. — Da »pripona *-je* ne more biti izpeljavno obrazilo, npr. *-glasje*« (r. t.) se vidi lahko iz moje SS (1976 oz. 1984, 133), kjer takega obrazila res ni. (Morda bi vendarle šlo v primerih kot *človečje* 'to, da se je človek'. Mišljeni so posebni pomeni, npr. iz zvez kot »On je res človek«: In to njegovo *človečje* 'človekost'; prim morda še *prismodje* (*To njegovo prismodje vse presega*). V SSKL prim. *prismodija*.

(4) Popredmetena lastnost

Moški spol

čtetvoréd, štíristóp, štíríséd, štírikót, peterobòj; golomráz

Za izpeljanke ni primerov. Za primer po SSKJ: prvi *štíristop* je odkorakal.

Ženski spol

gololédica (v primerih kot *Padel je na gololedici*)*desetlétka, petlétka**enájstmétrovka*

Od izpeljavnih priponskih obrazil za ta pomen niso izkazana: *-a* (*štírivprega* je kot zloženska iz glagolske zveze 'to, da vprežejo štíri'), *-ina*, *-ota*, *-ost*.³⁹

Srednji spol

polnomóčje, polnoglásje, dvóstišje, trómésečje, věčglásje, četrtlétje, pôllétje,⁴⁰*dvopíčje, enoglásje, stolétje, dvójezíčje, stótišočlétje, peteroknjížje, hudoúrje, dvoúmje**trómostívje*

dvóžénstvo, vseslovánstvo (npr. konkretne jezikovne lastnosti slovenskega knjižnega jezika druge polovice 19. stol. te vrste), *dvómóštvo, srednjevéštvo*
dvóžénstvo, vseslovánstvo

Primeri kot *fazanje* pri izpeljankah bi bili sprevržni izpridevniški.⁴¹

(5) Kraj, področje, mesto, kjer je kaj (čas)

Srednji spol

*hudovítrje, dvóréčje; enakoóčje**trómostívje*

To je sem preneseno iz pomena (3), in sicer v pomenu 'področje okrog treh mostov'; enako v preostalih primerih. Primerov za čas pravzaprav ni, če so zloženko kot *trómésečje, pôllétje* po pomenu bolj 'količina časa', ne čas sam. Pravi izrazi te vrste bi bili tipa *velikonóčje* ali *velikomášje*, v pomenu 'čas, ko so velike maše'.⁴²

³⁹Za zadnje bi morda lahko navedli tip *samosvójost*, ki je posebnost v tem, da ima tudi v drugem delu podstave pridevniško besedo (*sam svoj*), a je pač iz *samosvoj*.

⁴⁰Kolikor je pri *pol* mogoče govoriti vsaj o pridevniški rabi, če že ne o pridevniški besedi. (V SSKJ je *pol* le prislov.)

⁴¹To se opira na m o j e moščansko (poknjiženo) *kokošinje*; tak prid. ima Plet., sicer pa ima za snov samo *kokošina*.

⁴²Temu blizu je pri Plet. *velikomašnik* 'avgust', seveda iz pridevnika *velikomašen*.

(6) Snov

Moški spol

dvókís 'nekaj iz dveh enot kisika'

Primer je zanimiv, ker se krni priponsko obrazilo za drugi del podstave tvorjenke (*kis-ik*).

Ženski spol

Morda gre sem *hudolesovina* 'Vogelbeere' pri Plet.

Od prevzetega bi šla sem poimenovanja kot *bíkarbonat*, *bíkromát*, *bísulfít*, kolikor tu ni v podstavi že *karbonát* ipd., kar potem iz teh tvorb dela samomedpanske.⁴³

II. Prvi del je samostalniška beseda

V bistvu je to druga skupina zloženek iz imenske podstave. Ker je drugi samostalnik nasproti prvemu v odvisnem sklonu, torej v prilastkovni vlogi, je to isto, kakor da bi bil pridevnik, in je torej tudi problematika ista. Teh primerov je poleg tega zelo malo.

(1) Nosilec lastnosti

Moški spol

nosoróg, *srakopěr* (in *-ér*), *volkodlák*, *kozoróg*, *polotók*; *pôlbóg*, *pôlčlôvek*, *pôlkmèt*
glavonóžec, *sredozémec*, *mrežokrílec*, *kožokrílec*, *bogovérec*

Podstava je tipa 'nekdo/nekaj z + beseda 2. sestavine zloženke + na + beseda 1. sestavine zloženke' (in podobno), npr. 'nekaj z rogom na nosu', 'nekdo, ki je pol boga'. Zaimenski del je tudi na zunaj razločno razviden v primerih s priponskim obrazilom *-ec*: 'nekaj z nogu na glavi', 'nekdo z zemlje na sredi'.

Ženski spol

bokoplavútarica

Podstava: 'nekaj s plavutmi ob boku'. (Kolikor to ni izpeljanka iz pridevniške zložene podstave *bokoplavut*, torej 'bokoplavuta žival'.)

Srednji spol

Ni(mam) primerov.

(2) Nosilnik lastnosti

⁴³A. V i d o v i č M u h a (SSBPZ) pomenske skupine 'snov' nima; *dvokis* sicer navaja (132), vendar ga v obravnavi nikamor ne uvršča.

Moški spol

pôlkróg, pôlmrák, pôlotok -ôka in polotòk -ôka, pôlčas in pôlčàs, pôlgrm, pôldan

Ženski spol

pôlkrogla, pôlóbbla, kačemálha (zadnji primer iz SSBPZ, 156)

pôlnoč

Srednji spol

pôldne (opôldne, dopôldne, popôldne)

četrtlétje, pôllétje,⁴⁴ glavopřsje, sredopřsje

Za moški in ženski spol sta obrazili končniški, za srednjega pa je tudi priponsko. Ob primerih kot *pôlkróg* 'nekaj (kar je) pol kroga' se postavlja vprašanje razmerja do tipa *pôlotròk*, ki bi ga razlagali iz »na pol otrok«, torej kot samomedponsko zloženko. Naglas kot *pôlotok -ôka*, tudi *-a* oz. *polotòk -ôka* proti *pôlčas* in *pôlčàs* zbuja misel, da je pri *polotok* drugi del glagolski. Namesto *pôlčas* se zdi možno tudi *polčasje* (kakor imamo npr. *kratkočasje*).

(3) Lastnost

Moški in ženski spol ni potrjen.

Srednji spol

prostoročásje

Beseda je moja v pomenu 'čas v prostoru oz. čas s prostorom'; z obrnjenima sestavinama *časoprôstor* (ki se pa ne rabi).

(4) Opredmetena lastnost

prostoročásje

S pomenom 'konkretno naše prostorochasje' kot možno nasprotje drugim.

(5) Prostor (oz. čas)

Moški spol

pôldan

sredozímeč 'nekaj (= dan) sredi zime'

sredozímci 'čas nekaj dni decembra'

Ženski spol

Ni primerov.

⁴⁴S prenosom dobimo izraz s področja časovnosti.

Srednji spol

Vrhpólje 'nekaj polja na vrhu'

Sredozémlje 'nekaj zemlje v sredi'

(6) Snov

Moški spol

Ni(mam) potrditev, bilo bi pa tipa *pólševró*.

Ženski spol

slonokoščevína

Srednji spol

pólúsne

pólšrebró

Razlage za ženski in srednji spol kot pri primerih moškega spola.

4 S tem je ta problematika medponsko-priponskih zloženk obdelana. Zanimivo bi bilo natančno podati razmerje zloženskih priponskih obrazil z izpeljavnimi iz predložne podstave.⁴⁵

5 Pomen samomedponskih zloženk je tak kakor pri netvorjenih oz. tvorjenih samostalnikih, ki so v zadnjem delu zloženske in se pojavljajo že v govorni podstavi. To smo ugotovili že uvodoma.

⁴⁵Jože Toporišič, *Primeri samostalniških zloženk v slovenski besedi*, Ljubljana, SR SR (1991), str. 213-237.

⁴⁶Gl. str. 3, str. 215, v knjižovnoslovnem pogovoru.

⁴⁷Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor, 1976 (inlj. SS 1976).

⁴⁸Primeri se najdejo v m o j i SS 1976 (oz. 1984) na koncu poglavja o izpeljavi.

NEKAJ TEMELJNIH PRVIN ZA »BESEDOTVORNO ŠOLANJE«

Pedagoško izhodišče odgovora J. Toporišiča je oporečno tako z vidika interpretacije stopnje doseženega v slovenski besedotvorni teoriji kot z njene zgodovinske kontinuitete. Temeljne prvine moje besedotvorne monografije so ostale neovržene — besedotvorje sodi v jezikovni sistem, merilo števila in vrst besedotvornih pomenov je propozicija povedi, besedotvornih vrst pa zgradba skladijske podstave (glede na obrazilno pretvorljivost).

J. Toporišič's latest polemic instalment (SR 1991, p. 215–237) misinterprets both the degree of achievement and the historical continuity of Slovene word-formation theory. Its tutorial tenor is therefore unwarranted. It has failed to disprove the essential statements of my monograph: word formation belongs to langue, word-formational meanings are determinable by the sentence proposition, and word-formative types are determinable by the structure of the syntactic base (transformability into formants).

1 Smisel nadaljnega razpravljanja o slovenskem besedotvorju vidim predvsem v Toporišičevem pedagoškem izhodišču odgovora;¹ takšno izhodišče mora upoštevati, kot je znano, vsaj dvoje, in sicer stopnjo doseženega in njeno zgodovinsko kontinuiteto. Eno in drugo je v kritikovem odgovoru oporečno.

1.1 Nekaj temeljnih besedotvornoteoretičnih načel iz mojega dela Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zloženk (Ljubljana, 1988, dalje Slovensko skladijsko besedotvorje) je kritik tudi v ponovnem »pretresu« (215), kot želi imenovati svojo oceno, obšel ali pa jih interpretiral tako, da je nujno nanje reagirati; utemeljitve teh načel niso bile ovržene, zato sem jih prisiljena v morda drugačni obliki ponoviti, čeprav se zdi, da je vse skupaj brezupno: slovenska besedotvorna in besedoslovna pamet je pač zbrana v Slovenski slovnici iz leta 1976 in v nekaj kritikovih razpravah, vse kar ne ostaja v teh okvirih je treba izničiti, lahko tudi mimogrede s cinično diskvalifikacijo ljudi, ki so si drznili pisati o mojem delu.²

Polemiko s Toporišičem dodatno otežuje še dejstvo, da sam temeljnih besedotvornih pojmov ne definira. Kaj pomaga, če pojasnjuje, da je »/b/esedotv or je nauk o tv or bi novih besed (SS 1976, 114, poud. A. M.).³ In če je v naslednjem stavku ključni glagol tv or iti razložen z de la ti: »Nove besede delamo iz že danih besed in besednih zvez.« In še naprej pod naslovom Motivirane besede zvemo, da so »/m/otivirane /.../ tvorjene, nemotivirane pa netvorjene« (SS 1976, 114). Samo še en primer: poglavje Besedotvorne vrste (SS 1976, 119), kjer bi najprej pričakovali »umovanje« (223), kaj besedotvorne vrste so, glede na kaj določamo njihovo število, kaj jih medsebojno razločevalno določa, začenja s stavkom »V slovenskem jeziku se uporabljajo naslednji besedotvorni načini: /.../. Torej niti ne besedotvorne vrste, ampak besedotvorni načini. Gre za sopomenki? Za spodrseljaj?

¹Naslov Toporišičevega odgovora se glasi Besedotvorno šolanje, SR 39 (1991), str. 215–237.

²Gl. op. 3, str. 215, v kritikovem odgovoru.

³J. Toporišič, Slovenska slovnica, Maribor, 1976 (dalje SS 1976).

Za kaj tretjega?

V svojem odgovoru, kot rečeno, se bom omejila na zamolčana ali oporečno interpretirana besedotvornoteoretična izhodišča svojega dela. Iz obeh kritikovih besedil je razvidno, da gre zlasti za naslednjo problematiko:

- Nastajajo tvorjenke iz govornih ali (jezikovno)sistemskih besednih zvez (parole : langue) – R. F. Mikuš bi rekel iz aktualiziranih besednih zvez, ki po govornem dejanju razpadejo, ali iz takšnih, ki so kot njihove morfemske pretvorbe, se pravi (tvorjene) besede, del jezikovnega sistema? Vprašanje je pomembno, saj govorna interpretacija besednih zvez, iz katerih nastajajo tvorjenke, potiska celotno tvorjeno besedišče iz jezikovnega sistema, kar seveda, med drugim, tudi onemogoča uporabo skladijske pretvorbene–(besedo)tvorne metode.
- Je stavek res lahko (besedotvorno)pomensko delitveno merilo?
- Ostajajo besedotvorne vrste res lahko še naprej brez delitvenih meril? In v tem okviru: se moramo res sprijazniti s tem, da »/s/klopov ni vedno lahko ločiti od zloženk /.../«, kar je kritik za Bajcem ponovil že pred petindvajsetimi leti v svojem SKJ 2 in sedaj ponovno izpostavlja (op. 42, str. 230)?
- Kaj je z besedotvornim algoritmom? Je res tudi zanj usodna številka šest (231)?
- V zvezi z obrazili: (1) Je smiselno (pravilno?) ločevati obrazila od obrazilnih morfemov (233)? — (2) So res »/v/mesna obrazila« samo »nevtralizacijska« (232) in ne morfemska (obrazilna)? Kaj je potem z besednostjo zloženk, ki imajo samo »vmesna obrazila« kot npr. že *zob-o-zdravnik*, da o *angor-a-volni* ne govorim? — (3) Res ni mogoče ločiti priponskih obrazil od pripone (233)? Ali drugače: na podlagi česa je mogoče ločiti zloženske pripone in pripone tvorjenk iz predložne zveze od izpeljavni priponskih obrazil? — (4) Kdaj obrazila *-ik* in *-nik*, *-ski* in *-ni*, *-(e)n* in *-ni*? Je njihova razvrstitev res tako zahtevna, npr. v zvezi z *-ik* : *-nik* (op. 30, str. 227)?
- Je res mesto in število naglasov pri zloženkah, ki je v SSKJ reševano po Toporišičevih napotkih (in ne po Riglerjevih — zato ne vem, zakaj ustvarjanje konfliktnosti z Riglerjem) odvisno od besednovrstnosti, stavčnočlenskosti in ne nazadnje od občutka?

1.1.1 Kritik vztraja, da je besedotvorje govorna in ne (jezikovno)sistemska problematika: »Vse dogajanje, tudi besedotvorno, v jeziku pa je na ravni govora«, in dalje z dobršno mero poljudnosti: »/L/e v tem vse nastaja, le iz tega more preiti v jezik; in vanj se iz jezika spet vrača, ko govorimo. Kar se ne govori več, tega tudi v jeziku ni več.« (220) Vsaj ta zadnji stavek je bil verjetno zapisan pomotoma. Za besedotvorje je seveda zanimivo zlasti povratno potovanje *j e z i k — g o v o r*, pri čemer je izhodišče v razvitem (modernem) jeziku načeloma nezamenljivo. V govoru je namreč (besedotvorna) ustvarjalnost omejena z besedotvornimi (skladijskimi) *v z o r c i*, ki jih narekuje jezikovni sistem.⁴ Res se lahko zgodi, da nastane tvorjenka po vzorcu, ki ga nima slovenski (jezikovni) sistem, vendar pa

⁴Stabilnost besedotvornih vzorcev je dokazana že za Brižinske spomenike — prim. A. V i d o v i č - M u h a, Zgradba tvorjenk v Brižinskih spomenikih, Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, zb. Obdobja 10, Ljubljana, 1989, str. 51–63.

je taka »ustvarjalnost« vsaj v začetku nenormativna, uvrščena med napake.⁵

Tako je besedotvorje mogoče definirati kot znotrajsistemski proces, ki vzpostavlja pretvorbena-tvorbena razmerja med dvema ravninama jezikovne zgradbe — med skladensko in morfološko.

Posebnost besedotvornega pretvarjanja (transformacije) je ne samo predvidljivost skladenskopodstavnega vzorca — že dolgo znana obvezna podrednost skladenske podstave, v slovenščini z eno samo predvidljivo izjemo (priredne zloženske), ampak tudi vsaj tistih sestavin skladenskopodstavnega vzorca, ki se obrazilijo.

Zaradi pomenske abstrakcije, ki jo izražajo obrazilni morfemi — vsaka morfemizacija je hkrati tudi abstrakcija, pravi Isačenko⁶ — je nujno predvideti že v skladenski podstavi obrazilnim morfemom ustrezne besede; zaimek — pronomen in proverb⁷ sta že po svoji pomenskosestavinski (sememski) definiciji takšni besedni množici, saj sta, kot je znano, vedno na vrhu pomenske piramide, kar pomeni, da ju ne moremo uvrstiti v nobeno višje, širše pojmovno polje.⁸ Res je »umovanja naravnost nevredn/o« (223) kritikovo dokazovanje, da je iz skladenske podstave *zdravnik za zobe* mogoče dobiti zloženko *zobozdravnik* ali izpeljanko *zobar* (225). Tako kot vsa (priponska) obrazila izraža tudi *-ar* lahko le abstrahirano predmetnost, poimenovano z zaimkovnim jedrom skladenske podstave, zato *zob-ar* ← [tisti, ki je za] *zob [-e], []* → *-ar, zob-*; gre pač za enega izmed mnogih primerov, ko se skladenska podstava tvorjenke ne prekriva z njenim slovarskim pomenom. Skladenski podstavi *zdravnik za zobe* pa tudi *brod 'ladja' na paro*, ki ju navaja kritik (225), sta torej po pretvorbenem besedotvorju lahko samo zloženski: *zob-o-zdravnik* ← *zdravnik {za} zob{-e}, { }* → *-o-, zob-, -zdravnik*. Tudi *lep-ota* ne more nastati »iz govorne podstave

⁵V mislih imam npr. zloženske tipa *angoravolna* in po tem (nemškem) vzorcu tvorjenke kot *Slovenijales*, ki so nastale v slovenščini; med kalkirane tvorjenke (iz nemščine) štejem tudi primere glagolskih sestavljenk, katerih predponsko obrazilo je nastalo iz časovnega prislova v skladenski podstavi, npr. *préd-napéti* 'vorspannen' ← *napeti [pred], [] 'prej'* → *pred-, -napeti* — v primerih te vrste sestavljenk (izrazno zaznamovanih z dvonaglasnostjo) seveda ne gre za prevzetost vzorca, ampak samo za njegovo, s stališča slovenščine, nepričakovano zapolnitev. Več o razmerju med slovenskimi in nemškimi tvorjenkami, zlasti s stališča zloženk, sem pisala v treh razpravah in moram reči, da mi iz Peruška res ni (bilo) treba prepisovati iz Peruška. — Prim. A. V i d o v i č - M u h a, Kontrastive slowenisch-deutsche Typologie der Nominalkomposition, Wiener slawistischer Almanach, Band 22 (1988), str. 311–322; ista, Skladenska tipologija zloženk slovenskega knjižnega jezika (Ob kontrastivni naslonitvi na nemške zloženske), SR 36 (1988), str. 181–193; ista, Próba analýzy stylistycznej morfemów słowotwórczych w języku słoweńskim w porównaniu z językiem niemieckim, Synteza w stylistyce słowiańskiej, Opole, 1991, str. 169–173.

⁶Prim. njegovo razpravo K voprosu o struktumoj tipologii slovarnogo sostava slavyanskich jazykov, Slavia 27 (Praha), str. 334–352.

⁷Pojma proverb kot tisto besedno množico, ki opravlja v besedotvorju — v zvezi z izpeljavno tvorbo glagolov — enako vlogo kot zaimek (pronomen) — v zvezi z izpeljavno tvorbo samostalnika, pridevnika — kritik doslej ni uporabil, čeprav je, kot sam pravi (op. 26, str. 225), o glagolskih primitivih pisal; od njegovih naštetih sta za (besedotvorno) proverbsko rabo aktualna samo dva, in sicer *biti* in *postati*, manjkajo torej še *imeti*, npr. *imeti god* → *godovati, dati*, npr. *dati na filter* → *filtrirati* (globinsko verjetno *delati z*) in *delati*, npr. *delati brazde* → *brazdati*. Sama uvrščam med proverbske pet glagolov (lahko z vidsko varianto) in ne osem, kot navaja kritik (225). — Gl. Slovensko skladensko besedotvorje, str. 19–21.

⁸Prim. A. V i d o v i č - M u h a, Slovensko skladensko besedotvorje, str. 26–28.

žene z lepoto« (226); kot rečeno, gre za enakoglasno (homonimno) priponsko obrazilo *-ota*, ki ima v skladenjski podstavi enkrat *to, da (je)*, tvorjenka v tem primeru izraža lastnost, in drugič *tista, ki (je)* — tvorjenka izraža nosilko lastnosti; z besedotvornega stališča ni tvorjenka nič posebnega; o vsem tem je že tekla beseda v prejšnjem mojem odgovoru.⁹

Zunaj tega so modifikacije — tvorjenke tipa (c), kot imenujem modifikacijske izpeljanke — (c1) — in sestavljenke — (c2). Modifikacijsko obrazilo je, kot je znano, pretvorba izraza s pomenom čustvene pozitivnosti (naklonjenosti) ali čustvene negativnosti (nenaklonjenosti) — *glavica* : *glavina*, razsežnosti v prostoru — primera lahko ostaneta, času — *pradomovina*, stopnje lastnosti — *lepši*, večje številčnosti — *grmje*, neke vrste socialne hierarhije — *nad-*, *podučitelj* (kar pa je, kot kaže, v slovenščini mlajše); ker gre za modifikacije, je seveda vse to izrazljivo v skladenjski podstavi s pridevnikom ali prislovom (modificirani samostalnik : modificirani glagol, pridevnik, prislov). Ne vem, zakaj pretvorbena-besedotvorni postopek navizirati z vsemi pomenskimi sestavinami: »/D/a ločim *fantka* od *fanteta* moram vendarle Prid (Lastn) zasesti s čisto konkretno vrsto /.../ *priden, majhen, ljubek* /.../« pa še *droben* iz SSKJ in *fanteta* s »*poreden*« pa še »*nedorasel*« povrh (220). S sklicevanjem na razlage v SSKJ, ko gre za besedotvorne pomene (v najširšem smislu), kritik neposredno dokazuje, da ne ločuje med besedotvornim in slovarskim pomenom — med pomenom z (morfemsko) izraženimi prvinami in pomenom z zakritimi (sememskimi) prvinami (220).

In sedaj o sklopih. Ponavljam: s stališča skladenjskega pretvorbene besedotvorja so sklopi zunaj vseh besedotvornih vrst. Besedno zvezo, iz katere so nastali, »določajo naslednje lastnosti: 1. njene sestavine so tudi v stavčnem (predikacijskem) razmerju, npr. /.../ *Bog pomagaj*; 2. njene slovnične lastnosti so nepredvidljive, poljubne; 3. ni nujno, da sta v skladenjski podstavi najmanj dve predmetnopomenski besedi; bistveno je, da tvorijo besede kakršnokoli skladenjsko razmerje. Vse te lastnosti izločajo sklapljanje iz jezikovnega sistema in ga uvrščajo v govor, skladenjska podstava je tu v bistvu govorna podstava.« Tako v knjigi Slovensko skladenjsko besedotvorje (str. 32). Škoda, da se kritiku zdi po vsem tem še vedno aktualna misel, »da sklopov ni vedno mogoče ločiti od zloženk« (230).

1.1.2 Vesela sem, da je kritik na neki način vendarle sprejel misel, da so sestavine pomske podstave povedi lahko merilo za določanje števila in vrst besedotvornih pomenov, čeprav je na račun drugačnosti za vsako ceno žrtvoval pojem povedi, ki ga je kot skladenjskopomensko enoto sam uvedel v slovensko jezikoslovje, in stavku spet kot SS 1956 oziroma sploh tradicionalna slovenska slovnica pripisal tudi to (skladenjskopomensko) vlogo.¹⁰ Po petindvajsetih letih, kar je kritik prvič pisal o besedotvornih pomenih in jih v SKJ 2 npr. za samostalnik iz Bajčevega Besedotvorja izločil 13,¹¹ kot smo že povedali, jih za SS 1976 odbral po šest za samostalnik iz glagola in pridevnika oziroma sedem za samostalnik iz samostalnika, v Teoriji besedotvornega algoritma (SR 1980, 141–151) pa

⁹Prim. Nadaljevanka o slovenski besedotvorni teoriji, SR 39 (1991), str. 101–114, posebej str. 108.

¹⁰Npr. A. B r e z n i k v svoji Slovenski slovnici, Celovec, 1916, str. 228, pravi: »Najmanjša /.../ besedna celota, katera izraža kako misel, je stavek.« Ali Slovenska slovnica (š t i r i h a v t o r j e v), Ljubljana, 1956, str. 283: »Stavek je z eno ali več besedami izražena misel.«

¹¹Gl. Slovenski knjižni jezik 2, Maribor, 1966 (SKJ 2), 96–99; A. B a j e c, Besedotvorje slovenskega jezika I, Ljubljana, 1950, str. 126–128.

jih skrčil na pet, smo v zadnjem odgovoru zvedeli, da jih mora biti pravzaprav šest »po načelu pomenske strani stavčnih členov (poud. A. M.), kakor jih ponazarja /kritikov/ model stavčne zgradbe« (222). Končno smo torej dobili kritikovo merilo za število šest v zvezi z besedotvornimi pomeni, ki pa se — presenetljivo — v bistvu ne razlikujejo od mojega, le na poved je bilo treba zato pozabiti.

Tako učinkuje še bolj nesmiselno kritikovo zavračanje mojega propozicijskega izhodišča besedotvornih pomenov z utemeljitvijo, da »se tvorjenke vsake take /besedotvorne/ pomenske skupine lahko pojavljajo v vseh vlogah pomenske podstave, kot npr. *predavatelj* je med *poslušalci* zagledal svojega *obiskovalca* /.../« (223). Kritik je s tem izenačil globinski pomen tvorjenke z njeno potencialno površinsko pomensko vlogo. Tako *predavatelj* kot *poslušalec* in *obiskovalec* so glede na svojo skladenjsko podstavno pretvorbo (transformacijo) lahko vedno samotisti, ki →-(a)telj, -(a)lec, -(ova)lec, torej vršilec dejanja (Vd) in kot tak pretvorba potencialnega prvega delovalnika (Dlž). Pri besedotvornih pomenih gre torej za pretvorbene zveze (nemodifikacijske) tvorjenke s propozicijo njene globinske (potencialne) povedi s stavčno zgradbo; nemodifikacijska pripona/priponsko obrazilo je tisti (pretvorjeni) morfem, ki na površinski ravni izraža enega izmed svojih globinskostrukturnih propozicijskih pomenov. Katere skladenjskopomenske vloge privzema že tvornja beseda, za besedotvorje ne more biti relevantno.

Ker sem pač vzela za izhodišče števila in vrst besedotvornih pomenov pomensko podstavo (propozicijo) tvorjenke — njeno (potencialno) stavčno strukturirano poved — se mi je besedotvorni pomen dejanja (De), lastnosti (L), stanja (S) izločil kot temeljni in glede na svoj globinski pomen drugačen od drugih (besedotvornih) pomenov. Ponavljam: spremembo besedotvornopomenskega zaporedja, ki mi jo kritik tako zameri, so narekovala merila, po katerih sem te pomene določala: dejanje je glede na vse druge (besedotvorne) pomene edina »prava« pretvorba — posamostaljenje glagola, zato pač z njim besedotvorne pomene začenjam, v binarnem grafu pa se kot edini izloča ob izhodiščni delitvi (pretvorba povedja).¹² Nesmiselno je tudi očitanje celo z grafičnim ponazarjanjem (224), da se besedotvorni pomeni predvsem glede na Toporišiča pri meni ponavljajo, če poznamo Chomskega, (deloma) tudi Fillmorja in sprejmemo njuno interpretacijo o splošnosti (univerzalnosti) globinskega jezikovnega pomena; tako je razumljivo, zakaj se tudi Toporišič npr. glede na Bajca, ta glede na Breznika, (pri Toporišiču na novo odkriti) Perušek npr. glede na Šumana (Miklošiča) itd. itd. venomer vrtijo okrog dejanja, njegovega vršilca, predmeta, sredstva, časa, prostora ipd.; tudi v drugih vsaj indoevropskih jezikih ne bi bilo bistveno drugače. Kar sem novega skušala prinesiti na področje slovenskega besedotvornega pomena, je spoznanje, da je tudi (tvorjena) beseda površinsko strukturirana tako, da z nekaterimi svojimi pretvorjenimi (obrazilnimi) morfemi izraža (globinski) propozicijski pomen; znana (uzaveščena) so torej *merila*, po katerih lahko besedotvorne pomene tako številčno kot vrstno določamo. Ponavljam: oboje — njihovo število in vrsta je blokirana s pomensko podstavo povedi.

1.1.3 Ne vem, zakaj naj bi se zdeli kritiku »/u/movanja naravnost nevredni /.../ polemikarki poduki /.../ glede tega, kaj so besedotvorne vrste /.../« (223), če pa kritik nikakor noče izdati (za razliko od besedotvornih pomenov) glede na kaj jih določa: že res, da so

¹²Slovensko skladenjsko besedotvorje, str. 11.

se sestavljali Načrta pravil za novi slovenski pravopis odločili za štiri besedotvorne vrste (226); v kritikovi SS 1976, str. 122, naj spomnim, da jih je šest — tudi v kazalu (109), na katerega se sedaj sklicuje kritik (226) — med njimi kot enakovredna izpeljavi, zlaganju, sestavljanju, sklapljanju, mešani tvorbi tudi konverzija, vendar sama govorim o štirih s k u p i n a h besedotvornih vrst, ki jih določa različnost v obrazilo pretvorljivih prvin skladenjske podstave; tudi nadaljnja delitev znotraj teh skupin izhaja iz skladenjskopodstavne različnosti obrazilnih morfemov, kar je seveda hkrati tudi m e r i l o besedotvornovrstne delitve.

Žal mi je, da moram spet ponoviti, kar imam zapisano v svoji knjigi (npr. 175–178) in v prvem odgovoru kritiku: med tvorjenke skupine (a) sodijo vse tiste, ki pretvarjajo v obrazilni morfem (pripono/priponsko obrazilo) jedro skladenjske podstave (poleg slovničnega pomena seveda); te pa so: navadne izpeljanke (a1) — ne pa tudi modifikacijske — tip *dela-vec*,¹³ tvorjenke iz predložne zveze (a2) tip *pod-brad-ek* in medponsko-priponske zloženke (a3) tip *vrv-o-hod-ec*; med tvorjenke skupine (b) sodijo tiste, ki pretvarjajo v obrazilni morfem samo slovnični pomen — to pa so samo medponskoobrazilne zloženke tip *zob-o-zdravnik*; tvorjenke skupine (c) so modifikacijske, ki v obrazilo (poleg slovničnega pomena) pretvarjajo odvisni (nejedrni) del skladenjske podstave; sem sodijo modifikacijska izpeljava (c1) tip *brat-ec* in sestava (c2) tip *pra-domovina, iz-vleči* pa tudi *prèd-pripràviti*; ostanejo še tvorjenke tipa (č) — priredne (samo medponske) zloženke tip *italijansk-o-slovenski*, ki pretvarjajo v obrazilni morfem skladenjskopodstavno priredje. Kot rečeno, sklapljanja nikjer ne obravnavam v okviru (jezikovnosistemskega) pretvorbenega besedotvorja (gl. zgoraj). Besedotvorne vrste — izpeljevanje, zlaganje, sestavljanje, sklapljanje (226) — tako kot jih sedaj po Bajčevem besedotvorju¹⁴ navaja kritik, imajo zelo malo ali nič skupnega s skladenjskim pretvorbenim besedotvorjem.

1.1.4 O besedotvornem algoritmu sem že pisala in nič od tega ni bilo ovrženo. Ob tej priložnosti naj dodam samo naslednje: sama pojma algoritem res ne uporabljam — konec koncev je pri tvorbi glagolov nanj pozabil tudi kritik. Če namreč izhajamo iz izvorne (matematične) definicije algoritma, npr. po J. Kozaku¹⁵ gre za »končno zaporedje ukazov, ki opravijo neko nalogo, če jih ubogamo« (str. 11), potem je seveda vsa pretvorbeno-tvorbena jezikoslovna metodologija algoritemska: globinsko strukturo prek določenih pretvorbeno-tvorbeneh pravil (korakov/ukazov) spreminjamo v ustrezno površinsko.

V Slovenskem skladenjskem besedotvorju (str. 10) sem zapisala, da »je pretvorbeno-(besedo)tvorni postopek mogoče predstaviti kvečjemu v štirih stopnjah, od katerih je prva skladenjska podstava z npr. oklepajno izraženimi pretvorbenimi vrednostmi, druga uresničitev pretvorb, tretja in četrta pa globinska in površinska ureditev, ki pa je pravzaprav že dana z izrazno podobo obrazil /.../, npr. *vrv-o-hod-ec* ←[tisti, ki] hodi [-ø] {po} vrv{-i}, [] →-ec, { } →-o-, -vrv-, -hod-; vrv-+-o-+-hod-+-ec; vrvohodec«.

1.1.5 Še zlasti neplodno je s kritikom razpravljati o nujnosti ločevanja obrazil od obra-

¹³Kritik meni, da »/d/elavec izvajamo f?!/ iz *delav kakor kilavec iz kilav« (227). Če ne gre za neke vrste (?) duhovitost, potem kot da je v besedotvorju vse mogoče.

¹⁴Prim. SS 1956: »Besedam, ki so izvedene s priponami ali sufiksi, pravimo izvedenke« (71), »s/ predponami sestavljene besede imenujemo sestavljenke ali prefigiranke« (71), sledijo še zloženke s sklopi kot podskupino (71).

¹⁵Prim. n j e g o v o delo Podatkovne strukture in algoritmi, Ljubljana, 1986.

zilnih morfemov, o tem, da so obrazilni morfemi vedno tvorjeni, nastali samo iz slovničnega pomena (končniškega, predložnokončniškega) ali iz slovničnega in predmednega; kritik dejansko ne sprejema besedotvorja kot *p r e t v a r j a n j a* globinske definirane skladijske enote — skladijske podstave — v površinsko morfolmsko enoto — tvorjenko. Kako naj sicer razumem, da *nad-* v *nad-strešje* ni predpona, nastala po pretvorbi iz predloga *nad* + končnice *-o* (*nad streh-o*), kot trdim tudi npr. v prvem odgovoru (108), ampak »predlog (poud. A. M.) podstavne zveze postane del tvorjenke, da mu je *odvzeta* (poud. A. M.) predložna samostojnost in tako postane le sestavina nove tvorjenke /.../« (227). Kakšna sestavina? Ali ne vendarle obrazilna predpomska, ki v konkretnem primeru skupaj s priponskim *-je* tvori dvomorfmsko obrazilo tvorjenke *nad-(streš)-je*?

In kaj naj bi bilo narobe, če govorim o dvomorfmskih obrazilih tako pri pravkar obravnavanih tvorjenkah iz predložne zveze, med katere sodi tudi *pod-brad-ek* (227, 233) — obrazilo = Pr(edpona), npr. *pod-* + P(ripona), npr. *-ek*, kot pri medpomsko-priponskih zloženkah, npr. *mul-o-vod-ec* — obrazilo = M(edpona), npr. *-o-* + P(ripona), npr. *-ec*.

Ker kritik ne priznava skladijskopodstavno razvidne morfolmskosti obrazil — se pravi, da zanj obrazila niso pretvorjeni in zato tvorjeni morfemi — govori o dvomorfmskosti obrazil samo v zvezi s pripono oziroma priponskim obrazilom: »/T/u /pri priponi *-ec/* gre za dvomorfmsko obrazilo: prvi morphem (*-c-*) izraža vršilca, drugi *-ø* pa moškospolskost« (233). Sama se vprašanja te vrste »eno—oziroma dvomorfmskosti« dobro zavedam, vendar se mi ne zdi, da bi bila kritikova razlaga lahko brez pridržkov sprejemljiva: spol sodi namreč v globinsko lastnost tvorjenke, saj ga načeloma lahko izraža jedro skladijske podstave, npr. [*tisti, ki*] → *-ec*, (*lov*)-*ec* : [*tista, ki*] → *-ka*, *lov-ka* ipd.; vsaj z besedotvornega vidika se nam kategorija spola (tudi s podkategorijo živosti) kaže v drugačni vrednosti kot npr. kategorija števila ali sklona.

Kritikovo nesprejemanje slovničnega (končniškega in predložnokončniškega) pomena kot obrazilnopodstavnega ima za posledico tudi oživljanje pojma o nevtralizacijski vlogi medpone oziroma medpomskega obrazila (232). O nevdržnosti takega stališča vsaj z vidika besednosti zloženka tipa *živinozdravnik* je bila že večkrat beseda. Tu samo (ponovno) pojasnilo, da so obrazilni pomeni vedno abstrahirani ne samo predmetni, ampak tudi slovnični pomeni. »Kaj naj bi pomenila medpona *-o-* kot morphem, mi še zmeraj ni razvidno v tem smislu, da bi pomenila različno in ne le sredstvo za odsotnost sklonskosti oz. tudi osebnosti /.../«, pravi na nekem drugem mestu kritik (223). Medpona *-o-* je morphem z vsemi tistimi slovničnopomenskimi pretvorbenimi možnostmi, ki se lahko realizirajo v (zloženki) skladijski podstavi; samo kot morphem ima tudi medpona *-o-* obrazilno — besedotvorno — moč.

Še beseda o razliki med priponami (pri medpomsko-priponskih zloženkah in tvorjenkah iz predložne zveze) in priponskimi obrazili (navadne in modifikacijske izpeljanke). Kritik namreč »oporeka tudi, da bi obstajale posebne pripone za zloženke.« (234) O tem bi se bilo treba najprej pogovoriti z Miklošičem pa tudi s kritikovo novo besedotvorno avtoriteto, s Peruškom. Na strani 49 Miklošičeve Primerjalne slovniice beremo:¹⁶ »Das secundäre

¹⁶Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, II Band, Stammbildungslehre, Heidelberg, 1926 (1. izd. 1875); prim. tudi R. P e r u š e k, Zloženke v noveji slovenščini, Izvestja novomeške gimnazije, Novo mesto, str. 3–42, tu 21–22; Peruškove samo zloženke pripone so predstavljene tudi v Slovenskem skladijskem besedotvorju, op. 30, str. 31.

suffix ь tritt vorzüglich in der composition auf, vor allem in den possessiven composita.« Za slovenščino (nsl.) navaja primere kot *belolas*, *brzonog*, *dvojnog*, *trdovrat*, *klapouh*, pa tudi današnje tvorjenke iz predložne zveze, npr. *brezden* (str. 50). Sama sem med »/z/loženske /.../ prište/la/ tudi tiste pripone, ki so družljive s takšno obliko besedotvorne podstave /njenege desnega dela/, ki pri izpeljavi ni mogoča. Zloženske pripone se privešajo na sestavino besedotvorne podstave, ki ima obliko korenkega morfema, npr. *loncevez-φ*, /tudi/ *hribolaz-ec* /.../« (Slovensko skladiščno besedotvorje, str. 30–31), sem lahko še *zločin-ec*, *domorod-ec*, *križpot-je*; na izpeljavno podstavo npr. *čin-*, *rod-*, *pot-*, *laz-* se omenjena obrazila pač ne morejo razvrščati.

V zvezi s pripokima obraziloma *-(e)n* : *-ni* ni nujno, da gre za razmerje (oblikoslovne) nedoločnosti : določnosti (234); za takšno razmerje bi šlo samo v primeru neposredne ponovitve zveze tipa *sonč-en nasmeh* oziroma, kot vemo iz slovnice, v primeru kazalnega zaimka v levem prilastku. Sicer pa je obrazilo *-en* pridevniško kakovostno in *-ni* pridevniško vrstno. Po katerih kriterijih se odločiti za eno ali drugo pomensko pridevniško skupino pa je že dolgo znano.¹⁷

Pri meni (za razliko od kritika) tudi ni zadrege, kdaj obrazilo *-ik* in kdaj *-nik* (op. 30, str. 227). V veliki večini primerov nastajajo z obrazilom *-ik* tretjestopenjske tvorjenke; obrazilo se razvršča na podstavo iz tvorjenega (izsamostalniškega ali izglagolskega) pridevnika, npr. *brazdaln-ik*, *kuhaln-ik*, *hladiln-ik*, *hraniln-ik*, *menjaln-ik* (primeri iz SS 1976, 127, pri obrazilu *-(a/i)lnik*) tudi *glasben-ik*, *gospodarstven-ik* (v SS 1976, 132, pri obrazilu *-ik*), *cerkovn-ik*, *čarovn-ik* (SS 1976, 136, pri obrazilu *-(ov)nik*); seveda pa se obrazilo *-ik* lahko razvršča naravnost na izsamostalniško podstavo, npr. *cen-ik*, *zakon-ik*, *vod-ik*, *oglj-ik* (SS 1976, 139, 140). Obrazilo *-nik* gre na postavo iz glagola, če ta ni že v pridevniški podstavi, npr. *zdrav-nik*, *tolaž-nik*, *red-nik*, pa tudi iz števnik, npr. *deset-nik*, *dvoj-nik*.¹⁸

1.1.6 Kritikova odločna trditev, da ga je v moji knjigi zanimala samo besedotvorna teorija (v katero, kot kaže, ne sodi njena zgodovinska podstava, izrazijski slovar, obsežen povzetek ipd.) se ob ponovni obravnavi naglasa pri zloženkah izkaže, milo rečeno, vsaj za dvomljivo; moji trditvi, da je bil naglas obravnavan »morda na nekaj straneh« (SR 1991, 102), ugovarja z naštevanjem vseh strani, npr. iz stvarnega kazala, na katerih je bila beseda naglas omenjena: tako na str. 40 pojasnujem Breznikovo razumevanje sklopne besedotvorne podstave z »ohranj/anjem/ naglasnosti obeh členov«; na str. 37 Miklošičeva sinhrona delitvena merila, ki so lahko tudi »prozodična — enonaglasnost, večnaglasnost«; na str. 51, kjer je rečeno, da »n/aglas velja samo za zloženke /in ne tudi za višjestopenjske tvorjenke/« itd. itd.

Ker kritik ni ovrgel stališča, da je mesto naglasa pri (podrednih) zloženkah načeloma na jednem delu besedotvorne podstave, število naglasov pa je v prvi vrsti odvisno od morfemske zgradbe tvorjenke (v mislih imam podredne neprevzete zloženke) k že večkrat povedanemu nimam kaj dodati.¹⁹

¹⁷Kritik ne ločuje (noče ločevati) vrstnega obrazila *-ni* od kakovostnega *-en-*, kar se vidi iz dejanske rabe v polemiki, npr. »določen pridevnik« (234), »cestnoprometen« (235).

¹⁸V Slovenskem skladiščnem besedotvorju je predstavljena tudi razvrstitev pridevniškega obrazila *-ski* na samostalniško podstavo glede na obrazilo *-ni*, str. 122.

¹⁹Kritika moram spomniti, da so dvonaglasne (pri meni) ne samo zloženke *sámooskíba*, *sámoizobrázba* ipd.(236), ampak tudi npr. *angórávólna*, *kínodvorána*, *ávtogaráža*, *ávtopárk* ipd.,

1.2 Kaže, da je kritik šele sedaj odkril besedotvorno razpravo R. Peruška,²⁰ ki ga je tako navdušila, da jo je povzdignil v neke vrste kriterij besedotvorne ustreznosti. Nanjo se sklicuje npr. samo v opombah štirinajstkrat, iz česar nastaja skrivenčena podoba o Perušku kot osrednjem slovenskem besedotvorcu.²¹ Leta 1890 je v Izvestjih novomeške gimnazije (gl. op. 16) res objavil zanimivo jezikoslovno razpravo z naslovom vezano na zloženke, problemsko pa vsekakor širšo, vendar ko se sklicujemo na njeno besedotvorno izročilo, je nujno razmejiti Peruškov delež od Miklošičevega oziroma celo od Šumanove Slovnice po Miklošičevi primerjalni (1881). Kaj je v okviru besedotvorja prinesel novega Perušek, sem pod posebnim poglavjem skušala predstaviti v svoji knjigi,²² zato tega tu ne bom ponavljala.

2 Tudi v zadnjem kritikovem odgovoru se problematika na poseben način zastranjuje. Kakšne vrste razvrednotenje mojega dela skuša kritik doseči z izjavami kot »/n/aj tu enkrat za vselej povem, da je mojim predavanjem prisostvovala polemičarka, ne pa jaz njenim, in enako je bilo pri izpitih?« (Op. 30, str. 227.) Tako kot njegova so tudi vsa moja univerzitetna pa tudi druga predavanja in izpiti javna; vsakega, ki se zanima za moje delo, sem vesela. Če pa kritik misli, da sem iz njegovih predavanj, ki sem jih poslušala, karkoli brez citiranja uporabila, naj bo, prosim, konkreten; enako velja tudi za njegove (neobjavljene?) pripombe iz izvoda disertacije (216), ki mi jo je na lastno pobudo posodil. Namreč takšne vrste očitki odvzemajo polemiki strokovnost in nič ne prispevajo k znanstveni »pravosti spoznanja« (237), za katero se tako kot kritik zavzemam.

ki prav tako nimajo tvorjene določujoče sestavine besedotvorne podstave; upoštevati je treba tudi v Slovenskem skladišnjem besedotvorju zapisano spoznanje, da so dvonaglasne tudi zloženke, ki so kalkirane oziroma tiste, ki so po tem kalkiranem vzorcu v slovenščini še nastale (gl. npr. str. 160–161); v zvezi z naglasom pri zloženkah z določujočo sestavino *sam-* na str. 164: »Vse tiste zloženke /s sam-/, ki imajo samo medponsko obrazilo, so dvonaglasne, z naglasom tudi na določujoči sestavini *sam- /.../*. Nekaj primerov: *sámoanalíza, sámocenzúra, sámooškřba, sámooosvobodíti /.../*. Gre torej za novejšje zloženke, npr. pri Miklošiču (1875) jih še ne zasledimo, prav tako ne pri Brezniku, ima jih pa že Bajec (1952).« Kaj je Perušek »obšir/ega/« pisal o *sam-* (kritikova op. 53, str. 236) lahko preberemo v moji knjigi na str. 49: *samouk, samokres* obravnava (za Miklošičem) v okviru t. i. determinativnih zloženek (kot *brzosek, tankoprelja*).

²⁰Tudi v s v o j i SS 1976 ga ne navaja.

²¹Mimogrede: M i k l o š i č (verjetno prek Šumana) kot izrazit Peruškov vzornik ni omenjen niti enkrat; če že drugega ne vsaj delitev zloženek na karmadhāra (determinativne), tatpuruša (odvisnostne) in bahuvrihi (posesivne) bi morala seči mimo Peruška k Miklošiču — gl. njegovo cit. Primerjalno slovnico, str. 379–394. Prim. tudi v Slovenskem skladišnjem besedotvorju poglavje F. Miklošič — primerjalna analiza zloženek v slovanskih jezikih (z binarnim grafom), str. 36–45.

²²G l . R . P e r u š e k — tvorbeno normativnost, str. 48–50.

SUMMARY

The justification for this one more rejoinder of mine concerning Slovene word-formation theory is to be sought in the pedagogical attitude of J. Toporišič's replication *School for word formation* (*Besedotvorno šolanje*, SR 39/2), a screed refutable in both its essential elements: his interpretation of the degree of what has been achieved in this particular field of learning so far and in the alleged historical "continuity of the interpretation".

My reply is confined to the theoretical premises which are contained in my book on word formation but suppressed or misinterpreted by my critic.

- My critic insists that word formation is an issue of *parole* (rather than *langue*). His standpoint has implications, because to claim a *parole* nature for phrases: that complex words are derived from is to push the entire lexicon of complex words out of the language system. I prefer to define word formation as an intrasystemic process which establishes a transformational-generative relationship between two levels of language structure, the syntactic one and the morphemic one.
- In his last riposte, my critic attempted to replace my criterion for determining the number and types of word-formational meanings, which is based on the semantic base (proposition) of the sentence, by something that he calls "the semantic facet of sentence elements"; thus he ignored the concept of the sentence and once again cluttered the structural definition of a clause with semantics.
- My critic continues to provide no criteria for the classification of word-formative types. My own classification, based on the discreteness of those components in the syntactic base which are transformed into an affix, discriminates four groups; subsequent divisions inside these groups are in turn based on the same principle.
- In the six-step word-formative algorithm utilized by my critic, the third and fourth steps are irrelevant, because the transformational-generative process whose outcome is a complex word can be presented in four stages at the most: the first one of them is the syntactic base with transformational values expressed, e. g., in parentheses, the second one is the realization of the transformations, and the third and fourth ones provide for the deep-structure and surface-structure "finalization" (p. 10 of my book).
- My critic's repudiating the fact that the affixes in such types of words as *pod-(streš)-je* or (*vrv*)-*o*-(*hod*)-*ec* and (*zelen*)-*o*-(*siv*)-*o*-(*rdeč*)-*e*-(*moder*) are bimorphemic and plurimorphemic forms, respectively, is unfounded from the point of view of the transformation of these morphemes into the syntactic base.
- Biaccented subordinate compounds, as it has already been noted, also include calques as well as compounds that are formed on such loan-translation models, e. g., *angóravólna*, *sámoanal'iza*.

R. Perušek, whose 1890 treatise on compound words is surprisingly often referred to by my critic, is not among the most important (erstwhile) authorities in the area of linguistics in question; it is imperative that his contribution be demarcated, particularly in relation to Miklošič (and Šuman).

GULLIVERJEVA POTOVANJA V PREVODU IZIDORJA CANKARJA

Na Slovenskem imajo Gulliverjeva potovanja že skoraj stoletno zgodovino: prvič so izšla 1894 v sentimentalni večerniški priredbi Vinka Bregarja z naslovom Potovanje v Liliput. Nove izdaje še kar nastajajo — od stripa do slikanice za najmlajše in gledaliških priredb. Imamo osemnajst različic Gulliverja, od tega sedemnajst priredb in le en prevod. Namen tega zapisa je prikazati odnos med izvirnikom in slovenskim prevodom. Ta je izšel 1951, točno dve stoletji in četrt za izvirnikom, kar se zdi silno veliko, hkrati pa je eden naših zgodnejših prevodov iz angleščine. Kasneje je bil še trikrat ponatisnjen — nazadnje 1986.

The subject of this paper is the Slovene translation of *Gulliver's Travels* by Izidor Cankar, first published in 1951; reprinted in 1967 and 1986. Since it represents the only complete version of Swift's text in Slovene, its impact on the readership cannot be underestimated. The tradition of *Gulliver* in Slovenia extends over a century, and it comprises 18 different versions; 17 of them are adaptations for children. As a consequence, Gulliver features predominantly as a fairy tale hero. The variety of the texts signifies that the book has established a certain *modus vivendi* of its own. The common notion of Gulliver has been further influenced by the fact that Cankar provided his own adaptation in 1953 — a fact that of course highlights the translator's attitude to the original. Consequently, the main part of this paper consists of examples which illustrate the changes that the original underwent in the target language. The discussion concentrates on the evoked stylistic effects, or, rather, miseffects, and particularly on the modified reader's response.

Gulliverjeva potovanja Jonathana Swifta so v anglosaškem svetu stalno deležna izjemne kritične pozornosti in tako vedno znova moderna. Odprih vprašanj kar ne zmanjka. Če pa se osredotočimo na prevajanje tega besedila v drug jezik, sprožimo še dodaten zajeten plaz problemov. In stvar je že takšna, da se moramo s specifično slovenskimi razsežnostmi tega postopka ukvarjati Slovenci sami. Moj zapis se osredinja na tiste prevajalske posege Izidorja Cankarja, ki sekundarno besedilo odmikajo od primarnega; torej kakšnim spremembam podleže Swiftovo delo pri ponovnem ubesedovanju v slovenščino.¹ Pri tako celovitem besedilu, kot so Gulliverjeva potovanja, ima vsaka malomarnost ali svojevolskost nepričakovano daljnosežne posledice. Na prvi pogled drobne spremembe ne vplivajo le na slogovno podobo besedila, temveč lahko sprožajo povsem nepredvidene odzive v bralca — nepredvidene zato, ker se jih Cankar ni zavedal, ko je posegal v natančno premišljeni Swiftov dialog med besedilom in bralcem. Primere najizrazitejših samovoljnih posegov prevajalca bom vzporejala z izvirnimi izrazi. Da bi bili odlomki čim bolj pregledni, sem jih razvrstila v dva vzporedna stolpca; razhajanja pa bom tudi sproti razčlenjevala. Po povzetku pomanjkljivosti prevoda se bom ustavila ob Cankarjevi priredbi za mladino, saj ta na kaj neugoden način osvetljuje njegov odnos do primarnega besedila. Nato sledi

¹O prevajalskih spodrsrljajih Izidorja Cankarja je govoril že Branko Gradnik: Izidor Cankar, nesojeni mojster prevajanja in njegovi prevodi iz angleške književnosti (*Zbornik društva slovenskih književnih prevajalcev*, 5–7, str. 271–278). Podrobno je razčlenil prve strani Cankarjevih prevodov, med njimi tudi Gulliverjevih potovanj. Prevod ocenjuje kot neskrben: manjka založnikov fiktivni predgovor, manjkajo nekateri besedni sklopi, ločila so spremenjena, mnogo je nenatančno prevedenih izrazov (prav tam, 277).

obravnavajo ponatisov prevoda. Ker so nove izdaje le delno lektorirane, se bom podrobneje ukvarjala z uvodom Majde Stanovnik, saj je ta glavna pridobitev ponatisa v zbirki Sto romanov.

Cankarjev prevod je izšel z naslovom: Jonathan Swift, Gulliverjeva potovanja v zbirki Svetovni klasiki pri Državni založbi Slovenije, 1951. Primerjam ga z izdajo: Jonathan Swift, *Gulliver's Travels* (Harmondsworth: Penguin, 1967). Že pri bežni primerjavi besedila opazimo, da so nekatere sestavine drugače razporejene: začetna Vsebina je natisnjena po slovenski navadi na koncu, pred njo je Pismo kapitana Gulliverja bratrancu Sympsonu, založnikovo pismo bralcu pa je izpuščeno. V izvorniku sta obe fiktivni pismi pred Vsebino in začetkom prvega poglavja. V prevodu je torej analitična tehnika spremenjena v sintetično. Premik seveda spremeni bralčev odnos do besedila: namesto presenetljivega uvoda bere epilog. Obe pismi sta še dodatni satirični udarec po bralcu Potovanj: prvo prikazuje Gulliverja po objavi rokopisa — torej prenese fiktivnost onstran meja besedila in spretno zavaja bralčevo lahkovernost o »resničnosti«, v drugem pa fiktivni založnik potrjuje verodostojnost Gulliverja in hvali njegovo resnicoljubnost. Dodana fikcija torej vzpostavlja verjemljivost fiktivnosti. Takšen uvod intonira celotno besedilo, bralca prisili, da bere z nekim svojim »prizvokom«, dokler ne »konzumira« celote in si oblikuje mnenje, ki potrdi ali zavrže začetni vtis. Seveda gre za pretanjeno manipulacijo z bralcem. Swift je bil mojster vseh nitk in vzvodov, ki sprožajo odzive v bralcu, zato je »lokacija« delov besedila točno premišljeno dejanje, prestavitev Pisma na konec pa nedopusten poseg v besedilo. Morda gre še za kanček moralnega skrbništva, ki je v naši književnosti vse predolgo brižno bedelo nad bralcem in ga čuvalo pred »strahotami«. Možno je tudi, da je zaradi že omejenih konvencij s premikom Vsebine prišlo na konec pač še Pismo, kar bi bila vendarle malomarnost. Kam z Vsebino v prevodu, pa ostaja izziv za prevajalca. Pri Swiftu namreč nobena stvar ni samo po sebi umevna in treba bi bilo premisliti, ali je kazalo umeščeno samo po literarni navadi ali pa se s svojo postavitvijo vpleta v premišljeno grajeno strukturo besedila.

Prevod ohranja izvorna angleška krajevna imena krajev; dežele, v katere potuje Gulliver, pa že takoj na začetku našteje, česar v izvorniku ni. Gre za dodatno razlago bralcu, da se bo bolje znašel — Swift ga nalašč preseneča sproti. Imena dežel so tudi prirejena v pisavi in sicer tako, da se zapis približuje angleškemu izgovoru besed. Tako dobimo Liliput, Brobdingneg, Lagneg, Glabdabdrib (5), namesto izvornih Lilliput, Brobdingnag, Glubb-dubdrib, Luggnagg (I, 1/51; II, 1/119; III, 7/237, 11/260). Problem ima širše razsežnosti, saj Cankar domači tudi Swiftove jezike nenavadnih dežel. Najverjetneje je, da si jih je Swift duhovito izmislil. »Veliko poskusov je bilo, da bi dešifrirali Swiftove skonstruirane jezike, vendar se zdi pravilno ustaljeno mnenje, da gre za igrive nesmisle.« (1967: Notes I, 9/348; moj prevod). Mislim, da se je posebno zabaval ob kovanju besed s sklopi, predvsem soglasniškimi, ki za Angleža niso izgovorljivi. Skovanke torej ne sledijo angleškemu besedotvornemu pravilu, ampak jih nalašč rušijo. Zato ni bistveno, kako Angleži izgovarjajo ta soglasniška klobasanja, temveč je bistvena njihova nemoč in zmedenost ob tem početju. Za slovenskega bralca torej ni pomembno, da bi besede bral enako kot Angleži, pač pa da bi se po svoje in v sporu s svojo jezikovno logiko prebijal skozi. Nekateri sklopi res sledijo angleški navadi zapisovanja glasov (npr. *ch* za naš *č*), vendar jih je veliko več takšnih, ki so povsem neangleški. Recimo: angleščina pozna dvojne soglasnike, nenavadno pa je *gg* dvakrat v eni dvozložni besedi, pa kombinacije: *nnh*, *ffth*, *hnhn* in podobno. Swiftovo

posebno priljubljeno sredstvo je, da v eni besedi naniza več soglasniških sklopov, ki so si po izgovoru zelo blizu, ne gre pa za navadne podvojitve, npr. *ynholmnhmrohlnw, ynlnhmnawihlma* (1967: IV, 9/323). Pri tem ima seveda svoj satirični namen: za razliko od bralca, ki se ubija skozi take besede, jih Gulliver našteva z očitno lahkoto, kar v stavkih. Na ta način avtor karakterizira in tudi že satirizira svojega »junaka«. Že samo njegovo ime je rezultat besedne igre: Gulliver — »gullible« (Probyn, 3/34); aludira na njegovo lahkovernost. Če so torej nekatere Swiftove potegavščine v skladu z angleškim zapisovanjem (npr. // v Liliputu), to še ni vzrok, da bi jih v slovenskem prevodu morali spremeniti. Cankar pa ravno to počne; pri svojem postopku je seveda nujno nedosleden. Ne pride mu več na misel, da bi pisal Swift za Swift kot zgodnejši prevajalci; v Liliputu je brisal en *l*, v Gulliverju pa ga ni, čeprav je tudi to izmišljeno ime. Povrh vsega bode v oči nedoslednost, da se pojavi na platnicah Guliver, v besedilu pa potem Gulliver. Cankarjeva odločitev, da slovenskemu bralcu prenese čim izvirnejše izgovore imen in drugih besed, je pretirano drobnjarska zvestoba napačnemu izhodišču.

Naslednji problem je poimenovanje nenavadnih bitij v četrtem potovanju. V izvirniku uporablja Swift besedi *Houyhnhnm* in *Yahoo*, Cankar pa ju piše kot *hauihnhnm* in *jehu*. Poleg ostalih sprememb dobimo še malo začetnico namesto velike. Bitja so tako sporna, da je težko reči, ali ime označuje njihovo narodnost ali biološko vrstnost. Swift jih obravnava kot ljudi — kako tudi ne, ko pa jih Gulliver vrednoti za boljše od ljudi. In v tem je spet nova satirična bodica. Ko Cankar razreši namerno odprto dilemo dvoumne živalske človeškosti čudnih bitij v prid živalskosti (piše z malo — narodnost odpade), spet posega na odločilen način v delo. S to navidez majhno spremembo dejansko sugerira bralcu vrednostno sodbo o teh, po njegovo opredeljenih bitjih. Na ta način briše tisti element, ki je povzročil brezštevilne kritiške spore o tem, kaj čudni konji in človečnjaki so: podoba človeka, v kolikšni meri kritika, karikatura ali simbol. Po vsem tem utemeljevanju ostajam v svojem zapisu pri nespremenjenih poimenovanjih Swiftovega izvirnika. V slovenščini je y iz teh besed le še dodatna spotika, na kateri si lomimo jezik, vendar ta dodatek sledi avtorjevemu namenu neprimerno bolj kot poenostavljanje v angleško zvoneči, skoraj fonetični zapis.

Nepričakovan problem sprožijo v slovenskem prevodu ilustracije, delo Jakoba Savinška. Zgodnejše izdaje Gulliverjevih potovanj so bile običajno ilustrirane, kasneje pa je to le še značilnost otroških priredb. V izvirnem besedilu namreč ilustracije bistveno vplivajo na bralčeve vizualizacije — določajo jih, s tem pa slabijo moč satiričnega naboja besedila. Swift ves čas namerno ohranja dvoumnost in nedoločnost nekaterih elementov zgodbe; predvsem oseb, ki v njej nastopajo. Bralca zavaja, in ko si ta ravno misli, da končno »vidi«, kar mu neki opis ponuja, mu Swift predstavo nalašč spodkoplje. Manipuliranje je mojstrsko izpeljano; tako zelo, da Swift nedoločnost vizualizacij paradokso stopnjuje z nadaljnimi, nadvse podrobnimi opisi. Malo kasneje bom postopek razčlenila s primerom iz prvega dela knjige. Nedoločnost in nedoločljivost bralčevih predstav igra največjo vlogo v zadnjem potovanju; k temu prispevajo tudi zapisi imen, ki sem jih že predstavila. V otroških izdajah ilustracije bralcu ponujajo izoblikovane predstave fiktivnega sveta in tako v njegovi domišljiji ta fiktivni svet vzpostavljajo. Pri izvirnih Gulliverjevih potovanjih pa zadobijo ravno nasprotno funkcijo: bralcu preprečujejo, da bi v svoji domišljiji izoblikoval fiktivni svet, kakršnega mu sugerira besedilo. Povedano preprosto: ilustracije izrazito slabijo moč besedila. Ilustratorjeva izbira »prizorov« za likovno upodobitev je seveda drugačna kot v otroških priredbah: Savinšek je izrisal ravno tiste elemente fabule, ki

jih priredbe dosledno izpuščajo, npr. sporno gašenje požara v Lilliputu in obglavljenje zločinca v Brobdingnagu. Najbolj daljnosežne posledice pa imata upodobitvi Yahoojev ter Gulliverjevega konjskega gospodarja (1951: IV, 1/207 in 3/221). Yahooji so prikazani preveč izrazito človeški, kot nekakšni divjaki; po risbi sodeč bi jih le težko imeli za živali. Zato je tudi razlagalni stavek pod ilustracijo neustrezen: »Slednjič sem zagledal več živali na polju in nekaj drugih iste vrste in drevesih.« Učinek ilustracije je povsem drugačen: zaradi nasprotja med prikazanim in povedanim se lahko bralcu oblikuje sodba o Gulliverju kot toliko topoumnem, da ne razpozna čudnih bitij. Satira se na ta način seli drugam, ilustracija pa izkrivi dvojnostno naravo Yahoojev, na kateri temelji vsa četrta zgodba. Enako sporna je tudi upodobitev Houyhnhnma. Povsem običajen konj je, njegovo večvrednost pa dosega Savinšek z dodano in pretirano simboliko: Houyhnhnm je mogočen belec, vzpet na zadnje noge, glavo sklanja h Gulliverju. Le-ta je ponižno na kolenih in kar najbolj upognjen, z rokami, sklenjenimi za molitev; oblečen je v cape, dolgi lasje mu povsem zakrivajo obraz. Nasprotje je le še izrazitejše zaradi njegove temnosti pod vzvišeno belino konja. Ilustracija tudi tokrat bolj prikazuje Gulliverjeve osebnostne poteze kot pa bistvo Houyhnhnmov in se s tem spet oddaljuje od Swiftovih natančno izoblikovanih namenov.

Že po nekaj straneh nam pade v oči, da je prevod drugače členjen v odstavke kot primarno besedilo. Swiftove delitve ohranja, vse daljše odstavke pa samovoljno drobi v veliko število manjših. Takšna sprememba je značilna za mladinske priredbe, namenjene manj večšim bralcem, da bi bilo besedilo lažje razumljivo in preglednejše. V celovitem prevodu pa je tak postopek nedopusten; izvira Gulliverjeva potovanja pač niso namenjena nekemu, ki bi se v predolgih odstavkih utegnil izgubiti. Presenetljivo je, da je Cankar izvedel takšno prirejanje le v prvem delu, in je zato nedoslednost še očitnejša.

V prevodu je veliko danes zelo opaznih arhaizmov, sprožajo pa težko rešljivo vprašanje: v kolikšni meri moramo šteti časovno zaznamovane izraze za prevajalčev, pač že desetletja stari idiom, in v kolikšni meri so to lahko vsaj približne vzporednice Swiftovim arhaizmom. Ob natančnejši obravnavi postane jasno, da je Cankar mnoge časovno nezaznamovane besede primarnega besedila prevedel z arhaizmi. Naj navedem le nekaj primerov (poudarki so moji):

sta poročala, kako sem ravnal (...),
kar je v srcu Njegovega Veličanstva
in vsega sveta pobudilo o meni tako
ugoden dojem, da so
(I, 1/8)

(they) gave an account of my behav-
iour (...), which made so favourable
an impression in the breast of his
Majesty and the whole Board in my
behalf, that (I, 1/54)

sem sprevidel (I, 9)

I perceived (I, 56)

ovojni motvoz (I, 12)

pack-thread (I, 61)

polja, razsežna redoma po štirideset
kvadratnih čevljev (I, 2/18)

fields, which were generally forty
foot square (I, 2/63)

več duhovnikov in pravoznancev (I,
2/20)

several priests and lawyers
(I, 2/63)

v širjem svetu (I, 2/2)

in a full council (I, 2/67)

sem prevel vso listino (I, 2/33)

I have made a translation
(I, 2/79)

nedavno prišedšemu (I, 2/33)

čitatelja ne bom nadlegoval z opisom težkoč, ki sem jih imel
(I, 8/65)

lately arrived (I, 2/79)

I shall not trouble the reader with the difficulties I was under
(I, 8/112)

Pri prirejanju imen nastane včasih še kakšna dodatna nerodnost. Naziv lilliputanskega kralja v ocvetličeni dvorni govorici je spremenjen tako:

Golbasto Momaren Ivlejm Gerdilo
Šefin Mali Ali Gju
(I, 3/33)

Golbasto Momaren Evlame Gurdilo
Shefin Mully Ully Gue
(I, 3/79)

V prevodu »mali« nerodno sovpadе s slovenskim predevnikom in aludira na kraljevo velikost, kar je v nasprotju s Swiftovimi nameni. Kako, pokaže naslednji primer, v katerem je Cankar s svojimi na videz drobnimi spremembami porušil premišljeno zgrajeno celoto:

ugledna dvorna oseba (...je) prišla ponoči čisto skrivaj v zaprti nosilnici do moje hiše in želela, naj jo sprejemem, a ni povedala imena. Nosači so odšli; jaz sem spravil nosilnico z njegovim lordstvom vred v žep suknjiča
(I, 6/57)

a considerable person at Court (...) came to my house very privately at night in a close chair, and without sending his name, desired admittance: the chairmen were dismissed; I put the chair, with his Lordship in it, into my coat-pocket
(I, 6/103)

V odlomku je opazno spremenjen ton pripovedi, v precejšnji meri zaradi prirejanja ločil. Skrivnostna oseba z dvora v izvorniku ni »poslala svoje karte z imenom«, v prevodu pa preprosto ni »povedala svojega imena«, kar je nekaj drugega. Tudi »desired admittance« bi bilo bolje »je prosila za sprejem« in ne naravnost »je želela, naj jo sprejemem«, saj takšna oblika ne izraža vljudnostne oddaljenosti, značilne za jezik višjih slojev v tistem času. Nato sledi v prevodu pika in preprosto nova poved, v resnici pa gre za dvopičje: »nosače so odpustili, odposlali« — ali Gulliver ali dvorni veljak je tako zapovedal, nikakor pa niso odšli, ko bi se jim samim to zahotelo, kot je to lahko razumljeno v prevodu. Dvopičje izraža prepletенost odnosov: nosače je bilo treba odpustiti, ker je šlo za tajen obisk, niti slučajno pa nista Gulliver in dvorjan bila primorana počakati, dokler niso odšli. Takšno možnost prevod implicira, je pa povsem zgrešena, saj briše vse podrobnosti socialnega obnašanja, ki jih jezik pri Swiftu pretanjenost izraža. Naslednje podpičje je ohranjeno, zato pa sta izpuščeni vejici, ki oblikujeta vrinjeni stavek. Spet nista slučajni: izražata spoštljiv odnos Gulliverja do osebe, ki je v nosilnici. Odstranjeni vrinjeni stavek to spet poenostavi. In zakaj je vse to tako pomembno? Iz takšnih slogovnih pretanjenosti, kot že rečeno, izhaja glavni satirični učinek pripovedi v prvem delu knjige: Swift ves čas obravnava lilliputanske plemiče in kronane glave točno tako, kot bi imel opravka s pravimi dvorjani in vso neizmerno spoštljivost do njih, ki jo Gulliver čuti, Swift pa se mu pri tem že roga ali pa vsaj hihita v pest, pozorno odslkava na ravni jezika. Prvi del odlomka je takšen, da bi se lahko dogajal recimo nekje v Londonu. In potem udari v vso to uglajenost komični, a v istem tonu podani podatek, kako vtakne Gulliver nosilnico, z gospodom vred, v žep. Učinek satire nastane v razkoraku med tonom pripovedi in z njim dejansko nezdržljivo vsebino,

ki se je za krono vsega Gulliver ne zaveda, bralcu pa naj bi bila jasno na dlani. V prevodu pa mu ni. Swift si je izbral miniaturne Lilliputance predvsem zaradi satiričnega in ves čas zabavnega učinka — v svoji majhnosti niso in ne morejo biti enaki in enakovredni ljudem, Gulliverjevo vztrajanje pri izenačevanju pa ne neha biti zabavno. Vitalnost domišljajske vrednosti velikostnega nesorazmerja potrjujejo vse številne priredbe za otroke. V njih je seveda zasnovi oseb odvet končni učinek in namen. Jezikovne podrobnosti v navedenem odlomku in še mnogih drugih zato spet niso drobnjakarske malenkosti, temveč premišljeni stilemi z več nameni: karakterizirajo Gulliverja kot osebo, določajo Swiftovo ironično razdaljo do »junaka« ter satirični učinek prve zgodbe.

Veliko je primerov, kjer prevajalec ne posname formalnega tona pripovedi, mnoge podrobnosti prevaja s preveč vsakodnevnimi (ne)ustrezniki:

cesarske izbe
razgovor ene ure (I, 4/36)

the royal apartments
an hour's audience (I, 4/82)

hočem vendar že sedaj postreči rado-
vednemu bralcu z nekaterimi splo-
šnimi podatki (I, 6/48)

yet in the meantime I am content to
gratify the curious reader with some
general ideas (I, 6/93)

V zadnjem primeru je Cankar pač prepuščen svoji iznajdljivosti. »Hočem postreči« je zastarela hotenjsko obarvana oblika za izražanje prihodnosti, ki se tukaj približuje uglajenemu angleškemu slogu. Stopnja spoštljive odmaknjenosti pa je v prevodu vsekakor manjša in veliko manj briljantna kot v izvorniku.

Precej je primerov, kjer prevajalec kakšen element besedila ne le prevede, ampak ga hkrati skuša tudi že razložiti. Preprost primer:

naslov snilpal ali spoštovalec za-
kona (I, 6/50)

the title of Snilpall, or Legal
(I, 6/95)

»Legal« je latinska tujka, če je seveda Swift mislil tako; ni pa nujno, saj drugače lilliputanske besede ne sovpadajo z znanimi. Tudi če je drugi izraz znani prevod prvega, bi moral ostati nespremenjen, da si ga bralec razlaga sam. Če je Cankar že hotel olajšati branje, bi to lahko storil v opombah. Odločitev, da izidejo Gulliverjeva potovanja v nekomentirani izdaji, ima sploh bistvene posledice za bralčevo razumevanje. Naj navedem primer, kjer se to očitneje razkrije:

niti z leve na desno kakor Evropci,
niti z desne na levo kakor Arabci,
niti od zgoraj navzdol kakor Kitajci,
marveč poševno od enega ogla do
drugega kakor gospe v Angliji
(I, 6/48)

neither from the left to the right,
like the Europeans; nor from the
right to the left, like the Arabi-
ans; nor from up to down, like the
Chinese; nor from down to up, like
the Cascagians, but aslant from one
corner of the paper to the other, like
our ladies in England
(I, 6/93.)

Preprosto je izpustil del povedi, ki ga ni znal prevesti. Izpust ruši pravilno simetrično zgradbo zapletene periode z antitetičnimi sestavinami: Lilliputanci ne pišejo niti od leve

niti od desne niti od zgoraj niti od spodaj, temveč iz vogala v vogal kot naše dame v Angliji. V opombah angleške izdaje piše, da si je Swift ime Cascagians morda izmislil ali pa ga je kje zasledil (Notes, I, 45/351). Čudno pišoče ljudstvo je pomembno iz dveh razlogov: prvič so mu potrebni za simetrijo njegove retorične povedi, drugič pa zato, ker niti ti čudni prebivalci ne pišejo tako nenavadno kot angleške dame v svojem spakovanju. Cankar povrhu vsega spremeni še pripovedno perspektivo za slovenskega bralca: dame niso več »naše« in tako tudi satira meri drugam. Poenostavi pa spet še ločila: namesto podpičij uporabi vsakdanjeje vejice, kar spet oddalji sekundarno besedilo od izvirnega formalnega tona pripovedi. Takšna sprememba ločil redno nastopa v priredbah za otroke. Zreli slovenski bralec pa bi naj vendar bil deležen tudi Swiftovega retoričnega mojstrstva; in tudi Cascagijcev v opombah.

Satirični udarec, ki izostane zaradi odsotnosti opomb, pa je lahko še izrazitejši: Drugo potovanje se začne z opisom strašnega viharja in natančnim popisom, kako so mornarji postopali v stiski. Odlomek se zdi nepoučenemu bralcu kaj nenavaden. Le kratek izsek:

Ker smo pričakovali, da se bo vihar polegel, smo spustili jadro z rajne in bili pripravljeni, da ga snamemo s sprednjega jambora (...). Ladja je ležala široko v vodi, zato smo mislili, da bo bolje, če plujemo z vetrom, kakor če zavremo hitrost ali vozimo z valovi v boku. Skrajšali smo sprednje jadro in ga dvignili ter rešetko v števnu potisnili nazaj; krmilo je bilo obrnjeno popolnoma v vetrno stran. (...) Zvili smo jadra s krme, odložili vihrna in valovna jadra; razvili smo odvetna in potegnili naprej privetna jadra, jih trdno napeli in privezali ter zasukali jadro zadnjega jambora k vetru, tako da so bila vsa platna polna in je ladja lovila veter, kolikor ga je mogla.

(II, 1/71,72)

Finding it was like to overblow, we took in our spit-sail, and stood by to hand the fore-sail (...). The ship lay very broad off, so we thought it better spooning before the sea, than trying or hulling. We reefed the fore-sail and set him, we hauled aft the fore-sheet; the helm was hard aweather. (...) We got the starboard tacks aboard, we cast off our weather-braces and lifts; we set in the lee-braces, and hauled forward by the weather-bowlings, and hauled over the mizen tack to windward, and kept her full and by as near as she would lie.

(II, 1/121, 122)

Swift je v opisu posnel način izražanja v takrat zelo priljubljenih potopisih in jih satirično razgalil, saj gre za (za navadnega zemljana) skoraj nerazumljivo latovščino. V opombah angleške izdaje pa je še navedeno, od kod je navtično izrazoslovje skoraj dobesedno prepisal (Notes II, 1/352). Cankar je pri prevajanju odlomka opravil težaško delo, ko je iskal čim ustrežnejše izraze. Glavni očitke njegovemu delu pa je, da je preveč razumljivo. Ko bralec bere ta odlomek (preglednejši del sem izpustila), si pač misli, da gre za opis stvari, ki je ne pozna dovolj in si zato ne more vsega dovolj predstavljati. Takšni opisi so v književnosti kar pogosti in običajno pustijo v bralcu rahel občutek nelagodja, ker ni dovolj razgledan ali ker si stvari ne zna prav predočiti. Še tako liričen oris lahko zaradi svojega baročnega kataloga sestavin postane za bralca precej manj visokoleteč in zato moteče spremenjen. Swiftov namen pa je bil vse hujši: bralca namerava tako brezupno zavesti v labirintu mornarskega klobasanja, da se bo zavedel nesmiselnosti in napihnenosti

tovrstnega izražanja ter predvsem posredovanja takšnih sestavkov bralstvu, da bi pisec (pisač) napravil vtis avtentičnosti. Še dodatna ironija zadeve je seveda v tem, da je Swift vse to od nekd lepo prepisal. Bralci v njegovem času so takšne potopise dobro poznali, današnjemu bralcu pa bi morale to razjasniti opombe. Pravo poplavo potopisov sta takrat namreč sprožila Daniel Defoe ter njegov Robinson Crusoe. Gulliverjeva potovanja pa bi naj bila najprej satira na to poplavo. V Swiftovem nesmrtnem posmehu je tudi precej sestavin, ki so izrazito vezane na čas nastanka. V opisanem odlomku gre za slogovne vrednosti satire, poleg teh pa je še veliko političnih, filozofskih, religioznih, socialnih, jezikoslovnih, zgodovinskih in še kakšnih aluzij, ki so za današnjega bralca bolj zabrisane. Veliko je takšnih, ki se jih da brati na (vsaj) dva načina: premočrtno enopomensko ali duhovito dvopomensko. Če bralec podtikovanja ne prepozna, je besedilo seveda siromašnejše; in zaradi Swiftovega izvedbenega mojstrstva nikakor ni nujno, da vse prepozna. Odločitev, da opomb v prevodu ne bo, je zato spet bistvena in bralca izpostavi nerazumevanjem in zablodam, ki jih Swift ni načrtoval, ker je pisal za svoje sodobnike; njegovih namernih zank pa je že kar dovolj.

Precej je primerov, da so kakšni izrazi preprosto napačno prevedeni. Cankar mnoge številčne podatke narobe prenese in tako spreminja velikostna razmerja. Pri nekaterih napakah pride do nerodnosti:

h kralju, ki se je tedaj mudil v svoji
delavnici (II, 3/91)

to the King, who was then retired to
his cabinet (II, 3/141)

razen če se hranim s kačami in
drugimi žuželkami (II, 3/92)

unless I fed upon snails and other
insects (II, 3/142)

Pa ker je knežna redko kdaj dobivala
jedi vroče, si nog nisem opeknel (II,
3/96)

But, as princes seldom get their meat
hot, my leggs were not scalded (II,
3/148)

Prevajalčeva sprememba množinske oblike samostalnika v edninsko povzroči velik pomenski premik. Swift je ironičen, stavek ima značaj splošne povednosti zaradi svoje dvoumnosti: ne gre le za meso, temveč tudi za druge stvari, ki jih kronane glave ne dobijo »vročih«, ampak posredno in naknadno. Premik v ednino pa spremeni stavek v enopomensko in neironično premočrtnost.

Še nekaj napak:

tesnobo misli (II, 7.124)

narrowness of thinking (II, 7/174)

Gre seveda za »ozkost«, ne pa »tesnobo« mišljenja.

si tudi režejo lase (IV, 9/255)

they likewise cut their hay
(IV, 9/322)

Z orodjem »kosijo seno« in ne »režejo las«.

igralcev

gamesters

Mišljeni so igralci na srečo, kar iz prevoda ni razvidno; na ta način pomotoma zaidejo v katalog nepridipravov tudi gledališčniki.

ponosnih pedantov (IV, 10/258)proud pendants (IV, 10/325)

V tem primeru so nedolžni pedanti; mišljeni pa so »priveski«, »paraziti« ali kaj takega.

kraljičin pritlikavec
bitje toliko manjše rasti
ta zlobni zarobljenec
tak hudoben spak
(IV, 10/258)

the Queen's dwarf
a creature so much beneath him
this malicious little cub
such a malicious urchin
(IV, 10/325)

Pri teh izrazih gre za redke primer, kjer Swift uporabi različna ekspresivna poimenovanja za oznako neke osebe in tako nakazuje odnos do opisane osebe. V večini primerov prepusti bralca njegovim lastnim predstavam, da lahko potem manipulira z njimi za določene satirične učinke. Zato je dodajanje opisnih poimenovanj v otroških priredbah eno osnovnih sredstev za nevtraliziranje tam odvečne satire. Cankarjev prevod se v zadnjih dveh naštetih primerih odmika od izvirnika: angleška izraza običajno uporabljamo za oznako otrok, slovenski vzporednici pa sta resno »odrasli« in močnejši; »spak« povrh vsega še nakazuje telesno nepravilnost, česar ne implicira noben izvorni izraz.

Izbira ustreznikov je ponekod še težavnejša. V tretjem delu potovanj se znajde Gulliver na Laputi, kjer imajo intelektualistično sanjaški prebivalci posebne služabnike za to, da jih s posebnim pripomočkom — posušenim mehurjem, v katerem je nekaj suhega graha ali drobnega kamenja — vedno spet rahlo ošvrknejo in s tem vrnejo na trdna tla realnosti. Kako zdaj poimenovati te služabnike, njihovo pripravo ter njihovo opravilo? Pri Swiftu so besede seveda iz istega korena, v prevodu pa nastane zmeda (ležeči tisk je Swiftov):

so tolkli
tolkač
loputa
rahlo udari
lahno udari
me je lahko loputnil
(III, 1/148, 151)

they flapped
a *flapper*
a flap
gently strike
give a soft flap
he flapped me gently
(III, 1/201, 202)

Slovenski izrazi so vsekakor predstavno pestrejši za bralca in mu zato posredujejo drugačen vtis. »Udarjati« in »tolči« imata tudi povsem drugačne konotacije in se z njimi odklikata od izvirnega izraza.

V tretjem poglavju tretjega dela manjka v prevodu vsa epizoda o uporabi mesta Lindalino proti kralju. V uvodu k slovenski drugi izdaji, 1967 v Sto romanih, Majda Stanovnik opozori: »Odstavki, ki govore o tem, kako laputski kralj zatira upore, in namigujejo na ravnanje angleškega kralja z uporno Irsko, so bili prvič natisnjeni šele leta 1896« (35).

Očitno je, da je Cankar izhajal iz neke zgodnejše ali nezanesljive izdaje, ki epizode ni vsebovala, in smo zato Slovenci dobili cenzurirano obliko tega poglavja. Ironija pa postane prav swiftovska, ko niti izdaja z uvodom, ki opozarja na izpust, odlomka nima. Neustrezno izbiro primarnega besedila potrjuje še en odlomek v četrtem delu: slavi kraljico Ano, dodal pa ga je založnik prve izdaje, 1726 (1951: IV, 6/238, 239).

Na tretjem potovanju sreča Gulliver med drugimi nenavadnimi prebivalci neznanih dežel tudi neumrljive Struldbrugge — v prevodu so to straldbragi. Spremenjen zapis spet

sproži problem. Swift piše z veliko začetnico, Cankar z malo. Za kaj pa naj štejemo te posebne neumrljivce? Če razumemo njihovo posebnost za neke vrste naziv, vzporedljiv s stanovskimi in podobnimi, je prav, da so pisani z malo, saj v slovenščini takšne nazive, angleško pisane z veliko, zapisujemo z malo začetnico. Če pa mislimo na njihovo nesmrtnost kot na biološko posebnost, gre pravzaprav za drugačno vrsto ljudi. Ker pa smo v biologiji vsi ljudje le enovrstni »homo sapiens«, Swift pa si je izmislil nekaj, česar ni, bi mogoče lahko določujočo značilnost — neumrljivost — šteli med lastnosti, ki človeka družbeno določajo, tako kot recimo narodnost. Struldruggi so izrazito družbeno določeni, namreč izpostavljeni, njihova nesmrtnost pa izničuje vse siceršnje determinante. In v tem primeru bi bilo bolje ohraniti veliko začetnico; in seveda izvorni zapis.

»Srečni narod, v katerem ima vsak otrok vsaj možnost, da postane nesmrten!« (III, 10/193)

Happy nation where every child hath at least a chance for being immortal! (III, 10/252)

V navedenem odlomku govori tudi Gulliver o »narodu« in se navdušuje nad nesmrtnostjo. Cankar da temu navdušenju še izrazitejšo podobo z narekovaji. Poleg tega vsebuje poved enega najopaznejših angleških arhaizmov v izvirnem besedilu: glagolsko obliko »hath« za današnji »has«. Slovenskega ustreznika ni, zato se časovno obarvanega elementa ne da dosledno prenesti na isti ravni. V prevodu imamo veliko besednih arhaizmov, ki ustvarjajo časovno »patino« besedila. Vendar pa je prevod s svojim jezikom danes že tako arhaičen, da je takšne obarvanosti vse preveč; ne da se reči, ali se je prevajalec zavedal vseh verbalnih in strukturalnih arhaizmov in jih skušal posneti ali pa je pač prevajal v svojem idiomu, ki ga danes občutimo kot arhaičnega velikokrat tudi tam, kjer v primarnem besedilu arhaičnosti ni.

Cankar se je v več primerih, kakršen je bil pravkar citirani, odločil, da bo izbral »boljši« način pripovedovanja kot Swift: večkrat je kakšno poved ali pa le stavek — kakor se mu je pač zdelo — spremenil v izrecni premi govor. Če je potem še svojevolsko zamenjal nekaj ločil, dobimo dramatizacije v pripovedi, kakršnih se avtor ni posluževal. Ravno takšni postopki so spet značilno sredstvo, ki ga srečamo, kadar se izvorno besedilo spremeni v priredbo za otroke.

Sporni Yahooji iz četrtega dela so v prevodu, kot že rečeno, že s samim zapisom poimenovanja manj dvoumni, Cankar pa jih odmakne v varnejšo živalskost še na drug način. V Gulliverjevem opisu, kako ravnajo s potomstvom, najdemo več različnih izrazov:

dokler ne postane mati breja
svojih žrebičkov in žrebičk
do zaroda svojega soseda
po enega mladiča obeh spolov
izgubijo katerega potomca
enega svojih žrebet
po tri mladiče vsakega spola
v potomstvu
cenijo na samcu
na samici

till the mother be pregnant
their colts and foals
to his neighbour's issue
one of each sex
lose one of their issue
one of their own colts
three of each sex
in the breed
is valued in the male
in the female

pleme
 samica
 soprog
 (IV, 8/250, 251)

the race
 a female
 a consort
 (IV, 8/316, 317)

Swift uporablja izraze tako, da ves čas preseneča s prepletanjem človeškega z živalskim, z namerno nevtralnimi izrazi pa dvoumnost le ohranja. V prevodu dobimo opazen premik v smer živalskosti. Zelo izrazit primer je že začetna »breja mati«.

Opozoril me je, da med *hauihnhmi* belec, serec in sivec niso popolnoma enaki rjavcu, liscu in črnku (IV, 6/240)

He made me observe, that among the Houyhnhnms, the *white*, the *sorrel*, and the *iron-grey* were not so exactly shaped as the *bay*, the *dapple-grey*, and the *black*
 (IV, 6/303)

Najti izraze za različne vrste konjev ni preprosto, saj konjski šport v Sloveniji še zdaleč ni to, kar je v Angliji. Cankar je dobro našel ustrezničke, vendar ni točno prenesel, da gre za različno raščenost konj — »nepopolna enakost« je splošnejša. Bistvena sprememba pa je, da izrazi niso poudarjeni v pisavi. Takšnih primerov je kar precej. Swift pojme, ki jih Gulliver razlaga svojemu konjskemu gospodarju (ali v drugih delih knjige komu drugemu), tudi v pisavi izpostavi s poševnim tiskom, da se jih bralec zave, saj bo sledila razlaga v perspektivi, ki je ni vaju. Na ta način je seveda učinek večji. V neizpostavljeni pisavi pa jih bralec gladko preleti kot vse druge besede, tok brani se ne »zatakne« ob posebnostih. Pri nazivih prebivalcev dežele pa je razmerje med Swiftom in Cankarjem ravno nasprotno: Swift jih piše običajno, a z veliko, kot sem že razložila, Cankar pa vedno poševno, a z malo, da so tako vedno znova poudarjeni; izstopajo iz fiktivnega sveta pripovedne osebe, predvsem pa je bralec vsakokrat znova opozorjen na to izstopanje, kar seveda bistveno vpliva na njegovo mnenje o njih: sugerira mu neidentifikacijo, Swiftova najhujša past za bralca v tem delu knjige pa je ravno stalni dvom, kaj je kdo — oziroma kdo je kdo in kje je on sam. Najbolj strnjen primer pravkar opisane spremembe je razlaga:

Beseda *hauihnhnm* pomeni v njihovem jeziku konja in njena etimologija je: Popolnost narave.
 (IV, 3/219)

The word Houyhnhnm, in their tongue, signifies a *horse*, and in its etymology, the *Perfection of Nature*.
 (IV, 3/281)

Velika začetnica pri »popolnosti« je le še nadaljevanje nedoslednosti.

Nedosledno je tudi slovenjenje osebnih imen:

Jakob Bates
 Marija Burton
 stric Janez
 (I, 1/7)

James Bates
 Mary Burton
 uncle John
 (I, 1/53)

Na koncu knjige pa Pedro de Mendez ne postane Peter de Mendez (IV, 11/267).

Ko sem prevod Izidorja Cankarja primerjala z nemškima prevodoma Gulliverjevih potovanj, ki ju hrani NUK, sem naletela na nekatere zelo presenetljive podobnosti, ki

ne morejo biti stvar naključja. Prvi prevod je delo Franza Kottenkampa iz leta 1844, avtor drugega je Paul Baudisch, natisnjen pa je bil med 1930 in 1940. Naj navedem le dva ilustrativna primera. Retorično poved o načinu pisave Lilliputancev je Kottenkamp spremenil enako kot Cankar; tudi pri njem izpadejo Cascagijci, pripovedna perspektiva je prav tako prirejena (1951: I, 6/48; 1844: I, 6/63). V nekaterih drugih primerih pa najdemo osupljivo podobnost z Baudischem. Ko Swift našteva izume, za katere so si njegovi sodobniki zelo prizadevali, Gulliver pa bi jih dočakal, če bi bil neumrljiv kot Struldbruggi — epizoda je seveda satirično ironična — omeni tudi »the discovery of the longitude« (1967: III, 10/255). V opombah lahko preberemo: »Od 1714 naprej je britanska vlada ponujala vrsto nagrad v znesku od 10.000 do 20.000 funtov za splošno uporabno metodo odkrivanja zemljepisne dolžine na morju.« (Notes III, 67/359.) Cankar tega očitno ni mogel vedeti in je prevedel kot »odkritje kvadrature kroga« (III, 10/196). Kottenkamp ima ustrezen prevod, Baudisch pa takšnega kot Cankar; »die Quadratur des Kreises« (1930–1940: III, 10/337). Satira deluje vedno na ozadju nečesa znanega, zato spremenjeni stavek v sekundarnih besedilih spet sproža drugačen učinek. Še nekaj drugih podrobnosti v slovenskem prevodu se razjasni ob nemških izdajah: »beli štab« pa »Libertina« za osvobojeno sužnjo, libertino itd. (I, 6/54; III, 8/189). Na koncu primerjave lahko utemeljeno sklepam, da si je Cankar pri svojem delu pomagal z neko nemško izdajo, vendar ne točno takšno, kot jo ima NUK. Na ta način postanejo razumljivi odmiki od izvornika, za katere drugače razlog ni razviden. Največkrat so to domišljjske samovoljnosti prevajalca v primerih, za katere bi potreboval referenco v opombah. Ob takšnih posrednih prevajalskih postopkih postaja Cankarjev prevod pravzaprav že terciarno besedilo.

Naj povzamem: Delo Izidorja Cankarja je celovit prevod izvornih Gulliverjevih potovanj. Žal pa prevajalec z nekaterimi postopki izniči svoja siceršnja prizadevanja, da bi delo adekvatno prenesel v slovenski jezik. Glavne nedopustnosti so: poseganje v zgradbo besedila s prerazporejanjem sestavin; neopaženi izpust nekoč ideološko problematične vsebine zaradi izhajanja iz nekritične izdaje izvirnega dela, v kateri je še odlomek, ki ga ni napisal Swift; odločitev za nekomentirano izdajo brez opomb in zato včasih nujna poenostavljanja podrobnosti, ki brez časovne reference niso več razumljive; poenostavljeni tisk, ki izpušča večino Swiftovih zelo ekspresivnih poudarkov, po drugi strani pa svojevoljni poudarki tam, kjer jih avtor ni nameraval rabiti; ostanki prirediteljskega prevajanja s podcenjevalnim skrbniškim odnosom do bralca; kar je še posebej nedopustno, ker je Swiftovo besedilo tako premišljeno oblikovano glede na odnos do bralca, prevajalec si ponekod lasti pravico, da njegove utemeljene stileme »popravlja«; v prvem delu tako po svoje členi besedilo na odstavke, kjer se mu zdi; ves čas v številnih zapletenih retoričnih strukturah poenostavlja ločila ali pa jih v drugih primerih dodaja in tako spet preoblikuje sekundarno besedilo; nesprejemljiva so domačenja imen oseb, krajev, dežel ter drugih, pri Swiftu zelo pomembnih poimenovanj, prav tako tudi domačenje izhodiščne perspektive pripovedovalca (končni rezultati te tendence so sinovi Janezki, žene Polonice, Pedenjmožički, morski somi, turški spopadi in savske razsežnosti domišljjskih rek v prejšnjih slovenskih izdajah oziroma priredbah); vprašljivo je spreminjanje zapisa Swiftovih skonstruiranih imen in besed — velikokrat ima neslutene posledice za celotni učinek besedila; nekaj je prevajalskih napak, ki niso sprejemljive; nekaj prevajalskih nerodnosti; zelo opazna poteza sekundarnega besedila je arhaičnost jezika in sproža številne probleme: ali je prevod nekega dela čez

nekaj desetletij še sprejemljiv,² ponatiskovanje takšnega sekundarnega besedila je zato vsaj brezbržno, če že ne nekritično; zabrisuje se razmerje med primarnim in sekundarnim besedilom v smislu ekvivalentnosti. Pri tem ne gre pozabiti, da bo ekvivalentnost med njima ostala problem in izziv za nove prevajalce, saj gre za jezikovno izrazito bogato primarno besedilo; v mnogih primerih je možno iskati ustrezne, ki bi imeli tudi adekvatne vrednosti, le s kompromisom. Takšne rešitve pa niso nikoli dokončne.

Prevod Gulliverjevih potovanj je izšel sorazmerno zgodaj po vojni. V kakšnem družbenem in idejnem ozračju je izšel, nam najbolje razkrijejo sodobne kritike. Ubrane so na enake strune, zato naj navedem le kratek, a kar se da značilen ilustrativen odlomek. Avtor, podpisan kot F. Š. (najverjetneje Franc Šrimef), v obsežni oceni Knjiga izredne duhovitosti in svarilne kritike med drugim pravi, da so do zdaj Gulliverjeva potovanja veljala predvsem za mladinsko delo:

Namerno pa nam je bilo zakrito pravo jedro, (...) jedka satira na čas in razmere. Zakaj so to zakrivali, ni težko uganiti. Kritika (...) namreč nikakor ni namenjena zgolj na tedanje razmere, to pa zato, ker je obravnavala politično gnilobo in splošne človeške slabosti, ki so bile značilne za čas pred njimi, za sodobnost in tudi (morda še v hujši obliki) za čas, ki je sledil, vse do današnje dobe. (...) Glavni poudarek knjige je v realističnem prikazu političnih prilik na angleškem in na drugih dvorih Evrope (...). Vsa knjiga je pravzaprav ena sama obsodba fevdalnega družbenega reda, kjer imajo glavno besedo ljudje, ki znajo biti hinavci, se dajo podkupiti in so lahko zločinci in morilci, ne da bi bili zato kaznovani. Resnica za njih ni potrebna in je zato odvečna. (...) V zadnjem delu nas pisatelj seznanjati tudi s svojo teorijo in programom, po katerem bi bilo mogoče družbo spremeniti (...). To bo mogoče doseči, če bo vladal razum! (...) Naj vsakdo čimprej seže sam po njej in imel bo dvojen užitek: njena duhovitost ga bo zabavala, njena kritika pa svarilno poučila (Vestnik VII/208 (1951), 2).

Avtor na nevsiljiv, a vendar opazen način dodaja ideologeme svojega časa: delo je vredno zaradi svoje družbene kritičnosti, revolucionarnosti, vizije, kako povsem spremeniti človeško družbo. Swift naj bi imel kar »teorijo in program«. V takšnem revolucionarnem zanosu pa pisec prezre Swiftovo hudo ironijo na račun ravno takšnih in podobnih »teorij« in njegovo omajanje vrednosti razuma; člankar pa stavek o razumu konča z navdušenim klicajem. Odraz časa je tudi slogovna oznaka, da gre za »realistični prikaz« razmer — mišljen je pač realizem kot v socializmu ustoličeni in edino sprejemljivi slog. Zelo pomembna in zato poudarjena je tudi poučnost, članek pa se zaključuje z varno staro modrostjo Horaca o funkciji književnosti.

Dve leti kasneje, 1953, je pri Mladinski knjigi izšla priredba za otroke: Guliver med pritlikavci in velikani. Besedilo je na podlagi svojega prevoda priredil kar Izidor Cankar sam. Ravno to dejstvo precej preseneča, saj je izdaja nenavaden kompromis. V bistvu gre za neke vrste Gulliverjevo shizofrenijo ali dvojno življenje: z minimalnimi spremembami berejo besedilo drugačni bralci. Cankar je preprosto izločil tretje in četrto potovanje, iz prvih dveh pa le tiste odlomke, ki se kakor koli nanašajo na spolnost oziroma prikazano vizijo spolnosti. Zelo veliko sestavin, ki otroku ne morejo biti razumljive, je ostalo. Spremembe, s katerimi je prireditelj posegel v samo teksturo besedila, so presenetljiva domačenja tujih imen in izrazov. Naj navedem nekaj značilnih primerov:

v Notingemširu

v Feter Lejn in od tod v Veping (I, 1/5,6)

²O zastarevanju prevodov in študij je ob primeru Gulliverjevih potovanj pisala še Meta Grosman — ob ponatisu Sto romanov 1986 — v Delu (26. 2. 1987, str. 3, 4).

Prireja tudi znana imena:

- iz Kornvola (II, 1/71)
- štirjak Vestminster Hola (II, 4/103)
- v Solsberiju (II, 4/106)
- v Versaju (II, 4/111)

Veliko besed je zamenjanih s preprostejšimi. Le nekaj primerov:

podobno kolišču (I, 2/22)	podobno palisadam (I, 2/23)
svojatjo ministrov (I, 5/43)	kliko ministrov (I, 5/42)
uradno (I, 5/43)	formalno (I, 5/43)
trgovina na upanje (I, 6/47)	trgovina na kredit (I, 6/49)
k nepoštenosti (I, 6/48)	h korupciji (I, 6/50)
višje moči (I, 6/48)	avtoritete (I, 6/50)
po odloku (I, 7/56)	po statutu (I, 7/57)
njegovo gospodstvo (I, 7/61)	njegovo lordstvo (I, 7/61)
divjakov (II, 1/76)	barbarov (II, 1/74)
ali sem starinske ali mladinske
stranke (II, 3/98)	ali sem whig ali tori
(II, 3/94)
sedanji zemljevidi (II, 4/102)	moderni zemljevidi (II, 4/98)
prejšnje primere (II, 6/122)	precedenčne primere (II, 6/121)
kar se tiče idej in drugih tanko-
umnosti (II, 7/127)	kar se tiče idej, biti, abstrakcij in
transcendentalij (II, 7/126)

Precej je še drugih jezikovnih popravkov. Nekaj primerov:

zasebno (I, 5/43)	skrivaj (I, 5/43)
groba dela (I, 6/49)	hlapčevska dela (I, 6/52)
ne izključujejo milosti
(I, 7/58)	ne jemljejo vsega prostora milosti (I,
7/59)
potiskati (I, 8/64)	suvati naprej (I, 8/64)
prvi gospodje (II, 6/120)	tehtni gospodje (II, 6/119)
ker mi očita vest kak strašen zločin
(II, 8/138)	ker se zavedam kakega strašnega
zločina (II, 8/136)
dovtipe (II, 8/142)	šale (II, 8/138)

Izhodišča Cankarjevega prirejanja se zdijo danes vsaj nedosledna, če ne že precej nenavadna. Odražajo pa vsekakor zastarelo prevajalsko prakso. Očitno je, da je izdaja namenjena starejšim otrokom — mladini, zato je puristična nedoslednost še bolj nenavadna. Besedilo je na nek način bolj cenzurirana polovica kot pa priredba, saj otroške izdaje drugače ne ohranjajo sestavin, ki jih mladi bralec ne bi mogel razumeti. Bistvo mladinske književnosti je pač v tem, da vzpostavlja poseben odnos z bralcem; za razliko od »običajne«, ki se lahko na bralca tudi poživzga. Priredba *Guliver med pritlikavci in velikani* pa je takšna, kot da se prireditelj te posebnosti odnosa ne zaveda povsem.

Presenetljivo brezbrizen odnos do mladega bralca in samovšečno hvalo nadaljuje tudi značilna ocena izdaje z naslovom *Med pritlikavci in velikani* v *Knjigi* (III, 1955/1, 25). Le odlomek:

Mladina sicer ne bo razumela politične satire, prevzelo pa jo bo živahno pripovedovanje, čudovite peripetije, napeto, zdaj grozljivo zdaj šegavo dejanje, predvsem pa silna fantastika, ki jo je znal Swift s svojo neizčrpno domišljijo čudovito zaviti v pravljico.

Okleščeno in na besedni ravni malce poenostavljeno Swiftovo besedilo pač ni pravljica; za pravljico kot tipični otroški žanr tudi nikakor ni značilno, da bi v njej marsikaj ostalo bralcem nerazumljivo.

Značilno obravnavanje Guliverjevih potovanj pri nas nakazuje že sama založniška politika: priredbo so ponatisnili že 1965, dve leti prej kot celoten prevod. V ponatisu je nekaj drobnih besednih izboljšav, veliko več pa je tiskovnih napak in jezikovnih malomarnosti, ki včasih povsem izmaličijo pomen; ponekod manjkajo celi stavki ali deli povedi.

1967 so ponatisnili celoten prevod kar v dveh zbirkah: Cankarjeva založba v Sto romanih kot zvezek številka 28, Državna založba Slovenije pa ponovno v Svetovnih klasikih. Zanimivo je, da v nobenem primeru niso ponatisnili ilustracij Jakoba Savinška; nobena izdaja ni dobila komentarja v opombah, v Sto romanih je dodan le uvod Majde Stanovnik. V besedilu ni bistvenih sprememb: izpuščeni del ni nadomeščen, dodani pa ostane, pisava imen in tisk sta enaka; nekaj je popravljenih besednih napak, odpravljenih nekaj najočitnejših arhaizmov, ki se jih je dalo spremeniti brez večjih posegov v besedilo, tako da lektoriranje ni dosledno; nekaj je novih škratov. Ker je Izidor Cankar umrl 1958, je očitno besedilo lektoriral nekdo drug; ponatis se jezikovno ni kaj dosti približal bralcu. Tudi struktura besedila (spremenjeno zaporedje sestavin) je enaka. Bistvena novost je le obsežen uvod. Študija Majde Stanovnik se začne na strani 5 takole:

Gulliverjeva potovanja so eno tistih vzornih leposlovnih del, ki jih pedagogi že lep čas dajejo mladim ljudem v roke, da bi se iz njih učili pravičnega jezika in klenega sloga, vendar pri tem le niso postala puščoben »solski klasik«. Mladina je namreč hitro opazila v njih bolj dostopne in bolj vabljive odlike: napeto zgodbo, nenavadne dogodivščine, humor in fantazijo. (...) Res so izdaje za otroke zlasti v novejšem času večkrat prirejene, to se pravi, izvimo besedilo je v njih skrajšano ali le v površnih obrisih po svoje obnovljeno, pač pa zato po navadi bogato ilustrirano.

Zapisano zgovorno priča o tem, da so *Gulliverjeva potovanja* na Slovenskem predvsem mladinsko delo. So zgodba, dogodivščine, humor res »bolj dostopne in bolj vabljive odlike« dela? Do 1951 smo imeli zgolj za otroke prirejene izdaje. Stavek implicira tudi misel, da za otroke dela ni treba prirediti.

Nato sledi razlaga problema oblike besedila. Navaja mnenja raznih angleških kritikov in piscev literarnih pregledov; skoraj vsi navedeni avtorji obravnavajo *Gulliverja* kot neroman, avtorica pa problem zaključuje takole:

Trezneje kot navajati težko določljive, marsikdaj tudi na silo poiskane dokaze, zakaj ta ali oni izmed takih »mejnih primerov« ni pravi roman, se zdi pritrčiti širšemu konceptu Antona Ocvirka in priznati, da je roman mnogolična tvorba, ki se ji je posrečilo asimilirati številne značilnosti proznih, pa tudi pesniških in dramskih zvrsti, in da ji je prav to zagotovilo tako nenavadno uspešnost in trdoživost (9).

To je tudi razlaga, zakaj so *Gulliverjeva potovanja* uvrščena v zbirko Sto romanov — urednik je bil Anton Ocvirk. Najk problemu roman — neroman dodam še mnenje sedanjega swiftologa C. T. Probyna (prevod je moj):

Gulliverjeva potovanja niso roman. Njihovi nameni so preštevilni, da bi jim lahko služil prikaz psihološkega realizma in enega samega stališča. So mešana satira idej, ki jih družijo dvojna perspektiva. Ne posnemajo realnosti, ampak jo izkrivljajo, preoblikujejo izmišljene predstave namesto nje in nato natančno pregledajo dejanske procese, s katerimi izkrivljanja nastajajo. Kljub temu pa retorični

in interpretativni problemi, ki jih *Potovanja* sprožajo, niso nepovezani s problemi nastajajočega romana. Swift je vendarle napovedal razmah romana s *Povestjo o sodu*, kjer je s sabotažo spodkopaval pripovedni ego, oblikoval predstavo oblike samo zato, da jo je pustil opletati okoli ušes njenega oblikovalca, in ločil je svet domišljije od resničnega sveta. (...) Swiftova satirična besedila so zajedalci, ki zajemajo svojo obliko in strukturo iz že obstoječih besedil — učene knjige, potopisa, ekonomske razprave, pastoralne pesmi, religiozne traktata (6/108).

Osnovni problem je razhajanje ob definiciji, kaj je roman, in vanj se ne bi podrobneje spuščala. Mislim pa, da so *Potovanja* tako zelo tudi satira literarne oblike — in to uspela satira — da jih je težko uvrstiti v obliko, katere karikaturu so izčrtala. Pa ni niti tako preprosto, saj zajemajo iz toliko virov drugačnega, neromanesknega značaja. Swift je bil pač ena tistih umetniških osebnosti, pri katerih se postavljanje meja ne obnese, ker je smisel njegovega početja ravno rušenje vseh meja in omejitev. Njegova satira ne raste znotraj določene oblike, ampak si tudi obliko najde sama; in pisateljevemu nemirnemu duhu bi bilo gotovo bolj prav, ko bi vedel, kakšne literarnoteoretične probleme bo sprožal še toliko časa, kot pa da bi bil opredelčan z nazivom roman. Swiftovski udarec romanopiscem je tudi podrobnost, da zagori palača v Mildendi, prestolnici Lilliputa, »po malomarnosti neke dvorne dame, ki je bila zaspala, medtem ko je brala roman« (I, 5/85).

Majda Stanovnik nato zelo izčrpno in informativno seznanja bralca s Swiftovim življenjem, zgodovinskimi okoliščinami, njegovimi drugimi deli in na koncu se loti samih Gulliverjevih potovanj. Nekatera njena mnenja pa so sporna:

Že po prvih straneh romana je jasno, da Gulliver ni le blede naznačen pripovedovalec (...in) tudi ni statična figura, ki bi od začetka do konca romana ostala enaka in bi nas zato kljub njenim nenavadnim doživljanjem sčasoma minilo zanimanje zanjo. Tej najpogostejši hibi utopičnih potopisnih romanov iz 17. stoletja se je Swift mojstrsko izognil. Gulliver je človeškoprstno, psihološko izdelano in nenehno razvijajoče se bitje (35).

Mnogim piscem o Swiftu se zdi samo po sebi razumljivo, da je Gulliver sicer rahlo metaforičen, toda v bistvu popolnoma veren pisatelj duhovni portret. Ta razlaga pa je preveč poenostavljena, da bi mogla zadoščati. Res je videti prav verjetno, da se je Swift, človek tako izrednih zmožnosti, velikokrat počutil v svojem okolju kot velikan med pritlikavci, da se je v primeri z nekaterimi odličnimi duhovi preteklosti in sedanosti počutil kot pritlikavec med velikani, in da je Gulliverjev siloviti odpor do človeške nerazsodnosti, do telesne in npravne umazanosti Swiftov odpor do teh pojavov, s katerimi se je venomer srečaval (...) njegov beg v Blefasku pa zelo rahlo prikrita alegorija na usodo, ki je po smrti kraljice Ane doletela torijevskega ministra Bolingbroka (38).

Torej je Gulliver kombinacija Swifta in Bolingbroka, oblikovan pa kot psihološko prepričljiva literarna oseba. Takšno mnenje so angleški kritiki zdavnaj ovrgli, saj predstavlja zelo poenostavljeno branje dela; zdi se tudi, da je še precej vezano na pozitivistično fotografijo. Tu se v študiji problem Gulliverja konča. Odlomka sem navedla v takšnem obsegu, ker sta bistvena za oblikovanje vpogleda v to, kako so Slovenci Swifta brali. Naj tu le omenim izbruh moralnega ogorčenja Herberta Grūna nad Swiftom in njegovim besedilom v članku o groteski (Nova obzorja 1951, 669), potem ko je očitno prvič prebral Gulliverjeva potovanja. Pravzaprav je presenetljivo, da sta dva ugledna slovenska prevajalca ostala pri tako zamejenem branju Swifta in nista videla bistva. Gulliver mu je namreč samo sredstvo, izrazilo, s pomočjo katerega lahko satirizira človeško družbo in Gulliverja samega. Ali če navedem spet Probyna, ki se mi zdi najizčrpnější:

Gulliverjeva potovanja so mešana satira. Začnejo se kot povest popotnika in končajo kot moralna pridiga, vmes pa bralec na vseh štirih potovanjih ogleduje Gulliverja skozi subtekstualne okvire utoپیčne/distopične satire, politične alegorije, fiktivne biografije in mita, ki jih veže Gulliver, izmenoma »avtonomna« oseba, pogosto povprečen predstavnik svoje kulture, včasih žrtev svojih lastnih (in Swiftovih) strategij, in končno vase zavarovani pravičnik in pridigar, odtujen od svoje vrste. (...) Swift je avtor in satirik, ki manipulira z Gulliverjem kot pripovedovalcem in junakom (3/34).

Vsaka značilna podrobnost Gulliverjeve osebnosti — njegova navadnost, kratkovidnost, obsedenost z lastnim telesom, zgodnje zanimanje za znanstvene načrte, patriotizem — ima satiričen potencial (3/35).

Narobe bi bilo brati *Gulliverjeva potovanja* kot *roman à clef* ali kot specifično alegorično pripoved o Swiftovem življenju. Swiftova domišljija je zagotovo izhajala iz specifičnih in lokalnih stvari, ki so ga motile, vendar se je izražala na splošen način, kadar je hotel doseči širše občinstvo (4/69).

Temu mnenju se skoraj ne da kaj dodati; Probyn ima zelo pretanjen vpogled v Swiftovo delo in je za razliko od številnih drugih kritikov dosleden. Problem, ki se tu sproža, pa je, zakaj prihaja do tako raznovrstnih branj Gulliverjevih potovanj. Na koncu koncev so tudi vse otroške izdaje samo drugačna branja istega dela, spremembe besedila pa samo odraz prirediteljevega mišljenja o tem, kako drugačno bo to branje. Odgovor je v mnogoplastnosti in mnogovalentnosti primarnega besedila, in če hoče bralec ugledati vse plasti in vse zunajbesedilne prvine, na katere se delo navezuje, je treba študijsko brati ali pa kar večkrat brati. Običajni bralec tega seveda ne počne, enkratno branje pa je samo enkratna konkretizacija sestavin, ki jih avtor ponuja. Swift se loteva zelo veliko vprašanj, ki bralca ne pustijo neprizadetega, loteva pa se jih na tako raznolike načine, s tako raznolikimi postopki ironije in satire, da mu nikakor ni preprosto slediti: dvopomenskemu izražanju spreminja perspektivo tako učinkovito, da je bralec v stalni negotovosti, kaj je mišljeno in kaj ironizirano. In ker gre pri tem za globoka moralna, etična in še kakšna vprašanja, reagira bralec čustveno, pisec pa se zabava, ker mu je uspelo tako zmešati ga. Sistem pasti je zelo zapleten in Gulliver je le eno od sredstev. Kakršne koli vzporednice s Swiftom so rezultat površnega branja. Gotovo so številne ideje, ki se v besedilu pojavljajo, takšne, da so lahko »zrasle le na njegovem zelniku«, vendar zato besedilo še ni avtobiografija. Gre pač za tisto ne vedno preprosto določljivo mejo med tem, kar je za nekega pisatelja določujoče individualno, in tem, kar je relevantno za njegovo dejansko življenje. Premočrtna avtobiografizacija sestavin fiktivnega dela je v uvodu, ki bi naj bil strokoven, zavajanje bralcev. Veliko bolje bi bilo v opombah navesti »razlage« številnih aluzij, ker takšen komentar dopušča bralcu povsem proste roke pri odločitvi, kako bo neko sestavino bral oziroma razumel. Ali kot pravi Probyn: »Ko odkrijemo vir (od koder je zajemal), nismo zato še nič pametnejši glede tega, kaj je s tem hotel povedati.« (4/75). Za neangleškega bralca so viri mnogokrat še pomembnejši, saj izhaja iz drugačnega zgodovinskega okolja. Vednost, da je Swift spretno uporabljal dejanske okoliščine in jih s svojo ustvarjalno domišljijo preoblikoval v povsem novo kvaliteto, pa tudi branju širi obzorje: bralec zasluти širino ustvarjalskega postopka in mojstrsko obvladano zapletenost sestavin.

Majda Stanovnik nato nadaljuje z neliterarnim vrednotenjem Swifta:

Če moderni sociologi Swiftu zamerijo, da tudi njegove idealno zamišljene družbe — prvotna liliputanska, brobdingneganska in hauihnhmska — temeljijo na stanovskih razlikah, ga s tem trgajo iz časa, v katerem je živel, saj takrat še ni vzniknila ideja o enakosti, kaj šele o brezrazredni družbi. Kljub temu, da ni verjel v napredek, in sicer najmanj v človekov moralni napredek — končno takrat

še niso bili vseprek prepričani, da bo človeštvo že v bližnji prihodnosti ustvarilo pravičnost in obilje za vse svoje člane — pa je zastopal vsaj tri ideje, ki danes veljajo za zelo napredne (39).

Prva je ideja o enakem šolstvu za moške in ženske; druga o škodljivosti strankarstva. »To stališče so prevzele sodobne politične ideologije, ki temeljijo na marksizmu« (40). Tretja je ideja o politični svobodi.

Gulliverjeva potovanja je lahko vsako obdobje razlagalo po svoje in tako tudi utemeljevalo svoja branja; navedeni odlomek pa nazorno kaže, kako so takšna prikrojavanja časovno zamejena in zato malo vredna. Pomembno pa je to zato, ker je študija nespremenjena ponatisnjena v novi izdaji *Sto romanov*, 1986. V tem pogledu je uvod zastarel napotek bralcu, kako so nekoč ideološko označili besedilo; povsem pa umanjajo strokovni napotki — s stališča literarne stroke seveda — o edino relevantnih, literarnih razsežnostih dela. Za povprečnega bralca je gotovo bolj zanimivo kot to, ali besedilo je ali ni roman — pojavi pa se med romani — to, kar je določujoče značilno zanj: njegova satiričnost, slogovno bogastvo, jezikovna učinkovitost, izrazit odnos do bralca, ki ga uvodna razlaga celo spači. Reči hočem, da je napačno izhodišče: predpostavljati bi bilo treba samostojnega, kritičnega bralca; z uvodno razlago besedila samega in ne pretežno le zunajbesedilne pojavnosti (od osemintridesetih strani študije se jih le šest ukvarja z besedilom *Potovanja*, od tega sta dve strani »vsebine«) ter s kritičnim podajanjem zgodovinskih in drugih pomembnih podrobnosti v opombah bi se ga naj le usmerjalo v bogato, nepoenostavljeno branje, kakršnega si Swift nedvomno zasluži. Študija se konča takole:

Sicer pa ni najbolj važno, da se s Swiftom strinjamo ali ne. (...) Našteti odmevi in mnoge nasprotujoče si razlage tega romana dokazujejo, da je svoj namen dosegel: dileme človeka kot družbenega bitja so v Gulliverju pri vsej svoji komični pretiranosti in ironični absurdnosti pokazane tako bridko resno, zastavljene so tako izzivalno, da ob njih ne moremo ostati neprizadeti (41, 42).

Strinjanje z idejnostjo nekega leposlovnega dela je žalostno merilo bralske kulture nekega časa; dileme človeka pa so ravno zaradi »komične pretiranosti in ironične absurdnosti« prikazane tako presneto resno, da beremo Swifta še danes, in ravno absurdnost ter pretiranost sta slogovni sredstvi — v bistvu sta to paradoks ali morda paradokсна metafora ter hiperbola — ki mu omogočata brezčasno relevantnost. »Objektivne« razprave o takratnih razmerah bi pač ne brali več.

Zadnji stavek študije nakaže točko, kjer bi se moral uvod šele začeti. Predstave o Gulliverju oblikujejo v zavesti slovenskih bralcev v veliki meri tudi strokovna mnenja, kot je tole. Pa še takšnih je zelo malo. Zato ni presenetljivo, da ostajajo *Potovanja* delo za mladino. Narobe bi bilo otroški svet okraati za tako imenitnega junaka, kot je Gulliver; prav pa bi bilo, ko bi bil tudi svet odraslih slovenskih bralcev za eno mojstrovino bogatejši.

Po vsem povedanem je jasno, da je prevajanje kompleksnega besedila Gulliverjevih potovanj naloga za nekoga, ki je s svojim mojstrstvom kos Swiftovi umetnosti. Tale zapis naj bi bil izziv prevajalcem in preživeli založniški politiki, da je enkrat prevedeno besedilo odpravljeno za vedno.

LITERATURA

- Clive T. P r o b y n: *Jonathan Swift: Gulliver's Travels*. Harmondsworth: Penguin, 1989.
- Swift's Humoristische Werke*, 3 zvezki. Prev. Franz Kottenkamp. Stuttgart: Scheible; Riegler in Sattler, 1844.
- Jonathan S w i f t: *Potovanje v Liliput*. Prir. Vinko Bregar. Ljubljana: Giontini, 1894.
- — *Gulliver's Reisen*. Prev. Paul Baudisch. Berlin: Deutsche Buch-Gemeinschaft, 1930–1940.
- — *Gulliverjeva potovanja*. Svetovni klasiki. Prev. Izidor Cankar. Il. Jakob Savinšek, Ljubljana: DZS, 1951; 1967².
- — *Guliver med pritlikavci in velikani*. Prir. Izidor Cankar. Ljubljana MK, 1953; 1965².
- — *Gulliver's Travels*. Ur. P. Dixon, J. Chalker; uvod M. Foot. Harmondsworth: Penguin, 1967.
- — *Gulliverjeva potovanja*. Sto romanov, 28. Prev. Izidor Cankar, uvod Majda Stanovnik. Ljubljana: CZ, 1967; 1986².
- — *Guliver med pritlikavci*. Prir. Dane Zajc. Ljubljana: MK 1987.
- Branko G r a d i š n i k: Izidor Cankar, nesojeni mojster prevajanja, in njegovi prevodi iz angleške književnosti. *Zbornik društva slovenskih književnih prevajalcev, 5–7: Iz zgodovine prevajalstva na Slovenskem*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev, 1982. 271–278.
- Meta G r o s m a n: Zakaj se književni prevodi in spremne študije starajo. *Delo* XXIX (1987), 26. febr. 3–4.
- Herbert G r ü n: Poglavlje o groteski: Ob robu slovenskega »Gulliverja«. *Nova obzorja* IV/11 (1951). 666–671.
- J. S.: Med pritlikavci in velikani. *Knjiga* III/1 (1955). 25.
- F. Š.: Knjiga izredne duhovitosti in svarilne kritike. *Vestnik* VII/208 (1951). 2.

SUMMARY

The paper has revealed the doubtful quality of the only Slovene translation of *Gulliver's Travels* by Izidor Cankar, and the even more doubtful practice of perpetuating the translation — with only slight and less important improvements — over decades. As a consequence, some procedures of the translator turn out to be painfully old-fashioned; mainly those that border on adaptations. Additionally, the translation is based on an unreliable edition: a whole episode is missing, and the passage added by the original editor is preserved. The overall structure of the text is modified by shifting one of the initial items and omitting the other. Many characteristics of the original are carelessly rendered into Slovene; there is a considerable amount of mistakes, intolerable simplifications of spelling and the expressive use of italics; adaptations of names and titles, changes of punctuation, even changes in the formation of paragraphs; some simplifications are caused by the absence of notes, which also results in a certain explanatory tendency within the text itself; some innovative details are explained by the assumption that the translator utilized a German edition of *Gulliver* during the process of translation. The main innovation of the reprinted versions is the introduction by Majda Stanovnik. Upon a closer view, the introduction turns out to concentrate on social, historical, and sociological commentaries, conditioned by the time when they were written, rather than to present a valid criticism of the literary text in question. The final conclusion of this paper is that *Gulliver's Travels* still present a challenge for Slovene translators.

PRISOTNOST ITALIJANSKE KULTURE NA SLOVENSKEM KONEC 18. IN V
ZAČETKU 19. STOLETJA

Obdobje slovenskega narodnega preporoda je istočasno tudi obdobje največje razširjenosti in popularnosti italijanske kulture na Slovenskem. Vzroki: a) velik prestiž, ki sta ga italijanska kultura in literatura uživala v tedanji Avstriji, b) prisotnost Sigismunda Zoisa v Ljubljani. Razpravlja se o odnosih V. Vodnika, A. T. Linhart in J. Kopitarja do italijanske kulture.

The era of Slovene National Revival was also the time of the greatest prevalence and popularity of Italian culture in Slovene lands. The reasons for this were: (A) the prestige of Italian culture and literature in Austria of that day; (B) the presence of Sigismund Zois in Ljubljana. The article discusses the attitude of V. Vodnik, A. T. Linhart and J. Kopitar toward Italian culture.

Če obravnavamo slovensko-italijanske literarne stike v celoti in analiziramo prisotnost italijanske kulture na slovenskem ozemlju v diahronični perspektivi, bomo ugotovili, da je bilo prav obdobje slovenskega narodnega preporoda glede tega posebej bogato in pomembno. Italijanski jezik, literatura in kultura niso bili nikoli prej in tudi ne pozneje na slovenskem ozemlju tako razširjeni in priljubljeni, kakor ravno v tem obdobju. Poudariti pa je treba še naslednje; medtem ko so prej (Primož Trubar) in tudi pozneje (Ivan Trinko, Alojz Gradnik, Ciril Zlobec) pobude potekale od slovensko-italijanske jezikovne meje proti središču Slovenije, je v obravnavanem obdobju ravno obratno, žarišče je postala Ljubljana.

Seveda se samo po sebi zastavlja vprašanje o vzrokih za izredno ugoden položaj, ki ga je imela italijanska kultura na slovenskem ozemlju v zadnjih desetletjih 18. in v prvih desetletjih 19. stoletja. Vzroka sta v glavnem dva. Najprej gre za velik prestiž, ki so ga uživali italijanski jezik, literatura in kultura v tedanji Avstriji. Italijan Pietro Metastasio je bil, denimo, dvorni pesnik na Dunaju, njegov rojak, Lorenzo Da Ponte pa pesnik dvorskih gledališč. Poleg tega je bil Italijan Antonio Salieri muzikalni direktor dvorne kapele. Metastasijev naslednik je bil tudi Italijan Gianbattista Casti. Predvsem pa je treba upoštevati, da je v Ljubljani živel mecen, baron Žiga Zois. Zois je bil namreč po rodu Italijan in v njegovi hiši sta bila italijanski jezik in kultura tako rekoč doma.

Od obeh vzrokov je seveda drugi, Zoisova prisotnost v Ljubljani, relevantnejši. Zois je italijansko kulturo na Slovenskem populariziral neposredno in posredno. Sam je namreč prevajal italijanska operna¹ in poetska² besedila v slovenščino in k temu spodbujal tudi druge.³ Tu gre torej za neposredni vpliv. Posredno pa je vplival prek italijanskega dela svoje bogate knjižnice: hranila je namreč vsa pomembnejša dela italijanske literature. Doslej so raziskovalci Zoisovo knjižnico omenjali izključno v zvezi s pomembnostjo

¹Prim. Stanko Škerlj, Italijansko gledališče v Ljubljani v preteklih stoletjih (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1973; Razred za filološke in literarne vede, Dela 26), 442–444.

²Prim. Alfonz Gspan, Tri nova Zoisova slovenska pesemska besedila, *Slavistična revija* 17 (1969), 119–181.

³France Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva* (Ljubljana, 1938), 227.

njenega slavističnega dela, zato je treba tu posebej poudariti pomen njenega italijanskega dela, ki ga zadnje čase že raziskuje italijanska italianistika. V njej se nahaja obširna zbirka opernih libretov, ki vključuje tudi italijanska operna besedila, v Italiji še naznana.⁴ Če upoštevamo dejstvo, da je bil Zois središče kulturnega življenja na Slovenskem,⁵ postane jasno, da italijanska kultura ni mogla imeti uspešnejšega propagatorja. Zato tudi ni naključje, da so vsi člani njegovega kroška — zajemal je najboljše talente takratne slovenske inteligence — znali italijansko in so bili na kakršen koli način povezani z italijansko kulturo in literaturo. Nekateri med njimi so sledili mecenovemu zgledu in se poizkusili tudi v prevajanju italijanskih pesemskih besedil v slovenščino. Med njimi je vsekakor Zoisov vsestranski sodelavec Valetnin Vodnik, ki sicer ni pretežno ustvarjal za literarno razgledanega bralca, ampak za širši, tedaj pretežno kmečki sloj. Toda v njegovi literarni zapuščini najdemo v razdelku Vodnikove pesmi preslovenjene (pesnikova oznaka!) tudi pesem Iskrice, ki jo je prevedel po neznanem italijanskem izvorniku.⁶

V tej zvezi je treba omeniti, da rokopisni oddenek Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani (sign. Ms 491) hrani naslednji, v italijanščini napisan sonet v čast Valentinu Vodniku:

Augurio

Al venerando Maestro Valentino Wodnig

Sonetto

Verifichi quel Sogno il Ciel pietoso,
Che oggi m'apparve al far del'alba Aurora
Mentre Fortuna e Costanza in quell'ora
Veder mi parse in atto maestoso.

Allato vidi un bel mirto frondoso,
Un ramo dal cui sen Costanza allora
Svelse, e un vaso, da cui Fortuna fuora
Prendea il Fatto d'ognun buon e nojoso.

Di Vodnig alfin trovaj buona Sorte
Fortuna disse. Replicò Costanza
Andiam, con questo mirto vò adornarlo;

Tu poi dover sarà beneficiarlo
Nel tempo, che di vita ancor gli avanza
Ed io l'assteò fin alla Morte.

In contrasegno di

Venerazione.

Sonet je najbrž nastal v času Vodnikove starosti. O tem priča pridevnik »venerando« pa tudi vsebina soneta — »che di vita ancor gli avanza«. Ljubljanski rokopis je poznejši

⁴Informacije posredoval Gilberto Pizzamiglio, profesor italijanskega jezika in literature na beneški univerzi.

⁵»Baron Zois ist das Centrum der Kultur in Krain« — Kopitarjevo pismo J. Dobrovskemu z dne 30. marca 1808, v: V. J. A. G. i. c., Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar, *Istočniki dlja istorii slavjanskoj filologii I* (Berlin-Sanktpeterburg, 1885).

⁶Prim. Valentin Vodnik, *Zbrano delo*, uredil Janko Kos (Ljubljana, 1988), 445. Iskrice »preslovenjene is laškiga« je objavil Miha Kastelic v *Kranjski čbelici* 4 (1833), 75–77.

prepis. Vsebina soneta nakazuje, da je avtor poznal Vodnikove razmere zelo dobro, da je gojil do njega topel človeški odnos, da se je iskreno veselil njegovih literarnih dosežkov, globoko spoštoval njegovo osebnost. Kdo bi bil lahko takrat na Slovenskem gojil do Vodnika taka čustva in bil hkrati tudi sposoben zložiti njemu v čast brezhiben sonet v italijanščini, ostaja zavito v meglo, kajti smiselna interpretacija tercin misel na Zoisa prej izključuje kot potrjuje. Toda ne glede na to je v tem kontekstu relevantno dejstvo, da je pred nami sonet, posvečen slovenskemu literatu, sestavljen v brezhibni italijanščini.

V zvezi s Zoisom bi želel omeniti njegove literarne stike z dvema vidnejšima predstavnikoma tedanjega italijanskega kulturnega življenja. Gre za književnika in znanega pustolovca Giacoma Casanovo in za tedaj največjega poznavalca južnoslovanskih literatur v Italiji, Francesca Maria Appendinija. O Zoisovih vezeh s Casanovo priča 7 njegovih pisem pustolovcu iz let 1773–1775.⁷ Casanova je tedaj bival v Trstu. Odgovori Casanove Zoisu niso ohranjeni. V francoščini napisana pisma posegajo po vsebini na literarno, družbeno in politično področje. O Zoisovih stikih z Appendinijem pričajo 4 pisma Zoisu⁸ in 2 Zoisova odgovora⁹ iz let 1808–1812. Gre izključno za literarno in znanstveno vsebino. Zoisovi stiki s Casanovo in Appendinijem kažejo, da je bila tedaj slovenska prestolnica povezana z živimi viri italijanskega kulturnega življenja.

Od dveh Zoisovih pisem Appendiniju je zlasti pomembno tisto z dne 4. februarja 1812; v njem Zois razlaga svojo zamisel, da bi Ljubljana postala posredovalka med Jadranom in Dunajem, tj. med italijanskim in nemškim kulturnim prostorom, Dunaj pa v širšem pomenu posrednik med evropskim severom in jugom: »Eccole un progetto, che ambisce la di lei approvazione. Il mio Domicilio m'abilita ad offrire un punto di contatto per le commissioni tra l'Adriatico e Vienna. La capitale può essere considerata comme il centro d'una comunicazione più estesa tra gli Slavisti meridionali e li settentrionali.« Ideja, da bi slovensko ozemlje zaradi svoje geografske lege postalo posrednik med romanskim jugom in germanskim severom, je bila na prehodu iz 18. v 19. stoletje izredno živa prav med slovenskimi izobraženci.

Od slovenskih književnikov tega obdobja je bil na italijansko književnost najbolj navezan Anton Tomaž Linhart. Njegovi stiki z italijanskim kulturnim krogom so raznovrstni. Po eni strani je iskal navdih in modele za svoje literarno delo v italijanski književnosti, po drugi strani pa je prav on prvi slovenski pisatelj, o katerem je poročalo italijansko časopisje. Florentinski časopis *Notizie del Mondo* je objavil pročilo o ljubljanski Akademiji operosorum. V njem je pisec Martin Kuralt zelo pohvalno poročal o Linhartu.¹⁰ Še več! Linhartova komedija *Ta veseli dan ali Matiček se ženi* je prvo slovensko literarno besedilo, ki so ga predstavili italijanskemu bralcu. Franul de Weissenthurn je v svojem delu *Saggio grammaticale italiano-cragnolino*, izšlo je leta 1811 v Trstu, ponatisnil v izvorniku Linhartovo besedilo z zelo obširnimi slovarjem.

Znano je, da je ena prvih Linhartovih literarnih stvaritev nemška priredba Metastasijeve gledališke igre *L'isola abbandonata*. Seveda ni naključje, da se je Linhart gledoval

⁷Zoisova pisma Casanovi dal na razpolago tržaški zgodovinar Antonio T r a m p u s, ki pripravlja objavo le-teh za rimsko revijo *L'intermédiaire des Casanovistes*, št. 7 (1990). Za prijaznost se mu na tem mestu najiskreneje zahvaljujem.

⁸Narodna i sveučilišna biblioteka, Zagreb, R 5287 b.

⁹Državni arhiv, Dubrovnik, 770/49–1.

¹⁰Prim. Anton Tomaž L i n h a r t, *Zbrano delo 1*, ur. Alfonz Gspan (Ljubljana, 1950), 536–537.

po Metastasioju, enem najuglednejših in najpopularnejših literarnih ustvarjalcev v tedanji Avstriji. Gre kvečjemu za vprašanje, kako ta literarni podvig ovrednotiti. Metastasio je za dunajski dvor napisal enodejanko v italijanščini, slovenski literat, pa jo je posredoval nemški meščanski publiki pod naslovom *Das öde Eiland*. Če upoštevamo dejstvo, da je Linhart to svoje delo objavil v almanahu *Blumen aus Krain* (1780), s katerim je, kakor sam pravi, »nameraval svoje sosede na severu prepričati, da v naši nenemški gorati domovini tu pa tam med trnjem in osatom tudi še požene cvetka, ki njen vonj kakopak ni ambrozičen, je pa morda vendarle znosen«, ¹¹ pomeni, da je zavestno sprejel vlogo posredovalca med italijanskim jugom in nemškim severom. Nemškemu kulturnemu prostoru je posredoval italijanske literarne vrednote. V tej perspektivni pridobi Linhartova *Das öde Eiland* svoj konkreten literarni in kulturnozgodovinski pomen. Po drugi strani pa predstavlja jasen primer kulturnega pluralizma, ki je bil zelo značilen za takratnega slovenskega razumnika. Da je Linhart s svojo vlogo posredovalca literarnih dobrin med italijanskim jugom in nemškim severom zasledoval konkretne cilje, izhaja iz njegovega pisma Martinu Kuraltu z dne 1. nov. 1780, v katerem takole razmišlja: »Morda doživimo dan, ki bo združil nemški okus z italijanskim«. ¹² Zamisel o posredniški vlogi Slovenije pa je bila Zoisova. Zato najbrž tudi ni naključje, da je njegova nemška preuredba Metastasiojeve gledališke igre *L'isola abbandonata* nastala ravno v obdobju, ko je navezal stike s Zoisom.

Poleg Metastasioja je imel pri Linhartovem ustvarjanju nadvse pomembno vlogo slavni Mazartov libretist, Italijan Lorenzo Da Ponte. Zastaviti si namreč moramo vprašanje, ali je na vsebinski izbor Linhartove igre *Ta veseli dan* ali *Matiček se ženi* odigral pomembnejšo vlogo Beaumarchaisevo izvorno besedilo *Le mariage de Figaro* ali pa morda Mozartova opera *Le nozze di Figaro*. Libreto zanjo pa je, kakor je znano, na osnovi Beaumarchaisevega besedila napisal Da Ponte. Vprašanje ni zgolj spekulativno, saj je v kulturnem življenju tedanje Avstrije Mozartova opera vzbudila več pozornosti kakor znana Beaumarchaiseva komedija — ne toliko zaradi glasbe kot zaradi same vsebine opere. Ne smemo tudi pozabiti okoliščine, da so v Zoisovem krožku, katerega član je Linhart že bil, o operi pogosto razpravljali.

Primerjava Linhartovega *Matička* z Beaumarchaisevim in Da Pontejevim besedilom presenetljivo pokaže, da je *Matiček* Da Ponteju bližji. Linhart je besedilo svojega *Matička* bistveno oddaljil od Beaumarchaisa prav na mestih, kjer ga je spreminjal tudi Da Ponte.

Tako Tončkov recitativ v 4. nastopu II. dejanja »De polna plemena lubezen ognena razdjala me bo« ni povzet po Beaumarchaisevi romanci *Malbrough s'en va-t-en guerre*, ampak po Da Pontejevi varianti *Voi che sapete che cosa è amor*. ¹³ Tudi pri zaključni sceni svoje veseloigre se Linhart ni zgedoval po Beaumarchaisu, ki govori o socialni pravičnosti in enakopravnosti in poudarja vlogo razuma v medčloveških odnosih, ampak po Da Ponteju, kjer te družbenokritične tematike ni. *Matiček* se zaključuje s tercetom, ki je običajen in zelo učinkovit za opero, za gledališko igro pa vsekakor presenetljiv. Zakaj je Linhart besedilo obremenil s tem, ni težko ugotoviti, saj Da Ponte ta tercet v svojem besedilu, v nasprotju s franosko predlogo, ima. Oglejmo pa si še značilni verz »Eden

¹¹ Prav tam, 366.

¹² Prav tam, 414.

¹³ Da je Tončkov recitativ drugačen od Beaumarchaisevega, ki ga poje Cherubin, je opazil že Škerlj v svojem delu *Italijansko gledališče v Ljubljani v preteklih stoletjih* (Ljubljana, 1973), 445; Linhartovo različico pripisuje tradiciji Zoisove prevajalske šole.

drugmu ogen dajmo«, ki se v zaključni sceni kar trikrat ponovi! Pravi pomen dokaj nejasne formulacije se nam razkrije prav z Da Pontejevim libretom, v katerem beremo »Alle mine date foco, date foco«. Tega stavka pač ne bomo prevajali filološko, apak idiomatsko nekako v tem smislu: »Napolnimo si srca z veseljem in radostjo.« Seveda tega verza pri Beaumarchaisu ne bomo našli. Vse to nas vodi na misel, da se je Linhart pri ustvarjanju svoje veseloigre poslužil Da Pontejevega italijanskega libreta *La nozze di Figaro*. Če to res drži, potem je Da Ponte odigral vlogo posrednika med Linhartom in Beaumarchaisem.

Po Metastasiu pa ni segel samo Linhart, ampak tudi drugi slovenski literat, tudi član Zoisovega krožka, Jurij Japelj. V slovenščino je namreč prevedel prvo dejanje in deset prizorov drugega dejanja Metastasijeve baročne melodrame *Artakserkses*, namenjene operni izvedbi. Tudi prvi slovenski operni libreto Belin Feliksa Deva je tako oblikovno kot vsebinsko zasnovan povsem v Metastasijevem duhu.

V Zoisovi hiši pa se je kulturno oblikoval tudi Jernej Kopitar. Sam pravi v svoji avtobiografiji iz leta 1839, da se je v Zoisovi na pol italijanski hiši naučil italijanščine in da je prebral v izvirmiku vse glavne klasike italijanske literature.¹⁴ Kakšen pomen je predstavljala italijanska kultura za mladega Kopitarja, nam najnazorneje kaže destvo, da si je v začetku svoje znanstvene kariere zastavil cilj, postati za slovansko zgodovino to, kar je bil Ludovico A. Muratori za italijansko. Tega svojega programskega cilja ni izrazil samo svojim korespondentom, ampak ga je navedel celo v uradni prošnji za mesto skriptorja v dunajski dvorni knjižnici.¹⁵ Tak odnos do italijanske kulture je Kopitar ohranil za vedno. Z italijanskimi učenjaki je že zelo zgodaj navezal tesne stike in jih obdržal do konca svojega življenja. S Kopitarjem vstopijo slovensko-italijanski odnosi v povsem novo fazo, ki se po kakovosti in količosti bistveno razlikuje od prejšnjih. Noben Slovenec ni imel ne prej ne pozneje s predstavniki italijanske kulture tako številnih in tako vsestranskih in znanstveno nadvse relevantnih stikov kakor ravno Kopitar. Med njegove korespondente se uvrščajo najpomembnejši filologi te dobe: Jacopo Morelli, Angelo Mai, Sebastiano Ciampi, Carlo Ottavio Castiglioni, Francesco Maria Appendini. Bil je v stikih z direktorji najpomembnejših knjižnic v Italiji: Marciane v Benetkah, Ambrosiane in Brere v Milanu, Vaticane v Rimu in Laurenziane v Firencah. Na začetku svoje znanstvene kariere je Kopitar iz italijanske kulture predvsem zajemal, prav kmalu pa se je razmerje spremenilo. Pred Kopitarjem je Slovenija kulturne dobrine iz Italije samo uvažala, s Kopitarjem pa je postala tudi izvoznica. Eno številnih pisem, ki jih je Giampietro Secchi, znani profesor arheologije in klasične filologije na univerzi Collegium Romanum (danes Gregoriana), poslal Kopitarju, je le-ta poslal uredništvu znanega milanskega časopisa *Biblioteca Italiana* s prošnjo, da ga objavijo. Tako je leta 1838 v 91. št. te revije (str. 432–434) res izšlo Secchijevo pismo Kopitarju.

Kopitar je tudi posegel v polemiko med Angelom Maiem in nemškimi klasičnimi filologi (Barthold Georg Niebuhr), ki so italijanskemu filologu očitali površnost. Napisal je dolg esej *Abate Mai's philologische Entdeckungen*; v njem trdi, da je Mai s svojimi filološkimi odkritji obogatil klasično filologijo bolj kot vse znanstvene raziskave v zadnjih treh stoletjih. Poleg tega je Kopitar svojim korespondentom v Nemčiji Maieva dela predstavljal s tem, ko jim je pošiljal kataloge njegovih objav.

¹⁴Barth. *Kopitars kleinere Schriften*, hrsg. von E. Miklosich (Wien, 1857), 7.

¹⁵Prim. Sergio Bonazza, *Bartholomäus Kopitar, Italien und der Vatikan* (München: Trofenik, 1980; Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen, XVI), 18–20.

Kopitarjevo kulturno posredovanje med Italijo in Nemčijo je zajemalo tudi druga znanstvena področja. Tako je prav Kopitar prvi širil slavno *Deutsche Grammatik* Jacoba Grimma v Italiji. Dalje se je znani založnik Friedrich Perthes obrnil na Kopitarjana Dunaj,¹⁶ če je hotel kaj zvedeti o zgodovinarju Leopoldu Rankeju, ko se je le-ta v letih 1828–1829 mudil na znanstvenem potovanju v Italiji.

Najpomembnejše Kopitarjevo posredovanje med italijansko in nemško znanostjo pa se nanaša na izdajo Ulfilovih odlomkov gotskega prevoda svetega pisma. Odkril jih je prav Kopitarjev dopisnik Angelo Mai v milanski knjižnici Ambrosiana, in so predstavljali pravo senzacijo na področju germanske filologije. Te odlomke je začel izdajati slavni grof Carlo Ottavio Castiglioni (tudi Kopitarjev korespondent), član ene najpomembnejših milanskih plemiških rodbin, zet slavnega grofa Borroma, lastnika Ambrosiane. Toda Castiglioni je zbolel na očeh in ni več mogel niti brati. Zato je Kopitar predlagal Jakobu Grimmu, naj nadaljuje z izdajanjem fragmentov in se v tej smeri zelo angažiral. Grimm se je sicer bil pripravil lotiti tega dela, toda Italijani te epohalne izdaje niso hoteli prepustiti komu drugemu. Razvila se je polemika med Castiglionijem in Grimmom, po kateri je vendarle prišlo do nekakega sodelovanja. In znanstveni stiki med najkompetentnejšim nemškim filologom in izdajateljem odlomkov so se odvijali prav prek Kopitarja na Dunaju.¹⁷

Vse to kaže na izredno ugoden položaj, ki ga je v obravnavanem obdobju uživala italijanska kultura na Slovenskem. Na to sta vplivala zanesljivo oba na začetku omenjena vzroka. Kajti skoraj vsi avtorji, ki so jih tedaj prevajali v slovenščino, so bili v Avstriji nadvse popularni (Metastasio, Da Ponte, Casti, ki ga je prevajal sam Zois). Zoisova zamisel, da bi Ljubljana postala posredovalka med Jadranom in Dunajem, v širšem smislu torej med evropskim jugom in severom, pa se je dejansko uresničila tudi na znanstvenem področju.

¹⁶Prav tam, 15–61.

¹⁷Sergio B o n a z z a, Bartholomäus Kopitar als Vermittler zwischen Jakob Grimm und Italien. *O dvestagodišnjici Jakopa Grima / Zur Zweihundertjahrfeier von Jacob Grimm* (Beograd, 1988; Naučni skupovi Srpske akademije nauka i umetnosti, XL, Odeljenje jezika i književnosti, 8), 215–231.

SOMMARIO

Si constata che il periodo della rinascita nazionale slovena (fine del 18° e i primi del 19° secolo) è nello stesso tempo anche il periodo della maggiore diffusione e popolarità della cultura italiana in Slovenia. Questa coincidenza è dovuta a due fattori: alla popolarità che la cultura italiana godeva allora in Austria, e alla presenza a Lubiana di Sigmund Zois, di origine italiana, il cui palazzo (dove lingua e cultura italiana erano di casa) divenne il centro dell'attività letteraria e culturale di tutta la Slovenia.

Viene pubblicato il sonetto anonimo in lingua italiana »Augurio al venerato Maestro Valentino Wodnig«, scoperto dall'autore nella Biblioteca Nazionale e Universitaria di Lubiana.

Si dà notizia del nuovo materiale d'archivio riguardante l'attività culturale di Zois: suo carteggio con Giacomo Casanova e Francesco Maria Appendini. L'epistolario Zois-Appendini ci rivela l'ambizioso progetto di Zois, mirante a far diventare Lubiana il punto di intermediazione culturale tra l'Adriatico e Vienna.

Viene sottolineato il molteplice rapporto di A. T. Linhart con la cultura italiana. In questo contesto l'autore avanza l'ipotesi che per la stesura del suo *Ta veseli dan ali Matiček se ženi*, Linhart non seguì il testo della commedia *Le mariage de Figaro* di Beaumarchais, bensì il libretto d'opera *Le nozze di Figaro* di Lorenzo Da Ponte.

Si constata che i rapporti scientifico-culturali di J. Kopitar con l'Italia rappresentano il momento più qualificante dei rapporti italo-sloveni in assoluto. Viene messo in evidenza anche il ruolo di intermediazione scientifico-culturale svolto da Kopitar tra l'Italia e la Germania, in particolare tra C. O. Castiglioni e J. Grimm, riguardante la filologia germanica, e tra A. Mai e i filologi classici tedeschi, riguardante la filologia classica.

- S. P. Orlovskij, *Očerki po izučanju rusko-slovenskega jezika*. Moskva 1953. — SR 8 (1955), 143.
- Heinrich Brühl, *Das russische Agram beim Zerstörung durch die Kämpfe des Jahres 1813*. Eine synchrone Darstellung. Leipzig: Mayer, Weichenhan 1952. — SR 8 (1955), 144.
- B. O. Pribegon, *Notiz zur Collationierung von A. G. Schenker. A Bibliographical Guide to the Russian Language*. Oxford 1953. — SR 8 (1955), 144.
- A. N. Avdejevskij (S. N. Tolstoj), *Neopredelitelnye granicy slovenskogo jezika*. Moskva 1953. — SR 8 (1955), 144.
- Scanzia Slavica*. Copenhagen 1954. — SR 8 (1955), 257-258.
- F. N. Černyš, *Žezlo Člakovca 1649. goda. Vostok i zapad, knožički i knožički voprosi i knožički slovenskogo jezika*. Moskva 1953. — SR 8 (1955), 258.
- A. B. Sapina, *Očerki po izučanju rusko-slovenskega jezika*. Moskva 1953. — SR 8 (1955), 258.
- P. S. Kuznetsov, *Izučavanje grammatičke strukture slovenskega jezika*. Moskva 1953. — SR 8 (1955), 259.
- Iz razgovorov A. A. Sahmatova po razgovorovanju rusko-slovenskega jezika. Očerki o razgovorih razgovorov. Moskva 1952. — SR 8 (1955), 259.
- Sovremennyj slovenskij jazyk*. Moskva 1953. — SR 8 (1955), 259.
- Vvedenie v jazykovedenie*. Moskva 1953. — SR 8 (1955), 259.
- W. K. Matthews, *The Structure and Development of Russian*. Cambridge 1953. — SR 8 (1955), 259.

OCENE — ZAPISKI — POROČILA — GRADIVO

BIBLIOGRAFIJA FRANCA JAKOPINA OB SEDEMDSELETNICI

1950

Ne, ves ne bom umrl, ker sem svobodo pel v okrutnih dneh verig! — Pionirski list 3 (1950), št. 6, 2. (O A. S. Puškinu.)

1951

Ramovšev zbornik 1950. — Ljudska pravica, 12. II. 1951, 3.

1953

Predavanja prof. Janka Lavrina o ruski književnosti. — Ljubljanski dnevnik, 3. VI. 1953, 6.

Predavanja francoskega slavista A. Vaillanta. — Ljubljanski dnevnik, 7. XI. 1953, 4. (Podpis -nc.)

1955

Irena Grickat, *Perfekt bez pomočnog glagola u srpskohrvatskom jeziku i srodnim sintaksičkim pojavama*. Beograd 1954. — Slavistična revija (dalje SR) 8 (1955), 141–143.

Južnoslovenski filolog, knjiga XX 1–4. Beograd 1953–1954. — SR 8 (1955), 143.

S. P. Obnorskij, *Očerki po morfologiji ruskogo glagola*. Moskva 1953. — SR 8 (1955), 143.

Herbert Bräuer, *Der persönliche Agens beim Passiv im Altbulgarischen. Eine syntaktische Untersuchung*. Mainz-Wiesbaden 1952. — SR 8 (1955), 144.

B. O. Unbegaun, with the collaboration of J. S. G. Simmons. *A Bibliographical Guide to the Russian Language*. Oxford 1953. — SR 8 (1955), 144.

A. V. Arcihovskij i M. N. Tihomirov, *Novgorodskie gramoty na bereste*. Moskva 1953. — SR 8 (1955), 144.

Scando-Slavica. Kopenhagen 1954. — SR 8 (1955), 257–258.

P. Ja. Černyh, *Jazyk Uloženija 1649. goda. Voprosy orfografii, fonetiki i morfologii v svjazi s istoriej Uložennoj knigi*. Moskva 1953. — SR 8 (1955), 258.

A. B. Šapiro, *Očerki po sintaksisu ruskih narodnyh govorov*. Moskva 1953. — SR 8 (1955), 258.

P. S. Kuznecov, *Istoričeskaja grammatika ruskogo jazyka. Morfologija*. Moskva 1953. — SR 8 (1955), 259.

Iz trudov A. A. Šahmatova po sovremennomu ruskomu jazyku. *Učenie o častjah reči*. Moskva 1952. — SR 8 (1955), 259.

Sovremennyj russkij jazyk. Morfologija. Moskva 1952. — SR 8 (1955), 259.

Vvedenie v jazykovedenie. Moskva 1953. — SR 8 (1955), 259.

W. K. Matthews, *The Structure and Development of Russian*. Cambridge 1953. — SR 8 (1955), 259.

Božo Vidoeski, Prilog kon bibliografijata na makedonskiot jazik. Skopje 1953. — SR 8 (1955), 260.

Tadeusz Lehr-Splawiński, Władysław Kuraszkiewicz, Franciszek Slawski, Przegląd i charakterystyka języków słowiańskich. Warszawa 1954. — SR 8 (1955), 260.

Jezikoslovje v Slavistični reviji V–VII. — Jezik in slovstvo (dalje JiS) 1 (1955/56), 28–29.

Staroruski ep Slovo o polku Igorevč. — Naša sodobnost 3 (1955), 825–826.

Razprave iz slovanskega jezikoslovja in literarne zgodovine prinaša najnovejši V.–VII. zvezek Slavistične revije. — Ljubljanski dnevnik, 8. III. 1955, 7.

Mednarodni sestanek slavistov v Beogradu. Slovansko jezikoslovje. — Slovenski poročevalc, 1. X. 1955, 4.

1956

O v in y v slovenski knjižni izreki. — JiS 1 (1955/56), 182–184.

K izgovoru končnega in predkonzonantičnega l. — JiS 2 (1956/57), 166–168.

Po poteh angleške slavistike. — Ljubljanski dnevnik, 14. IV. 1956, 6. (Podpis -nc.)

Študija o Dobroljubovu. — Ljubljanski dnevnik, 30. VI. 1956, 6. (O knjigi: V. Brnčič, N. A. Dobroljubov. Ljubljana 1956.) (Podpis -nc.)

1957

Spisi prof. dr. Rajka Nahtigala od leta 1948 dalje. — SR 10 (1957), 333–334. (Nadaljevanje bibliografije v SR 1 (1948), 100–104.)

Ruska akademjska gramatika. — JiS 3 (1957/58), 134–136.

Slovenska vodna imena. — Naša sodobnost 5 (1957), 272–273. (O knjigi: F. Bezljaj, Slovenska vodna imena. Ljubljana 1956.) (Podpis -nc.)

Osemdesetletnica očeta slovenskih slavistov. — Tedenska tribuna, 11. IV. 1957, 5. (O R. Nahtigalu.)

1958

Velikan slovanske filologije. — Slovenski poročevalc, 1. IV. 1958, 4. (Ob smrti R. Nahtigala.)

1960

Usoda »Človekove usode«. — JiS 5 (1959/60), 246–250. (O knjigi: M. Šolohov, Človekova usoda. Ljubljana 1960.)

Raba pogojnih veznikov. — JiS 6 (1960/61), 5–8.

Slovar k Slovu o polku Igorevč. — JiS 6 (1960/61), 107–108.

Ruski jezik na ploščah. — JiS 6 (1960/61), 143.

1961

- Russkij jazyk v škole (letnik 1960).* — JiS 6 (1960/61), 239–241.
- Nahtigalovi Slovanski jeziki v nemškem prevodu.* — JiS 7 (1961/62), 87–88. (O knjigi: R. Nahtigal, Die slavischen Sprachen. Wiesbaden 1961.)
- Šola in kultura nista le družbeni okrasek. — *Mlada pota* 10 (1961/62), 391–392.

1962

- Slovene for you. Učbenik slovenskega jezika.** — Ljubljana, Slovenska izseljenska matica. 1962, 117 str. (V angleščini priredila Nada Vitorovič.)
- Möchten sie nicht Slowenisch lernen? Učbenik slovenskega jezika.** — Ljubljana, Slovenska izseljenska matica. 1962, 117 str. (V nemščini priredila Dora Vodnik.)
- Le slovène à votre portée. Učbenik slovenskega jezika.** — Ljubljana, Slovenska izseljenska matica. 1962, 120 str. (V francoščini priredil Viktor Jesenik.)
- Quieren hablar en esloveno. Učbenik slovenskega jezika.** — Ljubljana, Slovenska izseljenska matica. 1962, 118 str. (V španščini priredila Jolanda Kvas-Perona.)
- Vprašanje norme v sodobnem ruskem knjižnem jeziku. — JiS 7 (1961/62), 231–233. (Skrajšan referat na kongresu Zveze slavističnih društev Jugoslavije, Ljubljana 1961.)
- Kopitar Jernej. — Enciklopedija Jugoslavije 5 (Zagreb) (1962), 307–308.
- Nekaj geografskih in kulturno-zgodovinskih podatkov o posameznih narodnostih, katerih pravljice so izbrane v tej knjigi. — *Gora biserov. Pravljice narodov Sovjetske zveze*, 1962, 285–292.
- Za kvaliteten pouk ruskega jezika. — *Delo*, 27. IV. 1962, 6.

1963

- O glagolskih naglasnih dubletah. — JiS 8 (1962/63), 193–197.
- K uvrstitvi moških samostalnikov na -r. — JiS 9 (1963/64), 53–58.
- Nahtigalovi Slovanski jeziki v ruskem prevodu.* — JiS 9 (1963/64), 150. (O knjigi: R. Nahtigal, Slavjanske jazyki. Moskva 1963.)

1964

- Sodobni ruski prozni teksti 1910–1956. Z jezikovnim komentarjem.** — Ljubljana, Univerza v Ljubljani. 1964, 251 str. (Skripta.)
- Vatroslav Oblak. *Ob stoletnici rojstva.* — *Celjski zbornik*, 1964, 145–151.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika (Ob izidu poskusnega snopiča).* — JiS 9 (1963/64), 161–170.
- E. Hamp, Slovar' amerikanskoj lingvističeskoj terminologiji. Moskva 1964.* — JiS 9 (1963/64), 286.
- Ob poskusnem snopiču Slovarja slovenskega knjižnega jezika.* — *Naši razgledi* 13 (1964), 132–133.
- Reforma študija na filozofski fakulteti. — *Naši razgledi* 13 (1964), 166–167.
- Spet: ob novem šolanju učiteljev. — *Delo*, 4. X. 1964, 10.

1965

- Rusko-slovenski šolski slovar.** — Ljubljana, Mladinska knjiga. 1965, 536 str.
- Sklanjatev moških samostalnikov na -r.** — France Vurnik, Jezikovni pogovori, 1965, 81–87.
- O akcentu slovenskega glagola.** — France Vurnik, Jezikovni pogovori, 1965, 106–111.
- B. A. Larin, S. I. Ožegov.** — JiS 10 (1965), 112.
- Ruski pravopis na razpotju.** — JiS 10 (1965), 135–144.
- Osrednje ruske revije.** — JiS 10 (1965), 156–158.
- Nahtigal Rajko.** — Enciklopedija Jugoslavije 6 (Zagreb) (1965), 199–200.
- Primerjalno proučevanje slovanskih jezikov in književnosti.** — Naši razgledi 14 (1965), 392.
- Primerjalno proučevanje slovanskih jezikov. Po 5. kongresu jugoslovanskih slavistov.** — Primorski dnevnik, (Trst) 12. X. 1965, 2.

1966

- Cenetu Kopčavarju v spomin.** — JiS 11 (1966), 75–76.
- Slovenska dvojina in jezikovne plasti.** — JiS 11 (1966), 98–104.
- Irmgard Mahnken, Die Struktur der Zeitgestalt des Redegebildes (Göttingen 1962).** — JiS 11 (1966), 167–168.
- Introductory Bibliography of Slavic Philology.** — JiS 11 (1966), 168–169. (O knjigi: L. Matejka, Introductory Bibliography of Slavic Philology. Ann Arbor 1965.)
- K tipologiji slovenskega in ruskega glagola.** — Seminar slovenskega jezika, literature in kulture (dalje SSJLK) 2 (1966), 15 str. (Ciklostil.) in JiS 11 (1966), 176–182.
- Slovenščina nekoč in danes.** — Rodna gruda 13 (1966), 332–333.

1967

- Akcentne in morfološke dublete v slovenskem pesništvu od Prešerna do danes.** — SSJLK 3 (1967), 23 str. (Ciklostil.)
- O slovenskih narečjih.** — Rodna gruda 14 (1967), 30.
- Sodobni slovenski knjižni jezik.** — Rodna gruda 14 (1967), 62.
- O izgovoru in pisavi.** — Rodna gruda 14 (1967), 94.
- O jezikovni normi in naglašanju.** — Rodna gruda 14 (1967), 122.
- Še o naglasu.** — Rodna gruda 14 (1967), 154.
- Kako nastajajo naše besede.** — Rodna gruda 14 (1967), 184.
- O izposojenkah in tujkah.** — Rodna gruda 14 (1967), 238.
- Novе besede — kratice.** — Rodna gruda 14 (1967), 270.
- Nekaj o slovenski dvojini.** — Rodna gruda 14 (1967), 310.
- O naših najkrajših besedah.** — Rodna gruda 14 (1967), 346.

Povezovanje stavkov v slovenščini. — *Rodna gruda* 14 (1967), 380.

Nova revija za kulturo ruskega knjižnega jezika. — *JiS* 12 (1967), 160–162. (O reviji: Russkaja reč. Moskva.)

André Mazon (1881–1967). — *JiS* 12 (1967), 254–255.

1968

Slovnica ruskega knjižnega jezika. — Ljubljana, Državna založba Slovenije. 1968, 494 str.

Akcentnye i morfoložičeskie varianty v slovenskoj stiho-
tvornoj reči. — *L'Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales*
et Slaves 18 (Bruselj) (1968), 199–220.

O deležu ruskih elementov v razvoju slovenskega knjižnega
jezika. — *SR* 16 (1968), 65–90. (Referat na VI. mednarodnem slavističnem
kongresu v Pragi.)

Pjotr Savvič Kuznecov. — *JiS* 13 (1968), 166–167.

Karel Oštir — osemdesetletnik. — *JiS* 13 (1968), 169–170.

Novejši slovarji jezikoslovnih terminov. — *JiS* 13 (1968), 228–232.

Slavistična Praga. — *Naši razgledi* 17 (1968), 532–533. (O VI. mednarodnem slavističnem
kongresu v Pragi.)

Profesor Karel Oštir osemdesetletnik. — *Naši razgledi* 17 (1968), 566.

1969

Substantivizacija pridevnikov v slovenščini. — *SSJLK* 5 (1969),
13 str. (Ciklostil.)

Prvi učbenik poljskega jezika v slovenščini. — *JiS* 15 (1969/70), 91–94. (O knjigi: R. Šte-
fanova, W. Łaciak, *Učbenik poljskega jezika*. Ljubljana 1969.)

1970

Viktor Vladimirovič Vinogradov (12. 1. 1895 — 4. 10. 1969). — *SR* 18 (1970), 141–146.

B. O. Unbegaun, Selected Papers on Russian and Slavonic Philology (Oxford 1969). —
SR 18 (1970), 263–267.

Vprašanje beloruskega jezika in jezikoslovja. — *JiS* 15 (1969/70),
172–182, 248–258.

Gozd je zanimiv iz različnih dreves. — *JiS* 15 (1969/70), 285–286.

Viktor Smolej. — *JiS* 16 (1970/71), 36–37. (Podpis Uredniški odbor.)

Jubilant Janko Kotnik — petinosemdesetletnik. — *JiS* 16 (1970/71), 70–71.

Peta knjiga zbornikov »Novoe v lingvistike«. — *JiS* 16 (1970/71), 71–74.

Poletni seminar slovenskega jezika, literature in kulture za tuje slaviste. — *JiS* 16 (1970/71),
126–128.

1971

- Jezikovni priročnik za napovedovalce.** — Ljubljana, Delavska univerza Boris Kidrič. 1971, 89 str. (Soavtorja J. Orešnik in M. Skubic.)
- Glagoli premikanja v slovenščini in ruščini. — SSJLK 7 (1971), 12 str. (Ciklostil.)
- V. V. Martynov, *Slavjanskaja i indoevropskaja akkomodacija* (Minsk 1968). — SR 19 (1971), 317–323.
- Ivšičeva slovanska primerjalna slovnica.* — JiS 16 (1970/71), 256–258. (O knjigi: S. Ivšič, Slavenska poredbena gramatika. Zagreb 1970.)
- Študija o predlogih v beloruščini.* — JiS 16 (1970/71), 261–262. (O knjigi: P. P. Šuba, Prynazounik u belaruskaj move. Minsk 1971.)
- Zapis o tretjem seminarju za sorabistiko v Budišinu.* — JiS 17 (1971/72), 51–55.
- Moletovi spomini.* — JiS 17 (1971/72), 82–84. (O knjigi: V. Molè, Iz knjige spominov. Ljubljana 1970.)
- Bibliografija slovanskega jezikoslovja v Sovjetski zvezi.* — JiS 17 (1971/72), 87–88.
- Celjski seminar o vprašanih sodobnega slovenskega knjižnega jezika in njegovega poučevanja.* — JiS 17 (1971/72), 118–119.

1972

- Jan Baudouin de Courtenay — slovenski dialektolog (1845–1929). Ob stoletnici prvega obiska v Sloveniji. — SSJLK 8 (1972), 11–23.
- Ramovševo zbrano delo I.* — SR 20 (1972), 349–353.
- Ruben Ivanovič Avanesov v slovanskem jezikoslovju.* — JiS 17 (1971/72), 160–162.
- Poljska monografija o južnoslovanskih krajevnih imenih s pripomo -ci.* — JiS 17 (1971/72), 198–199. (O knjigi: W. Lubaš, Słowotwórstwo południowo-słowiańskich nazw miejscowych z sufiksami -ci, -ovci, -inci. Katowice 1971.)
- Iz beloruskega jezikoslovja. — JiS 17 (1971/72), št. 5, III–IV; št. 6, 211–212 + III.
- Profesorju Milku Kosu v spomin (12. 12. 1892 — 24. 3. 1972). — JiS 17 (1971/72), 213.
- Primerjava adaptacije tujega besedja v ruščini in slovenščini. — JiS 17 (1971/72), 248–256. (Referat na VII. kongresu Zveze slavističnih društev Jugoslavije v Beogradu.)
- Pomen Jana Baudouina de Courtenaya za slovenistiko. (1845–1929). — JiS 18 (1972/73), 1–9. (Ob stoletnici prvega obiska v Sloveniji.)
- Ob monografiji o besednih zvezah v beloruščini.* — JiS 18 (1972/73), 145–147. (O knjigi: A. I. Narkevič, Sistèma slovazlučannaja u sučasnaj belaruskaj move. Minsk 1972.)
- Prof. Janko Jurančič sedemdesetletnik.* — Naši razgledi 21 (1972), 671.

1973

- Leksikon Cankarjeve založbe. — Ljubljana, Cankarjeva založba. 1973, 1080 str. (Gesla o slovanskih jezikih in jezikoslovcih.) Ponatis 1976, 1982, 1984, 1987.)
- K vprašanju substantivizacije pridevniških besed v slovanskih jezikih. — SSJLK 9 (1973), 83–91 in SR 21 (1973), 265–277. (Referat na VII. mednarodnem slavističnem kongresu v Varšavi.)
- Slovensko-russkie akcentnyje otnošenija i ih rol' v izučenii russkogo jazyka slovincami. — Lingvističeskie osnovy i metodičeskie problemy interferencii pri izučenii russkogo jazyka slovjanami, (Sofija) 1973, 105–111.
- Nov jezikoslovni časopis. — JiS 18 (1972/73), 190–191. (O reviji: Belaruskaja lingvistika. Minsk.)
- Profesorju Borisu O. Unbegaunu v spomin (1898–1973). — JiS 18 (1972/73), 285–286.
- Profesorju Karlu Oštirju v spomin (13. okt. 1888 — 27. dec. 1973). — JiS 19 (1973/74), 105.
- O priimku Čop. — JiS 19 (1973/74), 137.
- VII. mednarodni slavistični kongres v Varšavi. 21. avgusta — 27. avgusta 1973. — Naši razgledi 22 (1973), 437.

1974

- Pogled na starejše in novejšje obravnave slovenskega jezika. — Slovenski jezik, literatura in kultura, 1974, 115–128.
- Tretji odzadnji slovar ruskega jezika. — SR 22 (1974), 352–358. (O knjigi: A. A. Zaliznjak idr., Obratnyj slovar' russkogo jazyka. Moskva 1974.)

1975

- Nekaj značilnosti najfrekventnejših slovenskih priimkov. — Wiener slavistisches Jahrbuch 21 (Dunaj) (1975), 93–102.
- Priimek Škerlj v sestavu današnjih slovenskih priimkov. — Linguistica 15 (1975), 73–78.
- Nenavadna ruska števnik *sorok* (40) in *devjanosto* (90). — Obzornik za matematiko in fiziko 22 (1975), 184–185.
- Priimek Tavčar v statistični luči. — JiS 20 (1974/75), 167–168.
- Nova rusistična jezikoslovna revija. — JiS 20 (1974/75), št. 5, III–IV. (O reviji: Russian Linguistics. Dordrecht.)
- Norveška študija o zgodovini ruskega knjižnega jezika. — JiS 20 (1974/75), 228–229. (O knjigi: A. Grannes, Prostorečnye i dialektnyje čelementy v jazyke ruskoj komedii XVIII veka. Bergen 1974.)
- Vprašanje norme in kulture ruskega knjižnega jezika. — JiS 20 (1974/75), 250–258.
- Od kod izvira priimek Broz? — JiS 21 (1975/76), 24–25.

Spregledano ali zamolčano slovensko partizansko pesništvo. — JiS 21 (1975/76), 52–53.
Ruske izposojenke v slovenščini. — JiS 21 (1975/76), 134–137. (O knjigi: A. Lëgreid, Die russischen Lehnwörter im Slowenischen. München 1973.)

Slovenski priimek Sovrè. — JiS 21 (1975/76), 172–173.

1976

Vprašanje naglaševanja priimkov v slovenščini. — *Onomastica jugoslavica* 6 (Zagreb) (1976), 217–240.

Hrestomatija splošnega jezikoslovja. — JiS 22 (1976/77), 56–57. (O knjigi: B. I. Kosovskij, Obščee jazykoznanie — hrestomatija. Minsk 1976.)

Frekvenčni slovar beloruskega jezika. — JiS 22 (1976/77), 57–58. (O knjigi: N. S. Mažejka, A. Ja. Suprun, Častotny slovník belaruskaj movy. Mastackaja proza. Minsk 1976.)

Vzhodnoslovanski jezikoslovci. — JiS 22 (1976/77), 58–59. (O knjigi: M. G. Bulahov, Vostočnoslavjanskije jazykovedy. Biobibliografičeskij slovar' I. Minsk 1976.)

Od kod priimek Pezdirc? — JiS 22 (1976/77), 119–120.

1977

Slovensko jezikoslovje. Nahtigalov zbornik ob stoletnici rojstva. — Ljubljana, Univerza v Ljubljani. 1977, 528 str. (Urednik; Predgovor, VII—XI; slikovno in rokopisno gradivo, 497–523.)

Seminar slovenskega jezika, literature in kulture 4. — 16. julija 1977. Zbornik predavanj. — Ljubljana, Univerza v Ljubljani. 1977, 106 str. (Urednik.)

Krog Nahtigalovih korespondentov — jezikoslovcev in filologov. — Nahtigalov zbornik, 1977, 119–133.

Priimki na -man v slovenščini. — *Papers in Slavic Philology* 1 (Ann Arbor) (1977), 146–156.

Nahtigalov prispevek slovenski znanosti in kulturi. (Ob stoletnici rojstva). — *SSJLK* 13 (1977), 5–15.

Struktura slovenskih priimkov v statistični osvetlitvi. — *SR* 25 (1977), kongresna številka, 5–25.

Stratygrafia słowiańskich mazw miejscowych R. Rosponda. — *SR* 25 (1977), 110–114. (O knjigi: Próbný atlas onomastyczny I—II. Varšava idr. 1974–1976.)

Statistična monografija o rimi Jana Kochanowskega. — JiS 22 (1976/77), 121–125. (O knjigi: W. Lubaś, Rym Jana Kochanowskiego. Próba lingwystycznej charakterystyki i oceny. Katowice 1975.)

Ali kaj prida zaslužite? — JiS 22 (1976/77), 154–155.

Težave s tujimi lastnimi imeni. — JiS 22 (1976/77), 183–184.

Organizacija in delo poljske slavistike. — JiS 22 (1976/77), št. 5, III—IV; št. 6, 190–192 + III—IV. (O reviji: Biuletyn slawistyczny. Varšava 1976.)

Megiserjev Thesaurus v prirejeni izdaji Jožeta Stabeja. — JiS 22 (1976/77), 222–224. (O knjigi: H. Megiser, Thesaurus Polyglottus. Ljubljana 1977.)

- Pomembno delo hrvaškega imenoslovja.* — JiS 22 (1976/77), 270–271. (O knjigi: Leksik prezimena Socialističke republike Hrvatske. Zagreb 1976.)
- Mednarodni simpozij ob stoletnici rojstva profesorja Rajka Nahtigala. — JiS 23 (1977/78), 30–32.
- Albanološke študije Rajka Nahtigala. — JiS 23 (1977/78), 65–70.
- Sarajevska monografija o muslimanskih imenih.* — JiS 23 (1977/78), 115–117. (O knjigi: I. Smailović, Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini. Sarajevo 1977.)
- Slovenski priimki. O znanstveno dognanih, pa vendar manj znanih dejstvih naše zgodovine in sedanosti govori prof. Franc Jakopin. — Naši razgledi 26 (1977), 48. (S sliko.)
- Vsebinska utrditev in razširitev. XIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. — Naši razgledi 26 (1977), 366.
- Prof. Vera Brnčič. Beseda ob grobu. — Naši razgledi 26 (1977), 553.
- Živo delo. O mednarodnem simpoziju posvečenem delu in 100-letnici rojstva Rajka Nahtigala. — Dnevnik, 8. VII. 1977, 5.
- Na Slovenskem je okrog 45.000 priimkov. — Dnevnik, 17. VII. 1977, 13.
- Moč slovenščine doma in v tujini. — TV 15 (1977), št. 28/29, 7.
- Rajko Nahtigal 1877–1977. — Delo, 14. IV. 1977, 7.

1978

- Poglavja iz slovenske antroponimije. Disertacija.** — Ljubljana, Univerza v Ljubljani. 1978, 100 + 203 str.
- Ruski slovnični slovar.* — SR 26 (1978), 55–62. (O knjigi: A. A. Zaliznjak, Grammatičeskij slovar' ruskogo jazyka. Slovoizmenenie. Moskva 1977.)
- Vzhodnoslovanski jezikoslovci.* — SR 26 (1978), 443–447. (O knjigi: M. G. Bulahov, Vostočnoslavjanskije jazykovedy. Biobibliografičeskij slovar' 1–3. Minsk 1976–1978.)
- Christian S. Stang (15. 3. 1900 — 2. 7. 1977).* — SR 26 (1978), 453–455.
- Slovar asociativnih norm ruskega jezika.* — JiS 23 (1977/78), 347–349. (O knjigi: Slovar' asociativnyh norm ruskogo jazyka. Moskva 1977.)
- Osmi mednarodni slavistični kongres. Zagreb 4. IX. — 9. IX. 1978. — Naši razgledi 27 (1978), 522–523.
- Kontributi i Rajko Nahtigalit shkencës së albanologjisë. — Instituti albanologjik i Prishtinës, (Priština) 1978, 221–228. (Seria Filologjike, 7.)
- Umrle je Aleksander Isačenko. — Delo, 23. III. 1978, 7.

1979

- K vprašanju ruskih jezikovnih prvin v slovenščini. — SSJLK 15 (1979), 45–63.
- V spomin. Bohuslav Havránek (30. 1. 1893 — 2. 3. 1978). — SR 27 (1979), 158–160.
- Župančič in leksikalni slavizmi v slovenskem knjižnem jeziku. — Oton Župančič. Simpozij 1978, 1979, 187–191.

- Tretja jugoslovanska onomastična konferenca v Dubrovniku. — *JiS* 25 (1979/80), 31–32.
 Kam lahko sežejo ponaredki? — *JiS* 25 (1979/80), 32.
Bezljajev Etimološki slovar slovenskega jezika (I, A–J). — *Onomastica jugoslavica* 8 (Zagreb) (1979), 171–174.
 Ruski jezik. — *Anthropos*, 1979, št. 1–2, 228–230.
 O naših imenih in priimkih. — *Slovenski koledar*, 1979, 153–155.
 Vsak 160. Slovenec je Novak. — *Teleks*, 17. VIII. 1979, 16–19. (Intervju.)

1980

- Kopitarjevo izročilo v Miklošičevem delu. — *SSJLK* 16 (1980), 17–23.
 Rajko Nahtigal (1877–1958) — imenoslovec. — Vtora jugoslovanska onomastična konferencija, (Skopje) 1980, 119–124.
 Pomembni stoletnici v ruskem jezikoslovju. — *JiS* 25 (1979/80), 242. (O I. I. Sreznjevskem (1812–1880) in V. L. Ščerbi (1880–1944).)
Slovar slovanske jezikoslovne terminologije. — *JiS* 25 (1979/80), 236–239. (O knjigi: *Slovník slovanské lingvistické terminologie* 1, 2. Praga 1977.)
Ob sedemdesetletnici profesorja Franceta Bezljaja. — *JiS* 26 (1980/81), 1–3.
Beloruski razlagalni slovar 1, 2, 3. — *JiS* 26 (1980/81), 39–40. (O knjigi: *Tlumačalny slovník belaruskaj movy* 1 (A–V), 2 (G–K), 3 (L–Pa). Minsk 1977, 1978, 1979.)
 Kopitarjev pomen v slavistiki. — *Naši razgledi* 29 (1980), 581–582.
 France Bezljaj — sedemdesetletnik. — *Delo*, 20. IX. 1980, 2.

1981

- Četrta jugoslovanska onomastična konferenca. *Zbornik referatov*. — Ljubljana, SAZU, 1981, II + 546 str. (Odgovorni urednik in prevajalec; Predgovor, I–II.)
Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. — Ljubljana, Univerza Edvarda Kardelja, 1981, 562 str. (Obdobja, 2.) (Sourednik.)
 Miklošičev pomen za slovansko imenoslovje (ob devetdesetletnici smrti). — Četrta jugoslovanska onomastična konferenca, 1981, 11–19.
 Kopitar in slovanska filologija. — *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi* 2 (1981), 371–387.
 Miklošič in njegovi slovenski učenci. — *SSJLK* 17 (1981), 163–171.
V spomin. Zdzisław Stieber (7. 6. 1903 — 12. 10. 1980). — *SR* 29 (1981), 230–232.
 Hrvaški zbornik jezikoslovnih razprav. — *JiS* 26 (1980/81), 238–239. (O knjigi: *Rasprave Zavoda za jezik Instituta za filologiju i lingvistiku*, knjiga 4–5. Zagreb 1979.)
 Obrazilo *-ina* in Aškerčevina. — *JiS* 27 (1981/82), 123–124.

1982

- Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi.** — Ljubljana, Univerza Edvarda Kardelja. 1982, 538 str. (Obdobja, 3.) (Sourednik.)
- K vprašanju slavizmov v slovenskem knjižnem jeziku.** — Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi 3 (1982), 337–347.
- France Bezlaj kot etimolog in onomastik.* — Onomastica jugoslavica 9 (Zagreb) (1982), 5–9.
- Kopitar's Share in the Work of F. Miklošič.** — Papers in Slavic Philology 2 (Ann Arbor) (1982), 169–177.
- Jernej Kopitar in romunščina.** — Radovi 5. jugoslovensko-rumunskog simpozijuma, (Beograd) 1982, 163–169.
- Delež vzdevkov pri nastajanju slovenskih priimkov.** — SSJLK 18 (1982), 127–129.
- Novo besedje v ruščini.* — JiS 27 (1981/82), 166–168. (O knjigi: Novoe v ruskoj leksike. Slovarnye materialy. Moskva 1977–1981.)
- Rusko-češki jezikovni stiki v prvi polovici XIX. stoletja.* — JiS 28 (1982/83), 84–86. (O knjigi: G. A. Lilič, Rol' ruskogo jazyka v razvitii slovarnogo sostava češkogo literaturnogo jazyka (konec XVIII — načalo XIX veka. Leningrad 1982.)

1983

- Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi.** — Ljubljana, Univerza Edvarda Kardelja. 1983, 396 + 428 str. (Obdobja, 4/1, 2.) (Sourednik.)
- Pleteršnikov slovar in sočasno slovansko slovaropisje.** — Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi 4 (1983), 273–284.
- Bibliografija slovanske sociolingvistike.* — SR 31 (1983), 251–254. (O knjigi: P. Brang, M. Züllig, Kommentierte Bibliographie zur slavischen Soziolinguistik I, II, III (Registerband). Bern 1981.)
- Prvi zvezek koroškega slovarja.* — JiS 28 (1982/83), 202–204. (O knjigi: Thesaurus der slowenischen Volkssprache in Kärnten 1, A-B. Dunaj 1982.)
- Nekaj jezikovnih zanimivosti.** — Obzornik Prešernove družbe, 1983, 374–379.
- Morje in imena.** — Obzornik Prešernove družbe, 1983, 895–897.

1984

- Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi.** — Ljubljana, Univerza Edvarda Kardelja. 1984, 639 str. (Obdobja, 5.) (Sourednik.)
- Osebna imena na Slovenskem ob prehodu v 16. stoletje.** — SSJLK 20 (1984), 275–284.
- Poskus jezikovne primerjave odlomkov iz slovanskih medicinskih besedil.** — Medicinski razgledi 23 (1984), supl. 8, 725–732.
- Imena sosednjih prestolnic.** — Obzornik Prešernove družbe 1984, 64–66.

1985

- Slovenska krajevna imena.** — Ljubljana, Cankarjeva založba. 1985, 358 str. (Leksikoni Cankarjeve založbe.) (Soavtorji T. Korošec, T. Logar, J. Rigler idr.)
- Slovar slovenskega knjižnega jezika. IV.** — Ljubljana, SAZU-ZRC SAZU & Državna založba Slovenije. 1985, 1128 str. (Sourednik.)
- Vprašanje dvojezičnosti v zgodovini slovenskih osebnih imen. — SSJLK 21 (1985), 17–20 in Primorski dnevnik, (Trst) 16. VII. 1985, 9; 17. VII. 1985, 9.
- Zum aktuellen Stand der Slovenistik.** — Sprachen und Literaturen Jugoslaviens. Beiträge vom 1. Deutsch-jugoslavischen Seminar in Göttingen, (Wiesbaden) 1985, 71–82. (Opera Slavica, Neue Folge, 6.)
- O nalogah slovenske sociolingvistike. — Stanje in razvoj družbenih znanosti na Slovenskem, 1985, 237–242.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika. IV. — Knjižna panorama DZS 1 (1985), 7.
- Anton Bajec. In memoriam. — Naši razgledi 34 (1985), 400.
- Anton Bajec. — Delo, 19. VI. 1985, 6. (Nekrolog.)
- Jakob Rigler. — Delo, 13. VII. 1985, 2. (Nekrolog.)

1986

- Jakob Rigler, Razprave o slovenskem jeziku.** — Ljubljana, Slovenska matica. 1986, 240 str. (Razprave in eseji, 30.) (Urednik.)
- Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije.** — Ljubljana, SAZU. 1986, 208 str. (Sourednik.)
- Jezikovna in pisna adaptacija imen v slovenskih besedilih 16. stoletja. — Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije, 1986, 69–75; Diskusija, 195, 197, 199, 200–201.
- Stilne oznake (kvalifikatorji) v slovenskem in drugih slovanskih slovarjih knjižnih jezikov. — SSJLK 22 (1986), 21–26.
- Jezikovna oznaka slovanskih medicinskih odlomkov. — Simpozij Slovenski jezik v znanosti 1 (1986), 71–78.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika. — Knjižna panorama DZS 2 (1986), 6–7.
- Jakob Rigler (2. 12. 1929 — 8. 7. 1985). — Jakob Rigler, Razprave o slovenskem jeziku, 1986, 5–8.
- Anton Bajec. — Letopis SAZU 36, 1985 (1986), 151–152.
- Jakob Rigler. — Letopis SAZU 36, 1985 (1986), 179–180.
- Tine Logar sedemdesetletnik. — Delo, 11. II. 1986, 6.

1987

- Besedišče slovenskega jezika. I–II.** — Ljubljana, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. 1987, 525 + 633 str. (Sourednik.)
- Albanistika.** — Enciklopedija Slovenije 1 (1987), 38–39.
- Archiv für slavische Philologie.** — Enciklopedija Slovenije 1 (1987), 99.
- Asbóth Oszkár.** — Enciklopedija Slovenije 1 (1987), 123.
- Baudouin de Courtenay Jan Ignacy Nicislaw.** — Enciklopedija Slovenije 1 (1987), 207.
- Bezlaj France.** — Enciklopedija Slovenije 1 (1987), 258–259.
- Bogorodicki Vasilij Aleksejevič.** — Enciklopedija Slovenije 1 (1987), 297.
- Brandt Roman Fjodorovič.** — Enciklopedija Slovenije 1 (1987), 355.
- Poročilo o študijskem obisku članov jugoslovanskih akademij znanosti in umetnosti pri slovenski narodni manjšini v Italiji.** — Pri slovenski manjšini v Avstriji in Italiji, 1987, 35–50. (Soavtor F. Bernik.)
- Prvi vtisi o prvem zvezku Enciklopedije Slovenije.** — Delo, Književni listi, 26. XI. 1987, 7.

1988

- Leksikon Cankarjeve založbe.** Nova izdaja. — Ljubljana, Cankarjeva založba. 1988, 1202 str. (Gesla o slovanskih jezikih in jezikoslovcih.)
- Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura.** — Ljubljana, Univerza Edvarda Kardelja. 1988, 487 str. (Obdobja, 8) (Sourednik.)
- Pohlín in Gutsman kot leksikografa.** — Leksikografija i leksikologija, (Sarajevo) 1988, 35–43.
- Osebna imena v zgodovini Slovencev.** — SSJLK 24 (1988), 49–53.
- Jan Baudouin de Courtenay** — korespondenca z Jankom Kotnikom, 1915/16. — JiS 33 (1987/88), 143–150.
- O krajevnih imenih v izolski občini.** — JiS 33 (1987/88), 240. (Soavtorji T. Korošec, T. Logar in S. Suhadolnik.)
- Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino.** — Enciklopedija Slovenije 2 (1988), 103.
- Dvojezičnost.** — Enciklopedija Slovenije 2 (1988), 406. (Soavtorica B. Pogorelec.)
- Pojasnilo ob etimološkem slovarju.** — Delo, Književni listi, 10. III. 1988, 8.
- Memento** — tudi za nas. Ob leningrajskem pogorišču. — Delo, Književni listi, 28. IV. 1988, 8.

1989

- Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici.** — Ljubljana, SAZU. 1989, 410 str. (Urednik.)
- Tine Logar** — slovenski dialektolog in jezikovni zgodovinar. — Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja, 1989, 9–18.

- Jan Baudouin de Courtenay w językoznawstwie słoweńskim. — Jan Nicisław Baudouin de Courtenay a lingwistyka światowa. Materiały z konferencji międzynarodowej, (Varšava) 1989, 429–434.
- Pokrajinski tipi slovenskih priimkov (skica). — SSJLK 25 (1989), 61–65.
- Florinski Timofej Dimitrijevič. — Enciklopedija Slovenije 3 (1989), 127.
- Furlan Metka. — Enciklopedija Slovenije 3 (1989), 163.
- Germanistika. — Enciklopedija Slovenije 3 (1989), 206.
- Gjurin Velemir. — Enciklopedija Slovenije 3 (1989), 217.
- Jezik in stil Enciklopedije Slovenije. — Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2 (1989), 227–232.
- Delo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. — Rasprave Zavoda za jezik 15 (Zagreb) (1989), 53–56.
- Filologija. Slovenija SR. — Enciklopedija Jugoslavije (Izdaja v slovenskem jeziku) 4 (Zagreb) (1989), 156–161.
- Tretja knjiga Enciklopedije Slovenije. Ob vsej hvali tudi nekaj kritičnih pripomb. — Delo, Književni listi, 7. XII. 1989. 3.

1990

- Slovenski pravopis 1. Pravila.** — Ljubljana, SAZU & Državna založba Slovenije. 1990, 242 str. (Sourednik.)
- Fran Ramovš kot imenoslovec. — Razprave SAZU, II. razred, Razred za filološke in literarne vede, 13 (1990), 13–20.
- Najpogostejši ruski priimki in vzhodno krščanstvo. — Zbornik prispevkov. Znanstveno srečanje ob tisočletnici pokristjanjenja Rusije, 1990, 67–72.
- Imenoslovje. — Enciklopedija Slovenije 4 (1990), 116–117.
- Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. — Enciklopedija Slovenije 4 (1990), 161.
- Jagić Vatroslav. — Enciklopedija Slovenije 4 (1990), 248.
- Jakopin Jakob. — Enciklopedija Slovenije 4 (1990), 255.
- Jesenovec France. — Enciklopedija Slovenije 4 (1990), 298.
- Jezikoslovje. — Enciklopedija Slovenije 4 (1990), 304–306.
- Jezikoslovno časopisje. — Enciklopedija Slovenije 4 (1990), 306.
- Kalenić Vatroslav. — Enciklopedija Slovenije 4 (1990), 372.

1991

- Slovenski knjižni jezik in njegov slovar (SSKJ 1–5). — SSJLK 27 (1991), 47–57.
- Miklošičev pomen v zgodovini slavistike. Ob stoletnici njegove smrti. — JiS 36 (1990/91), 181–186.
- Govor s spominske slovesnosti na Dunaju ob stoletnici smrti Frana Miklošiča. — Delo, Književni listi, 21. III. 1991, 13–14.

OKRAJŠAVE

JiS = Jezik in slovstvo

SR = Slavistična revija

SSJLK= Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj.

Polkrepko so stavljeni naslovi knjig, razprto razprave, ležeče ocene, pokončno članki, v drobnem tisku zapisi in v drobnem polkrepkem tisku knjige, ki jih je uredil.

Jana Hafner
ZRC SAZU, Ljubljana

NAVODILA AVTORJEM

Prispevki za Slavistično revijo so v slovenščini, izjemoma tudi v drugih slovanskih in svetovnih jezikih. Avtor odda prispevek enemu od glavnih urednikov v dveh izvodih na 80-gramskem papirju; na listu naj bo 30 vrstic. Dolžina razprave naj ne presega ene in pol avtorske pole (25 strani, tj. 45.000 znakov), ocene 12 strani (24.000 znakov), poročila 4 strani (8.000 znakov). Rokopis je po možnosti tudi na PC-jevi ali atarjevi disketi, zapisan v katerem koli od popularnih urejevalnikov besedila oziroma v ASCII, mogoče pa ga je poslati tudi po elektronski pošti na naslov MIRAN.HLADNIK@UNI-LJ.AC.MAIL.YU ali UEK::FFHLADNIK. — Sinopsis naj ne bo daljši od 8 vrstic. Slovenski povzetek, ne daljši od dveh strani, podaja rezultate razprave; uredniku se sporoči zaželeni jezik za prevod. V neslovenščini napisane razprave imajo povzetek v slovenščini. — Avtor naj priloži številko svojega žiroračuna, naslov in občino stalnega bivališča, ime institucije, na kateri dela, in naslov, kamor naj pridejo korekture. Če rokopis za tisk ni sprejet, glavni urednik avtorja pisмено obvesti. Ob izidu dobi avtor 20 separatov svoje razprave oziroma 10 primerkov ocene.

Avtorju se stavijo še naslednje tehnične zahteve: Korekture svojega prispevka opravi v treh dneh. Pri tem in pri prečrkovanju tujih pisav se drži prečrkovalnih pravil Slovenskega pravopisa 1990. — Slikovni material priloži na posebnih listih, vsako sliko s svojo številko, v rokopisu pa mora biti označeno, kam katera sodi; podnapisi k slikam so že v rokopisu razprave. — Ponazarjalni zgledi se podčrtavajo; polkrepki tisk je označen z dvojno podčrtavo, razprti tisk s črtkano črto. Posebni znaki naj bodo označeni z barvnim svinčnikom, ob robu pa razločno izrisani. — Daljši navedki (nad 5 vrstic) naj bodo odstavčno ločni od drugega besedila (navednice tedaj niso potrebne). Izpusti so v navedku označeni s tremi pikami v poševnem ali oglatem oklepaju; na začetku in na koncu citata so tropičja nepotrebna. — Besedilo opombe naj bo v članku takoj za mestom, ki ga pojasnjuje, vendar odstavčno ločeno od drugega besedila; zaporedna številka opombe stoji stično za ločili, ki sledijo temu mestu. — Literatura se navaja na kratek način v oklepaju v tekočem besedilu ali v opombah, na daljši način pa v seznamu literature ali v seznamu navedenk na koncu razprave. Med besedilom se sklicujemo na dela takole: (Breznik 1934: 213), v seznamu navedenk pa navedek razvežemo:

Anton B r e z n i k 1934: Slovenska slovnica za srednje šole. Celje: Družba svetcha Mohorja.

V seznamu literature je letnica neposredno pred navedbo strani. Članek v reviji se navaja takole:

Janko K o s: Problem časa v slovenski liriki. Slavistična revija XXXIX/1 (1991), 1–14.

V opombah so enote bibliografske navedbe ločene med seboj z vejicami:

¹ Anton B r e z n i k, Slovenska slovnica za srednje šole (Celje: Mohorjeva družba, 1934), 16–18.

Na koncu vsake bibliografske enote je pika. V literarnovednih člankih so lahko ležeče postavljeni tudi naslovi samostojnih izdaj. Zbirka se nahaja v oklepaju tik pred navedbo strani, založba se pri knjigah starejšega datuma opušča, prav tako tudi krajšava str. za stran. Naslovi v stroki znane periodike so okrajšani, tako je lahko tudi avtorjevo ime. Pri zaporednem navajanju več del enega avtorja v seznamu literature ali navedenk namesto imena in priimka napravimo dva pomišljaja. Kadar na isto leto pride več del istega avtorja, letnici na desni stično dodajamo male črke slovenske abecede: 1944a, 1944b.

Bibliografske navedbe naj bodo enotne.

**Glavna financerja Republiški komite za raziskovalno dejavnost in tehnologijo in
Republiški komite za kulturo**

Glavni sofinancer Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani.